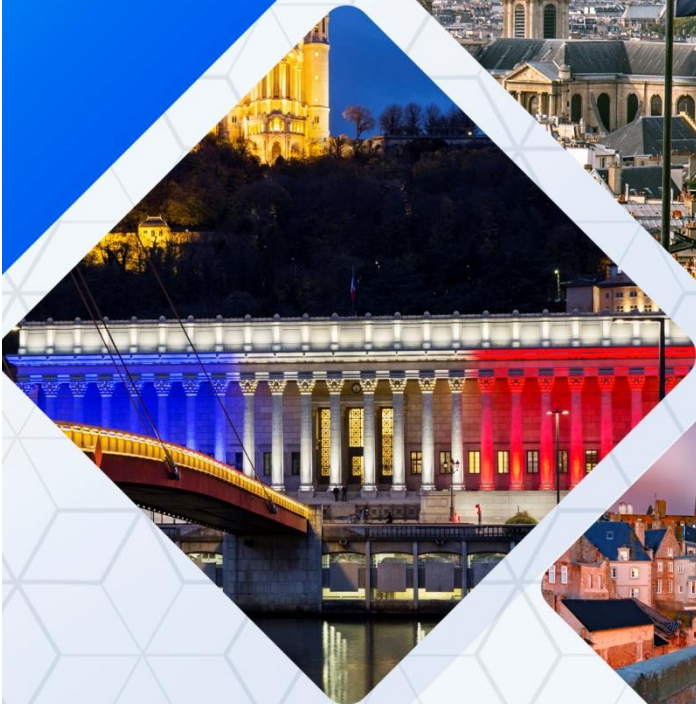

INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE

FRANCE

SCIENTIFIC APPROACH
TO THE MODERN
EDUCATION SYSTEM

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

zenodo OpenAIRE

digital
object
identifier

OPEN ACCESS

info.interonconf@mail.ru

www.interonconf.com

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

FRANCE international scientific-online conference:
"SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN
EDUCATION SYSTEM"

Part 8
5th OCTOBER
COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

PARIS 2022

SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM: a collection of scientific works of the International scientific online conference (5th October 2022) – France, Paris: "CESS", 2022. Part 8– 104 p.

Chief editor:

Candra Zonyfar - PhD Universitas Buana Perjuangan Karawang, Indonesia Sunmoon University, South Korea.

Editorial board:

Martha Merrill - PhD Kent State University, USA

David Pearce - ScD Washington, D.C., USA

Emma Sabzalieva - PhD Toronto, Canada

Languages of publication: русский, english, қазақша, о'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերէն....

The collection consists of scientific researches of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference.

"SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM". Which took place in Paris on October 5th, 2022.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

© "CESS", 2022
© Authors, 2022

TABLE OF CONTENTS

Мирзоева Юлдуз Юсуп қизи	6
Астанова Гулнора Аминовна <i>"МИНИ БИР КЕЧА" АСАРИДА ТАШБЕҲ САНЪАТИ</i>	
Khatamova Dildora Kalandarovna	9
<i>THE METHOD OF ORGANIZING STUDENTS' INDIVIDUAL WORKS ON DESCRIPTIVE GEOMETRY IN THE CONDITIONS OF CREDIT EDUCATION IN A PEDAGOGICAL UNIVERSITY.</i>	
Mirsoliyeva Durдона	14
Маматқулов Бекзод <i>RYOTR ALEKSANDROVICH KOMAROV</i>	
Masharipova Dildora Gulomovna	21
<i>DAVRONDA KO'P KO'ZNI MEN GIRYON KO'RDIM</i>	
Нодирбек Кабилович Турабоев	24
<i>ҲИДОЯ" УЧУН АСОС БЎЛГАН МЎЪТАБАР МАНБА</i>	
Atamuratova Shaxsanem Turdimuratovna	30
Shimbergenova Anora Jenisbay Qizi Maysanova Aynura Kurmangazi qizi <i>JAVASCRIPT TILINING IMKONIYATLARI VA AFZALLIKLARI</i>	
Atamuratova Shaxsanem Turdimuratovna	33
Shimbergenova Anora Jenisbay Qizi Maysanova Aynura Kurmangazi qizi <i>WEB ILOVALARNI YARATISHDA PHP FREYMVORKLARNING IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH</i>	
Tilavoldiyeva Dildora To'ychivoy qizi	36
<i>MEHNAT SHARTNOMASI</i>	
Ashurova Sevara Boynazarovna	38
Raxmatova Maftuna Uktamjon qizi <i>TA'LIM JARAYONIDA O'Z-O'ZINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING ZARURIYATI</i>	
Mahatova Davlatoy Dilmurodovna	42
Ashirova Sojida Baxramovna <i>MAKTABGACHA YOSHDA GI BOLALARNI O'QITISH JARAYONIDA BADIY-ESTETIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI</i>	
Халалов Закир Абдужалалович	45
<i>ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ ИЕРОДНОМУ.</i>	
Тохиржон Хожимуродов	51
<i>МАМЛАКАТИМИЗДА МИЛЛИЙ-МАДАНИЙ МЕРОСНИ ҚАЙТА ТИКЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ</i>	
Mavlonbek Arabovich Doniyarov	54
<i>O'QISH SAVODXONLIGIDAN KO'ZLANGAN MAQSADLAR</i>	
Avazov Obidjon Aymurod o'g'li	59
<i>O'ZBEKISTONDA LOGISTIKA SOHASIDA BO'LAYOTGAN YANGILIKLAR.</i>	

Isakov Akhmadali Komiljon o'g'li Khudoynazarov Dadakhon Avaz o'g'li PECULIARITIES OF WITNESS PARTICIPATION IN THE ECONOMIC PROCESS	64
Rajabov Sh.U Kuldashev F.G ANALYSIS OF US EXPERIENCE IN INVESTMENT PROJECT MANAGEMENT	68
Nematov Ozodjon Abdullayevich ERKAKLAR RAQSI MILLIY MADANIYATIMIZNING AJRALMAS QISMI SIFATIDA	72
Malikov Husanjon Mirzabaxrom o'g'li YANGI VA ISTIQBOLLI S-7303 G 'O'ZA NAVIDAN YUQORI HOSIL YETISHTIRISH	76
Нурматов Равшан Шерматович. ИРРИГАЦИЯ ЭРОЗИЯСИГА УЧРАГАН ТУПРОҚЛАРДА ОРГАНО-МАЪДАН КОМПОСТЛАРНИ ТАКРОРИЙ ЭКИНЛАРНИ ЎСИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИРИ	79
Turdiyev Madiyor Najmiddinzoda Chorshanbiyeva Gulchehra Nizom qizi. Umurova Aziza Alijon qizi. Xayrullayeva Durdona Sobir qizi Xabibullayev Najmiddin Muxiddin o'g'li AGROSANOAT MAJMUASINING MODDIY- TEXNIK TAMINLANISHINING ILMIY- NAZARIY ASOSLARI	84
Feruza Ibratova LEGAL ISSUES OF MEDIATION ON INDIVIDUAL LABOR DISPUTES	88
Mamajonov Soyibjon Halilovich Abdulbattoyev Orifjon Muhiddinjon o'g'li Abdufattoyev Ro'zimuhammad Ravshanjon o'g'li Kenjaboyev Azizbek Alhamjon o'g'li Ubaydullayev Saidakbar Saydaliyevich AMIR TEMURNING 1391 YILDA OLTIN O'RDAGA QILGAN HARBIY YURISHI	95
Eshnazarov Shamat Normeyliyevich SURXONDARYO VILOYATINING JANUBIY XUDUDLARDA TARQALGAN TUPROQLARNING AGROEKOLOGIK XOSSALARI	99
Juraev Ergash Gayratovich Norkuchkorov Erkin Shoturaevich Pulatova Janarabonu Uktamovna THE ROLE AND IMPORTANCE OF CULTURE IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE	102

“МИНГ БИР КЕЧА” АСАРИДА ТАШБЕҲ САНЪАТИ

Астанова Гулнора Аминовна ,

*БухДУ, ўзбек тилишунослиги
ва журналистика кафедраси доценти, ф.ф.д.*

Мирзоева Юлдуз Юсуп кизи,

*БухДУ Лингвистика (ўзбек тили)
мутахассислиги магистранти*

Аннотация: *Мазкур мақолада “Минг бир кеча” асарида қўлланган ташибеҳ санъатининг таҳлили ҳақида фикр юритилади.*

Калит сўзлар: *“Минг бир кеча”, бадиий санъатлар, ташибеҳ, ҳикоят, таҳлил.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается анализ искусства сравнения, использованного в «Тысяче и одной ночи».*

Ключевые слова: *«Тысяча и одна ночь», художественное искусство, сравнение, повествование, анализ.*

Annotation: *This article examines the analysis of the art of comparison used in the Thousand and One Nights.*

Key words: *"A Thousand and One Nights", art, comparison, narration, analysis.*

Маълумки, ҳеч бир бадиий асар бадиий тасвир воситаларисиз мукамалликка эришмайди. Шарқнинг нодир дурдонаси бўлмиш “Минг бир кеча” асари ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Унда бадиий тасвир воситаларидан жуда усталик билан фойдаланилганлигини сезиш қийин эмас. Бу асар араб насрининг энг гўзал намуналаридан бири, унда ўрта асрларда шаклланган сўз санъати бутун жозибаси билан акс этган. Асарда тасвирланган бадиий тасвирий воситалар ҳикоятлар тилини жозибали қилибгина қолмай, қаҳрамонлар хусусияти, хатти-ҳаракатларининг узига хослигини ҳам таъминашга хизмат қилган.

Аслида, бадиий санъатлардан ўз ўрнида моҳирона фойдаланиш, чиройли, ифодали гапириш ва ёзиш Шарқда қадимдан ўргатиб келинган. Буни илми балоға ёки балоғат илми ҳам деганлар. “Минг бир кеча” ана шу балоғатнинг юқори даражаси - кенг китобхонларга завқ берадиган содда, бироқ мўъжизали тилда ёзилган. Ўхшатиш, муболаға каби санъатлардан фойдаланиш, сажъ билан гапириш бу асарда тез-тез учрайдиган хусусиятдир.

“Адабиётшунослик терминлари луғати” китобида “ўхшатиш” ҳақида қуйидагича изоҳ келтирилган: “Ўхшатиш - нарса, ҳодиса ёки тушунчани маълум умумийликка, ўхшашликка эга бўлган бошқа нарсага, ҳодиса ёки тушунча билан ёки -дек, (дай), ўхшаш, худди, гўё, мисли, сингари, янглиғ, симон каби сўзлар ёрдами билан тузилади”. [1;263] Атоуллоҳ Хусайнийнинг, “Бадойиъу-с-санойиъ” (Аруз вазни ва

бадий воситалар ҳақида) деб номланган китобида, ташбеҳ қуйидагича изоҳланган: "Ташбеҳ васфда бир нимани бир нимага ўхшатмоқтин ибораттур. Аниким, ташбеҳ қилурлар мушаббаҳ дерлар ва аниким, анга ташбеҳ қилурлар мушаббаҳ биҳ дерлар ва ул васфни важҳи шибҳ (ўхшатиш томони) дерлар".[2;212] Гарчи Атоуллоҳ Хусайний, асосан, Ажам адиблари ишларига суянса-да, аммо унинг таърифи араб адабиётига ҳам тааллуқидир.

Диққат қилсак, асардаги "Подшоҳ Умар ибн Нуъмон унинг Шаррикон ва Зулмакон ўғиллари ҳикояси"да, шундай жумлалар бор: "Сочлари кирпи нийнасидек тиккайибди". [3;14] Ёки, "Қараса, йигирмадан ортиқ тўлин ойдек канизаклар ўртасида ўша қиз турганмиш. У юлдузлар орасидаги ой сингари очилиб-сочилиб, атрофга нур таратармиш".[3;164] "Шаррикон унга шердек ҳамла қилиб, қилич билан гарданига бир урган экан, Масура ҳалок бўлибди". [3;33] Шу ҳикоятдан, "Тўлқинланиб тошаётган денгиздай ҳайбатли, темир совут кийган баҳодирлар ойни яширувчи булутлар каби ёрилибдилар. Бирдан икки томон аскарлари тўқнашибдилар, икки денгиз тўлқинлана бошлагандек бўлибди".[3;164] "Улар орасидан мени олиб чикди-ю камондан бўшаган ўқ ёки учган юлдуз каби отилди..". [4;90] "Румда Луқа ибни Шамлутдан гавдали, ваҳимали одам йўқ экан. Ўқ отишда, қиличбозлик, найзабозликда ҳеч ким унинг олдига туша олмас экан. Унинг ташқи қиёфаси беҳад хунук бўлиб, юзи худди эшакнинг юзидек, шакли маймундек, сиймоси душман сиймосидек жирканч". [4; 95] "Икки баҳодир бир-биридан четлашар, дам ўтмай, худди икки тоғ олишгандай ёки икки денгиз тўқнашгандай қайта тўқнашармиш". [3;162] Ёки яна бир мисол: "Оғир темир совутларга ўралган бу аскарлар қоронғу кечада нур сочиб чикқан ой каби чиқиб келаверибдилар".[3;165]

"Ҳосиб ва илонлар маликаси" ҳикоясидан: "Қудуқдан филдек бир катта илон чикди. Унинг кўзларидан, оғзидан чўғдай-чўғдай учқунлар сачрарди. Унинг усти соф олтиндан ясаиб, дуру-жавоҳирлар билан безалган лаган ўртасида ҳамма жойни ёритиб турган, юзи инсон юзидек аниқ тил билан гапирадиган бир илон ўтирарди. Бу илонлар маликаси эди".[5;238]

"Гўлаҳ еб, ичиб, ишламай ётаверганидан семириб кетган экан. Унинг гардани фил гарданидек, қорни худди дарфил деган ҳайвон қорнидек бесўнақай бир тусга кирган экан".[6;152]

"Ҳаммол билан қизлар" ҳикоясида: "Бир эшик кўринди. Худди тегирмон тоши сингари доира қилиб тахтадан ишланган қопқоқ экан." [5;14]

"Канизак Таваддуд" ҳикоясидаги бир жумла: " Таваддуд ёруғ юлдуздек ярқираб кириб келиб, ўтирганларга таъзим қилиб, ўзини кўрсатибди...".[5;14]

Асардаги "Тоҷулмулук қиссаси" ҳикоясида: "Тахтиравон чиройли қасрни, куббаси эрам боғидаги гулдастани, унинг эгаси эса, энг чиройли жаннат хурини эслатар эмиш.."[3;241]

"Али ибн Баккор ва Шамсуннаҳор ҳикояси"дан шунга ўхшаш жумла:

“Бу ерга турли мамлакат палослари тўшалган, энг яхши зийнатлар билан безатилган бўлиб гўё жаннат қасрларидан бирига ўхшаркан...”.[7;63]

“Минг бир кеча” ҳикоятлари таркибида юқорида кўриб ўтилган мисоллар бисёр. Подшоҳ қизининг жаннат ҳурига, унинг тахтини эса эрам боғидаги гулга қиёслаш, бирор бир қаср тасвирини жаннат қасрларига ўхшатилиши, ёки малика тасвирини жаннат ҳурига, канизак қиз тасвирини юлдузга, икки паҳлавон йигитларнинг курашини икки денгизнинг бир- бирига тўқнашувига, баҳодир аскарлар тасвирини ой нурига, канизаклар ва улар орасидаги маликани юлдузлар орасидаги ойга ўхшатилиши китобхонни мутолаа жараёнида ҳис-ҳаяжонга солиб қўйиш маҳоратидан бошқа нарса эмас. Диққат қилсак, ҳикоятлардаги ижобий образларга берилган таъриф билан салбий образ ва ҳолатларга нисбатан берилган тавсиф ижобийсидан тубдан фарқланади. Жумладан, ҳикоятдаги гўлаҳ бўйнини ва қорин шаклини филга, илонлар маликасини ҳам ҳайбатли филга ва кўз тузилишини чўғ учқунига қиёсланиши, ёки салбий қахрамон юзини “худди эшакнинг юзидек, шакли маймундек”, деб тасвирланиши китобхонга у ҳақда аниқ тасаввур пайдо бўлишига ҳамда жуда катта таассурот қолдиришига сабаб бўлади.

Хуллас, “Минг бир кеча” да қўлланган ташбеҳ санъати ҳикоятлар жозибасига катта таъсир кўрсатибгина қолмасдан, асарнинг мукамаллигига ҳам катта ҳисса қўшган. Бу эса мазкур асарни жозиба кучига куч қўшилиши, асрлар давомида унинг ўқимишлилик кучини ўзида сақлаб қолишига ҳам сабаб бўлган.

АДАБИЁТЛАР:

¹ Ҳ.Ҳомидий, Ш.Абдуллаева, С.Иброҳимова. Адабиётшунослик терминлари луғати.- Т.:Ўқитувчи, 1970.-Б. 262-263.

² Атоуллоҳ Ҳусайний. Бадоеъус-санойиъ./А.Рустамов.тарж.-Т.:Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1981.-Б.212.

³ Минг бир кеча. Араб эртаклари. /С.Муталибов таржимаси. Т.:Ўздавнашр. 1960. 8 жилдлик.Ж.2.Б.14.

⁴ Минг бир кеча. Форсий./Абдуллатиф ат-Табризий тарж. ЎзР ФАШИ. Л.№5254.- Б.90.

⁵ Минг бир кеча. Араб эртаклари./Ю.Ҳакимжонов таржимаси. - Т.:Ўздавнашр.1962.8 жилдлик.Ж.5-Б.238.

⁶ Минг бир кеча. Араб эртаклари./ С.Муталибов таржимаси. Т.: Ўздавнашр. 1959. 8 жилдлик. Ж.1.-Б.152.

⁷ Минг бир кеча. Араб эртаклари. / А.Расулов таржимаси. -Т.: Ўздавнашр. 1960. 8 жилдлик. Ж.3.-Б.63.

THE METHOD OF ORGANIZING STUDENTS' INDIVIDUAL WORKS ON
DESCRIPTIVE GEOMETRY IN THE CONDITIONS OF CREDIT EDUCATION IN A
PEDAGOGICAL UNIVERSITY.

Khatamova Dildora Kalandarovna

Master, Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Annotation: *One of the important factors in the application of educational technologies is bringing certain theoretical knowledge to students in a short time without excessive mental and physical effort, the formation of skills and competencies in certain types of activities, as well as monitoring their activities, assessing the level of knowledge, skills and abilities they have acquired requires from a teacher of high pedagogical skill and a new approach to the educational process. This scientific article is devoted to the analysis of methodologies that serve the same results as above. The methodology and recommendations developed in the article should be used by teachers and students in their teaching practice (activities). Because through them you can increase the effectiveness of lessons in descriptive geometry.*

Key words: *descriptive geometry and individual work, engineering graphics, creative thinking, models of virtual parts.*

Аннотация: *Одним из важных факторов применения образовательных технологий является доведение до учащихся определенных теоретических знаний в короткие сроки без чрезмерных умственных и физических усилий, формирование навыков и компетенций в определенных видах деятельности, а также контроль за их деятельностью, оценка уровня приобретенных ими знаний, умений и навыков требует от учителя высокого педагогического мастерства и нового подхода к образовательному процессу. Данная научная статья посвящена анализу методологий, которые служат тем же результатам, что и выше. Методика и рекомендации, разработанные в статье, должны быть использованы учителями и студентами в своей педагогической практике (деятельности). Потому что через них можно повысить эффективность уроков начертательной геометрии.*

Ключевые слова: *начертательная геометрия и индивидуальная работа, инженерная графика, творческое мышление, модели виртуальных деталей.*

INTRODUCTION

Decisions about the level of professional training, self-education, independent thinking, optimization of activities and important affairs of university graduates have increased, taking into account modern concepts and innovative technologies that are reflected in all spheres of human life.

The basis of the educational process in the university is the mastery of ways of presenting and changing certain information. The traditional view of the learning process does not sufficiently stimulate the cognitive activity of students. In addition, a reduction in study time, an increase in the time for independent work of students, in particular, requires

teachers of graphic geometry to search for modern, new ways of teaching the parameters of drawings, and improving the teaching methods of the subject. The task of managing education and creating a model of student self-government to improve the quality of the educational process and improve academic performance remains increasingly relevant.

As a result of the current situation, a completely new systemic system of higher education has emerged, focused on student self-study. It has become a "credit-modular system" of higher education.

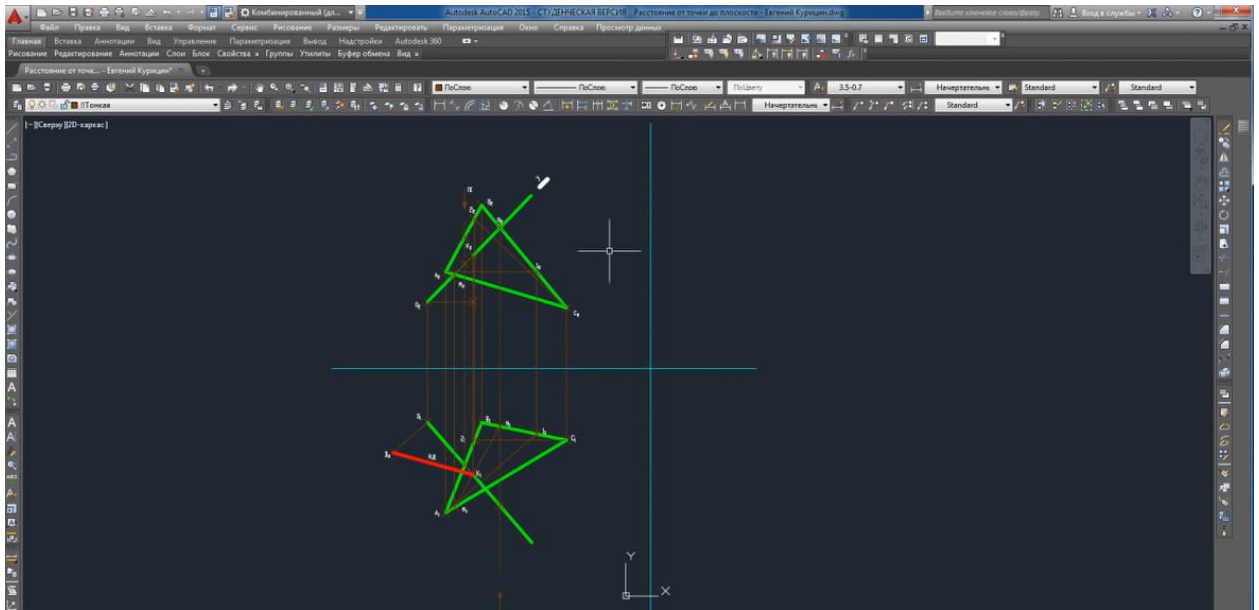
According to the "Concept for the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030", approved by the Decree of the President of October 8, 2019, 85% of the country's universities are planned to be gradually transferred to the credit-modular system. by 2030. For example, in the upcoming 2020-21 academic year, more than 33 major universities in the country are expected to switch to a credit-module system. In these universities, it is planned to introduce the ECTS¹ credit-module system.

DISCUSSION.

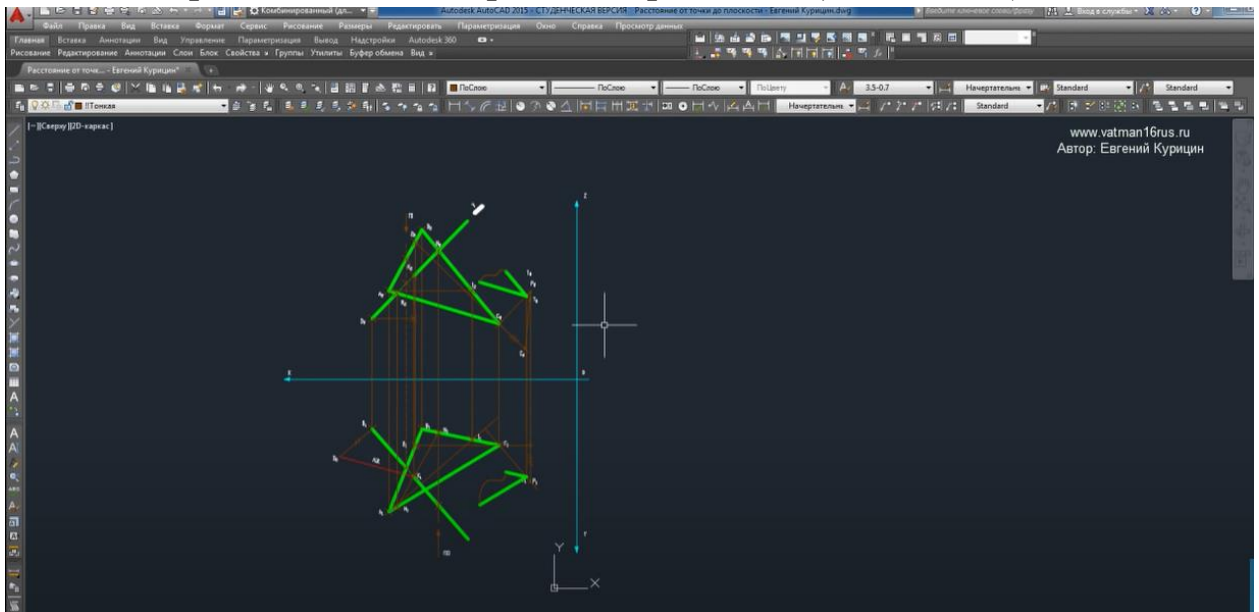
The aforementioned credit-module system is important for all areas of higher education, in particular, for pedagogical universities in the field of descriptive geometry. Because descriptive geometry should not be considered only as the basis of mechanical engineering. This is a complete branch of mathematics. By developing the ability to see spatial numbers in a flat image, the student overcomes the stereotypes of thinking and perception and gains spirituality. Descriptive geometry today is not a modern science, it goes into the past from better times. But the situation should change soon. For example, the description of nanostructures is impossible without its methods. It would be wrong to believe that the content of descriptive geometry as a subject of study since the time of G. Monge should remain unchanged. Descriptive geometry is an evolving science where conservatism is almost out of place. On the other hand, attempts to replace science with computers or computer graphics should be avoided. It should only help you in learning computer science.

The efficiency of learning the geometry of graphs can be significantly improved through the use of new information technologies, and the greatest efficiency, in our opinion, is achieved through the use of three-dimensional computer graphics for animation. The multimedia support of lectures not only makes it possible to diversify the illustrative material, but also makes it more attractive through the use of new technologies that have changed the traditional form of education, allowing students to present and understand complex theoretical material. In particular, as an explanation of the above reasoning, we give an example from modern applications of descriptive geometry. There is a wide range of software for PC users. Often automated, this simplifies the work of humans while improving the productivity and quality of the original circuits. For example, AutoCAD, KOMPAS:

¹ https://education.ec.europa.eu/ecs/users-guide/docs/ecs-users-guide_en.pdf

pic.1. Distance from point D to plane ABC (in AutoCAD).

pic.2. Construction of a plane parallel to a given plane (in AutoCAD).

With the help of such programs, it is possible to develop independent research, which is important for the student's credit-modular system. Because the automated systems in such modern programs allow the student to independently master the program using simple instructions for the user.

RESULTS.

The experience of introducing the credit system of education at the university showed the need for independent work to activate students in the educational process. With the reduction of classroom hours, the main burden in obtaining knowledge is assigned to the independent work of students and independent assimilation of the material, which forms the ability for self-organization and self-education. It is known that during the classroom work the teacher is more active, and the students play a more or less passive role, while the most developed stage of activity is manifested in the organization of students' independent

work. But not all "do-it-yourself work" is actually independent. Success can only bring what is very well prepared by the teacher. Therefore, it is important to consider how to prepare students for independent work and how to organize their independent work so that they have both interest in the work and satisfaction with the result. It is known that independent work of students contributes to a more effective assimilation of the material, stimulates cognitive and professional interest, develops creative and initiative activity, and contributes to the growth of learning motivation. Based on the analysis of learning in a modern credit-modular system, descriptive geometry lessons are recommended in the following order:

- Perception of educational material, in which aspects of the educational process are problematic issues and problematic situations, the harmony of mental processes (intuition, perception, memory, thinking, imagination), the amount of attention allows the student to independently perform the main focus on thinking and spatial imagination. Appropriate questions will be selected for student engagement. Students develop introspection skills.

- The student understands, comprehends various new knowledge and new concepts, begins to draw initial conclusions. Sorting and organization skills are formed in the process of introspection. The teacher chooses the appropriate control tasks.

- The student has a certain level of activity, initiative, spatial imagination, independent thinking, skills and abilities of introspection and introspection. Attempts to memorize new knowledge based on exercises, tests, solving graphic problems, giving practical examples, analysis, comparison, movement.

- The student is able to quickly acquire new knowledge through active efforts and attempts; can apply the acquired knowledge; have the skills of introspection and correction of errors and shortcomings; can draw inductive and deductive conclusions based on the spatial state of matter.

- Strives to be active and sometimes leadership oriented; have an independent opinion; are creative, have a command of speech and logic, are able to find solutions to problem situations; manages to solve control tasks in a short time; knows the essence of concepts related to the subject (science). Able to objectively assess himself with self-control; does not experience difficulties in applying the acquired knowledge and skills; seeks to supplement, enrich and update knowledge.

CONCLUSION.

In the conclusion of this scientific article, the methodology for organizing an independent study of students in the field of descriptive geometry in pedagogical universities is considered. Analysis of the above arguments allows us to draw the following conclusion:

Firstly, the science of descriptive geometry should be taught by modern methods in the credit-modular system of education;

Modern methods, in particular the preparation of modern 2d and 3d modules, involve the use of computer programs. With the help of such programs, it is possible to provide the necessary factor of the credit-modular system - an independent study of the student.

And hoping that graphic geometry will be useful in the training of educated engineers for a long time to come, I would like to conclude the article with the words of the famous scientist I.F. Sharygin:

"Geometry, which is in the cradle of the human mind, can help a person today make another intellectual, spiritual and moral leap in his development. We must not miss this opportunity."

LIST OF USED LITERATURE:

1. Abilkhamitkyzy, R. & Aimukhambet, Zh.A. & Sarekenova, K.K.. (2014). Organization of Independent Work of Students on Credit Technology. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 143. 10.1016/j.sbspro.2014.07.403.
2. Muslimov N.A., Koisinov O.A. "Organization of self-study in the preparation of teachers of vocational education" - TDPU, Tashkent 2006.
3. Urinov V. Credit-modular system ECTS in higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan: basic concepts and rules. 08/10/2020
4. Nosirova M., Khummamatova K., Nosirova D. The essence and significance of the credit-modular system. Modern problems of differential equations and related mathematics. International scientific conference. II. Fergana 2020
5. <https://education.ec.europa.eu>

PYOTR ALEKSANDROVICH KOMAROV

Mirsoliyeva Durdona

O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Instituti
Farg'ona mintaqaviy filiali Qo'g'irchoq teatr aktyorligi
3-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Mamatqulov Bekzod

Annotatsiya: Maqolada rus havaskor etnografi Pyotr Aleksandrovich Komarovning o'zbek qo'g'irchoq teatri rivoji va kelajagi uchun o'tmishda qo'shgan ulkan va o'chmas hissalar haqida so'z yuritiladi. O'tmishda uning qilgan mehnatlari va izlanishlari tilga olinadi.

Kalit so'zlar: misol, yakun, so'z, haqiqiy, fidoiy, mashhur, tadqiqotchi, san'at, qo'g'irchoqboz, qo'g'irchoq teatri, havaskor, etnografik, muzey, ishlar, natija, Osiyo, xalq, xazina, kolleksiya, og'zaki, pyesa, maktub, mahalla.

Maqsadga eltib boruvchi yo'llar ko'p emas, u yagonadir. Ya'ni o'sha maqsad sari yetaklovchi yagona bir yo'l, ya'ni turtki bu xohishdir. Xohish bor ekan harakat ham o'z-o'zidan paydo bo'ladi. Kimdir majburlashi emas, balki aksincha, o'zi xohlab qaysidir bir ishga qo'l urgan insongina o'sha ishda o'z muvaffaqiyatiga erisha oladi. Majburlik va qaramlik kishini doimo orqaga yetaklaydi, chekintiradi.

O'zbek qo'g'irchoq teatri tarixida juda ham ko'plab havaskor va professional shaxslar yashab o'tgan. Bunga juda ham ko'p misollarni keltirsak bo'ladi. Birgina o'sha mashhur kishi Muhsin Qodirovning o'zi bunga yaqqol misol bo'la oladi va bu kishi haqida qancha so'zlansa u so'zning yakuni ko'rinmaydi. O'z sohasining haqiqiy fidoiysi sanaladigan bunday kishilar bu sohada ko'plab topilmasada, lekin faxr bilan aytarli, kelajak avlod uchun izlangan va albatta kelajak avlod uchun ancha-muncha ma'lumot qoldirib ketgan insonlar ham yetarlicha mavjuddir. Bunga bir misol rus havaskor etnografi Pyotr Aleksandrovich Komarovdir.

O'zbek qo'g'irchoq o'yini bilan astoydil va maxsus shug'ullangan kishi - bu rus havaskor etnografi Pyotr Aleksandrovich Komarovdir. Shu sababdan biz uni shu san'atning birinchi tadqiqotchisi deb atasak bo'ladi. Ammo 1906-1909-yillarda qo'g'irchoq teatrini o'rganish va sahnaviy qo'g'irchoqlar kolleksiyasini to'plash ishida fidoiylik ko'rsatgan bu ajoyib insonning xizmatlari ko'p vaqt tegishli baho olmasdan keldi.

M.Gavrilov va L.A. Perepelitsinalarning o'zbek qo'g'irchoq teatriga bag'ishlangan kitoblarida uning nomi eslatib o'tiladi, xolos. Vaholanki, P.A. Komarovning materiallari va kolleksiyalari shu mavzuda yozilgan qariyb barcha ishlar asosini tashkil qiladi. P.A. Komarovning xizmatlarini aniqlash maqsadida uning Leningraddagi (hozirgi Sankt-Peterburgdagi) etnografik muzeyida saqlanayotgan qo'g'irchoqlar kolleksiyalari, shuningdek, rus imperator muzeyi etnografiya bo'limining bosh xizmatchisi Konstantin Aleksandrovich Inostransev bilan olib borgan yozishmalari batafsil o'rganilib chiqildi.

Ma'lum bo'lishicha, P.A. Komarov Toshkentda tug'ilgan. Chimkent uyezdining Shimoliy-sharqiy uchastkasida sug'orish ishlari mudiri vazifasida ishlagan. Bo'sh vaqtlarida o'zbek xalq san'atini o'rganishga kirishganki, natijada bu qiziqish uni O'rta Osiyo xalqlari etnografiyasining yirik tekshiruvchisi Abubakr Ahmedjanovich Divayev bilan yaqinlashuv va do'stlashuvga olib kelgan. Divayev Turkiston xalq teatrini o'rganishni orzu qilgan petrogradlik professor A.N. Samaylovich bilan yaxshi aloqada bo'lgan. Ammo "Divayev orqali bu masalalar bilan (xalq teatrini o'rganish bilan - M.Q.) Turkistonda turg'un yashovchi P.A. Komarov band ekanini bilib, - deb yozadi A.N. Samaylovich, - u bilan ilmiy yozishma qilib turish va P.A. Komarovning K.A. Inostransev bilan ilmiy aloqasini yo'lga solish bilan cheklandim. K.A. Inostransev muzey xazinachisi sifatida P.A. Komarovga sahnaviy qo'g'irchoq kolleksiyasini yig'ishni topshiradi. P.A. Komarov taklifni qabul qiladi, chunki u baribir xalq teatri bilan shug'ullanayotgan edi. U o'zining 1906-yil 30-oktabrda K.A. Inostransevga yozgan xatida "Qo'g'irchoq va shaxs xalq teatri masalasi, sizning muzeyingizni qo'g'irchoq teatri bilan boyitish haqidagi taklifingizdan qat'iy nazar, meni qiziqtiradi".

Maktublar orqali Komarovning kolleksiya to'plash, og'zaki pyesalarni yozishdagi va umuman qo'g'irchoq teatrini o'rganishdagi amallarini bilib olsa bo'ladi. Ma'lum bo'lishicha, u qo'g'irchoqlarni to'plash bilangina emas, qo'g'irchoq teatrini tashkil etuvchi barcha masalalar bilan shug'ullangan. "Gap qo'g'irchoqlarda emas, balki xalqni qo'g'irchoqlar atrofiga to'plovchi pyesalarda" - deb yozadi Komarov. U o'z maktublarida tomoshalarni Pate fonografiga yozish va suratga olish zarurligini ko'p marta ta'kidlaydi. Jumladan, 1906-yil 29-dekabrda yozgan xatida quyidagilarni o'qiyimiz: "fotografiya, fonografiyani tuzem tilida yozilgan va rus tiliga tarjima qilingan tekstlar bilan qo'shib olib borilsa, men qanday manzarani ko'rsam, shuni sizning ko'zingiz oldida namoyon qilish mumkin bo'ladi".

Eng muhimi shuki, u o'zbek sahnaviy qo'g'irchoqlarining to'rt kolleksiyasini yig'ib, muzeyga jo'natishga muvaffaq bo'ldi:

1. Chimkent kichik qo'g'irchoq teatri, Chimkentda Katta machit mahallasida yashovchi qo'g'irchoqboz Saidazimxo'ja Islomxo'jayevdan sotib olingan. Kolleksiya 18 qo'g'irchoqdan iborat.

2. Sayram kichik qo'g'irchoq teatri, Sayramda yashovchi Tursunmuhammad Matkarimovdan sotib olingan. Kolleksiya 6 ta qo'g'irchoqdan iborat.

3. Toshkent kichik qo'g'irchoq teatri, Toshkentda Sebzor daha, Xo'ja Paroshkon mahallasida yashovchi qo'g'irchoqboz Orifjon Otajonovdan sotib olingan. Kolleksiya 10 ta qo'g'irchoqdan tashkil topgan.

4. Toshkent katta qo'g'irchoq teatri, bu kolleksiya ham Orifjon Otajonovdan sotib olingan bo'lib, 47 ta qo'g'irchoqdan iboratdir.

Xullas Komarov 37 ta "Qo'l qo'g'irchoq" 47 ta "Chodir xayol" teatri qo'g'irchoqlarini sotib olgan, ya'ni 1906-1907-yillarda Toshkent shahri va Chimkent uyezdida harakatda bo'lgan qariyb barcha qo'g'irchoqlarni (ko'knori, maymunchi, yallachi kabilardan hatto bir juftan) qo'lga kiritgan. Muzey uchun qo'g'irchoqlardan tashqari surnaychi Niyoz Muhammedovdan tomoshaga jo'r bo'luvchi cholg'u asboblarning, sotib olinganini hisobga

olsak, Komarovning o'zbek qo'g'irchoq teatri qiyofasini avlodlarga saqlash yo'lida naqadar jon kuydirgani, fidokorlik qilgani yanada yaqqolroq ko'rinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Qo'g'irchoq teatri tarixi" (M. Qodirov, S. Qodirova)
2. Vikipediya
3. "Qo'g'irchoq boshqarish asoslari" (D.D.Abdullayev, I.D.Usmanova)
4. "Qo'g'irchoq yasash texnologiyasi" (A Abduxalilov, B. Mamatqulov)
5. "Sahna nutqi" (U. Boltaboyeva)

THE CONCEPT AND ESSENCE OF HUMAN RIGHTS

Sultanbek Bazarbaevich Tanirbergenov
Senior Lecturer, Berdak Karakalpak State University

Резюме: *Мақала инсан ҳуқықлари түсиниги, инсан ҳуқықларын қорғаўдың актуал проблемасына арналган.*

Таяныш сөзлер: *Конституция, инсан ҳуқықлари, концепция, миллий ҳуқықый система, мамлекет, демократия.*

Аннотация: *Мақола инсон ҳуқуқлари тушунчаси, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишининг актуал муаммоларига бағишланган.*

Калит сўзлар: *Конституция, инсан ҳуқықлари, концепция, миллий ҳуқықый система, мамлекет, демократия.*

Аннотация: *Статья посвящена понятию прав человека, актуальным проблемам защиты прав человека.*

Ключевые слова: *Конституция, права человека, концепция, национальная правовая система, государство, демократия.*

Abstract: *The article is devoted to the concept of human rights, actual problems of human rights protection.*

Keywords: *Constitution, human rights, concept, national legal system, state, democracy.*

In Uzbekistan's international cooperation in the field of human rights, the accession to the UN Universal Declaration of Human Rights was of great importance.

The Universal Declaration of Human Rights occupies an important place in the current international legal documents regulating human rights. This declaration is described as "the most unique document in the history of mankind" as a "charter of liberties for all mankind". No other international document has received such high praise. The reason for such general recognition is given by the modern concept of human rights in a concise and understandable manner.

There are many definitions of the concept of human rights, and although their form differs from each other, their meaning is close to each other. Each person has a different understanding of human rights based on their own worldview and thinking. There is no hard-wired, fixed, unchanging definition of human rights. In the course of our scientific research, we found out that this concept is given different definitions in many books on human rights. What are human rights?

Human rights a concept that reflects views related to human freedoms, duties and obligations. Human rights are a component of human personality and human life. Therefore, the process of formation of the concept of human rights has gone through a long process of gradual development in direct connection with the history of development of the society. Its beginning goes back to the first collective forms of human life.

Human rights are our eternal, natural and human rights that we cannot live without. Human rights and fundamental freedoms allow us to use our human talents, intelligence and conscience to meet our own needs[1, 172]. Indeed, without human rights, people cannot live in society. Because these rights are inalienable rights that are used in our daily life and we always need them.

Prof. According to AH. Saidov, human rights are the most important sign of a democratic legal state[2, 6]. That is why human rights occupy an important place in international law and in the national legal system. Whether a state is democratic or undemocratic can be determined by how well it practices human rights.

The most important requirement that has found its solution and decision in our constitution is the principle of the priority of human rights over state rights[3, 36].

The ideas of natural equality of people, which are extremely important for the understanding of human rights, were put forward in the political and legal teachings of ancient Greek thinkers (Protagoras, Antiphon, Lycophron) and ancient Chinese sages (Mao-tzu, Confucius) in the VI-IV centuries BC.

Ancient Roman jurists put forward the idea of "everyone's equality before the law". Cicero said that "Everyone should be under the influence of the law."

Human rights were considered by the law as a privilege only for slave owners, and the rights of slaves were denied.

Even in the Middle Ages, human rights were considered the privilege of certain classes, and legal equality was determined only by belonging to a certain class. In the 1215 "Great Charter of Liberties" of the British, "No free man shall be arrested, sentenced to prison, his property shall not be seized, and shall not be put in a helpless situation by any means." Although it was written that measures will be taken only according to the legal judgment and the state law, but in practice it was not so.

However, in the formation of the natural legal concept of human rights, the English scholar J. Enlightenment thinkers such as Locke, American T. Paine and Jefferson, French Rousseau, Montesquieu, Voltaire, Dutch Grotius took a leading place. Their ideas about the equality of people, the inviolability of the rights such as life, liberty and security, which are given to them from birth, are reflected in the bourgeois revolutions and the constitutions in the process of the formation of bourgeois states in the "statement of rights" in England in 1628, in the "bill of rights" and in America in the "Declaration of the Rights of Virginia" (1689), the "United States Declaration of Independence" (1776) and the "Bill of Rights" (1791), in France it was expressed in the "Declaration of the Rights of Man and Citizens" (1789). In this regard, the "Virginia Declaration of Rights" is noteworthy. It was the first constitution-type document outlining the concept of human rights. It states that all men are created equal by God and are endowed with certain inalienable rights. These rights include life, liberty, and the pursuit of happiness.

The "Declaration of the Rights of Man and Citizens" adopted in France in 1789 occupies an important place among the above-mentioned documents. The essence of human rights is clearly and concisely defined in it, the value of the human person is

emphasized in the civil society, the role of the state in determining the status of the individual is determined.

The UN Universal Declaration of Human Rights occupies a special place in the current system of international legal documents regulating human rights. It is described as "the most unique document in the history of mankind", "the charter of freedom for all mankind".

This Universal Declaration of Human Rights has been announced as a task that all peoples and all states should strive to fulfill[4, 9].

Nowadays, the laws of each country, especially its basic law, are evaluated according to how much the values of the Universal Declaration of Human Rights are reflected in it.

The Constitution of the Republic of Uzbekistan is the main document guaranteeing human rights. Its content is organized in the direction of man-society-state[5, 60]. The Constitution of the Republic of Uzbekistan covers all the values included in the 30 articles of the Universal Declaration of Human Rights and perfectly reflects them, so it takes its rightful place among the main laws of the large and democratic countries of the world. The face and reputation of any country is its Constitution. After all, the Constitution is an encyclopedia that introduces the state as a state and the nation as a nation to the world[6, 93]. This content means that human interest is above all else, the main focus of the state. Human rights are stated in each article, chapter and section of the Constitution. Its second section is devoted to "The basic rights and freedoms of man and citizens"[7, 8]. General rules, civil, personal, political, economic, social rights and freedoms, guarantees of these rights are fully explained in it.

Despite the fact that great efforts are being made to protect human rights and freedoms in the countries of the world, some problems arise in the field of human rights.

In the present conditions, in which the process of integration between countries is deepening, the migration of people from one country to another is a natural phenomenon, but on the one hand, it causes certain problems between countries. The flow of illegal immigrants is usually directed from developing countries to developed countries. Among them, it should be noted that there is a large number of unemployed people who crossed the border illegally in order to find a job. Cheap labor brings economic benefits to these countries. However, both the state and the society have a negative attitude towards them. Of course, these relations are based on economic, social and political factors.

In conclusion, it can be said that the Constitution of Uzbekistan is committed to the ideals of human rights, awareness of the high responsibility towards current and future generations, reliance on the historical experience of Uzbek statehood, respect for democracy and legality, recognition of the generally recognized rules of international law, ensuring that citizens of the country live a decent life, humane legal it pursues the noble goals of building a democratic society as well as guaranteeing civil peace and national unity.

LITERATURE:

1. "East and human rights" . A. Saidov. A. Juzhoni. T. 1998 p. 172

2. "Constitution of the Republic of Uzbekistan and human rights". A. Saidov. T. "Justice" 1998. 6-p.
3. Constitutional right. Textbook. Author's collective. T.: TGYuU., 2018. 36 pages.
4. "Comments on the Universal Declaration of Human Rights". T. "Justice" 1999. 9-p.
5. "Human rights" O. Karimova. H. Toychieva. T.: "East". 1997 p. 60.
6. "Let us have a free and prosperous country." T.: "Uzbekistan". 1996 p. 93.
7. Constitution of the Republic of Uzbekistan. - T: Uzbekistan, 2021. P. 8.

DAVRONDA KO'P KO'ZNI MEN GIRYON KO'RDIM

Masharipova Dildora Gulomovna

Urganch shahar 31-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

UrDU 1-kurs Adabiyot yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ruboiy janrining kelib chiqish tarixi, tavsifi, bu janrda ijod etgan Xorazmlik shoirlarning bitiklaridan namunalar keltirilib, tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: aruz; ruboiy; poetik shakl; misra; bahr; vazn; rukn.

KIRISH

Ma'lumki, ruboiy musulmon Sharqi she'riyatida keng tarqalgan she'riy janrlardan biri bo'lib, arabcha "to'rtlik" degan ma'noni bildiradi. Adabiy istiloh sifatida esa to'rt misradan iborat, a-a-a-b-a yoki a-a-a-a tarzida qofiyalanib keluvchi va o'ziga xos vaznda yoziladigan mustaqil she'rni anglatadi. Ruboiy janri dastavval forsiy she'riyatda vujudga kelgan bo'lib, uning genezisi xalq og'zaki ijodiga borib taqaladi. Ushbu poetik shakldagi she'rlar xalq og'zaki ijodida ancha qadimdan yaratilib kelingan².

ADABIYOTLAR SHARHI

Fors-tojik aruzshunosi Shams Qays Roziyning "Al-mo'jam"da ma'lumot berishicha, ruboiyning vujudga kelishi Abu Abdulloh Rudakiy she'riyati bilan bog'liq. Asarda keltirilishicha, Rudakiy ushbu janrning ohangini xalq og'zaki ijodidan olgan ekan. Shams Qays Roziy ushbu ma'lumot bilan bog'liq bir rivoyatni keltiradi: Bir kuni Rudakiy hayit bayrami munosabati bilan G'azni shahrining go'zal va orombaxsh hududlarini sayr qilib yurgan paytida, yig'ilib turgan xaloyiqni ko'rdi. Odamlar bir guruh bolalarning atrofini o'rab olishgan edi. Bu bolalar gavzbon (yong'oqlarni maxsus chuqurchalarga tashlash) o'yinini o'ynayotgan edilar. Ushbu bolalar orasida 10–15 yoshli chiroyli bir o'smir o'yindagi mahorati va mavzun kalomi (chiroyli so'zlari) bilan atrofdagilarni hayratga solar edi. Rudakiy ham uning betakror mahorati va fasohatga to'la nutqidan hayratga tushib, Qur'on suralarini o'qiy boshlaydi. Shu vaqt chuqurchaga otilgan yong'oqlardan biri chuqurchadan chiqib, bir zum o'tmay, hayratlanarli tarzda yana chuqurchaga qaytib tushadi. Bunday ajoyib manzaradan hayratlangan bola hozirjavoblik bilan quyidagi misrani o'qiydi:

G'alton-g'alton hameravad to buni ku...

(Tarjimasi: Dumalab-dumalab, chuqurchaning ichiga tushadi.)

Ushbu misraning vazni va yoqimli ohangi shoirga ma'qul tushib, aruz qonunlaridan mazkur vazni izlab topdi va uning hazaj bahriga mos tushishini aniqladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Mazmunan boy va teran, shaklan pishiq va go'zal falsafiy ruboiylari tufayli «Xorazm Xayyomi» nomi bilan shuhrat qozongan bu ulug' inson Pahlavon Mahmud, Puryorvaliy (ولعی ی پ وری) deb dovrug' taratgan hassos shoir, yengilmas pahlavon va mashhur avliyodir.

² Alisher Navoiy. G'aroyib us-sig'ar. TAT. O'n jildlik. J.1. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2011.

Eron, Hind kabi ko'plab Sharq mamlakatlaridagi kurash musobaqalarida qatnashib, hamisha zafar quchgan, bir umr kuragi yerga tegmay, mamlakatning birinchi polvoni, pahlavonlar peshvosi bo'lgan. Ko'pgina manbalarda shoirning «Kanz ul-haqoyiq» («Haqiqatlar xazinasini») nomli masnaviyisi borligi aytiladi. Ammo Y. Is'hoqovning ma'lumot berishicha, eronlik olim Said Muhammad Ali Safir 1967 yili uni Mahmud Shabustariyga nisbat berib, nashr ettirgan.

Pahlavon Mahmud «din nazariyasi, falsafa va mantiqqa doir bir necha risolalar yozgan» bo'lsa-da, ular hozirgacha topilgan emas. Pahlavon Mahmudning vasiyatiga ko'ra shogirdlari uni o'zining po'stindo'zlik do'koni atrofiga dafn etganlar. Keyinchalik u qabr ustida maqbara tiklanib, avliyo poyiga Qo'ng'iro't urug'idan bo'lgan Xiva xonlari ko'milgan. Bu maqbara nodir me'morchilik yodgorligi sifatida mana necha asrdirki, barchaning diqqatini o'ziga tortib kelmoqda. Dunyoning turli burchaklaridan kelayotgan sayyohlar bu buyuk insonning qabrini ziyorat qiladilar. Maqbara devorlariga shoir ruboiylari darj etilgan.

Pahlavon Mahmud Xivadagi futuvatchilar jamoasining boshlig'i, javonmardlar peshvosi bo'lgan. Uning o'zi ham mardlik va saxovatning eng oliy namunalarini ko'rsatib, boshqalarga ibrat bo'lgan. Ruboiylarida futuvvatning nazariy qoidalarini bayon qilgan.

Ma'lumki, javonmardlikka ko'proq pahlavonlar talabgor bo'lganlar. Shu jihatdan, Pahlavon Mahmud pahlavonlarni tarbiyalovchi ustozgina bo'lib qolmay, balki javonmardlik odobini o'rgatuvchi pir ham edi. Javonmardlarning shiori dunyodagi yovuzlikning barcha ko'rinishlariga qarshi hamisha, hamma yerda ezgulikni himoya qilish, targ'ib etish va qo'llab-quvvatlashdan iborat. Bu g'oyalar Pahlavon Mahmudning ko'pgina ruboiylarida o'z aksini topgan³.

Pahlavon Mahmud hayoti va ijodini o'rganish, ruboiylarini topib, xalqqa yetkazishda taniqli olim va zabardast mutarjim To'xtasin Jalolovning xizmatlari katta. Shoir ruboiylarini, shuningdek, Muinzoda, Vasfiy, Ulfat, Boqir, M. Abdulhakim kabi tarjimonlar ham tarjima qilganlar. Y. Is'hoqov, H. Homidiy, N. Komilov, S. S. Buxoriy, M. Hasaniy, Y. Jumaboev kabi olimlar bu buyuk vatandoshimiz adabiy merosi va tarjimai holini ma'lum darajada tadqiq etganlar.

Pahlavon Mahmud ruboiylari badiiy tasvir vositalariga boy, xalqona sodda va yengil uslubda, ifoda tarzi aniq va lo'nda, o'ynoqi, sershiddat tuyg'ularga yo'g'rilgan. Barcha Sharq shoirlari kabi Pahlavon Mahmud ham ikki ulug' manba — Qur'oni karim va Hadisi sharifdan ta'sirlangani, ulardan ilhomlanib qalam tebratgani qudsiy nafas ufurib turgan ruboiylaridan shundoqqina sezilib turadi. Ayniqsa, ilohiy ishq tarannum etilgan va vahdati vujud falsafasini tushuntirishga bag'ishlangan she'rlarida bu narsa yaqqol ko'zga tashlanadi. Lekin shoir faqat ilohiy mavzular bilangina chegaralanmay, zaminiy dardni ham qalamga olgan. Pahlavon Mahmud ruboiylarida ilohiy va dunyoviy dard ko'pincha birga, o'zaro qo'shilib zuhur etadi.

N. Komilov: «Pahlavon Mahmud ruboiylarini to'rt guruhga bo'lish mumkin: birinchisi — zamona ahlidan nolish, ijtimoiy tengsizlikni ifodalovchi ruboiylar; ikkinchisi — tariqat suluki haqida yozilgan ruboiylar; uchinchisi — vahdati vujud falsafasi asoslarini

³ Шокириён М. Малые лирические жанры в поэзии Рудаки и его современников / Дисс... на соискание учёной степени канд. филол. наук. — Душанбе, 2018. — 117 с.

tushuntiruvchi ruboiylar va to'rtinchisi — ilohiy ishqni tarannum etgan ruboiylar», — deb yozgan edi. Kezi kelganda, biz shu paytgacha shoirning axloqiy qarashlariga nisbat berib tadqiq etgan pand-nasihat ruhidagi ruboiylari aslida futuvsat ruknlarining she'riy ifodasidan iborat ekanligini ta'kidlab o'tish lozim. Ha, bunday she'rlarida u javonmardlar axloqini targ'ib etgan, ulardan ibrat olishga chaqirgan.

*Davronda ko'p ko'zni men giryon ko'rdim,
Neki balo bo'lsa beomon ko'rdim.
Nuh ming yil yashadi, ko'rdi bir to'fon,
Men Nuh bo'lmasa ham ming to'fon kovrdim.*

Falsafiy mavzuda yozilgan bu ruboiyda shoir juda chuqur hayotiy mazmun mohiyatni ochib bergan. Shoir bu ruboiysida zamonaning og'irliklaridan so'z yuritadi.

Nuh timsoli orqali o'z davri talotumlarini qiyoslaydi. Pahlavon Mahmud ruboiylari turli mavzularda va mazmunan teranligi bilan e'tiborga molik.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alisher Navoiy. G'aroyib us-sig'ar. TAT. O'n jildlik. J.1. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2011.
2. Alisher Navoiy. Mezon ul-avzon. TAT. O'n jildlik. J.10. — Toshkent: G'afur. G'ulom nomidagi NMIU, 2011.
3. Sayfi Buxoroiy. Aruzi Sayfi. — Kalkutta, 1876.
4. Hojiahmedov A. O'zbek aruzi lug'ati. — Toshkent: Sharq, 1998. 240 b.
5. Shams Qays Roziy. Al-mo'jam / Muallifi sarsuxanu tavzehot va hozirkunandai chop U. Toirov. — Dushanbe: Adib, 1991. — 464 b.
6. Шокириён М. Малые лирические жанры в поэзии Рудаки и его современников / Дисс... на соискание учёной степени канд. филол. наук. — Душанбе, 2018. — 117 с.

“ҲИДОЯ” УЧУН АСОС БЎЛГАН МЎЎТАБАР МАНБА

Нодирбек Кабилович Турабоев
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
таянч докторанти

Аннотация: *Ҳанафий мазҳабидаги мўътабар асар ҳисобланаган “Ҳидоя” Абул Ҳусайн Қудурийнинг “Мухтасар” ва Имом Муҳаммаднинг “Ал-Жомеъ ас-сағир” китобларига асосланади. Мақолада асарнинг ёзилиш зарурати ва нима учун бу икки китобни манба қилиб олганлиги ёритилди. Бунда таҳорат боби асосида таҳлил қилинди. Асарнинг асосан “Мухтасар” га таянгани, айрим жузъий масалаларда “Ал-Жомеъ ас-сағир” га мурожаат қилганлиги исботланди. Шунингдек, тартибда Имом Муҳаммаднинг асарига кўра ёзганлиги аниқланди.*

Калит сўзлар: *Матн, шарҳ таҳорат, ҳукм, фарз, суннат, мустаҳаб, зоҳирур-ривоя, тарджих, тасмия, мисвок, масҳ, фароиз, гусл, таҳрима, таяммум*

ПРИЗНАННЫЙ ИСТОЧНИК СТАВШИМ ОСНОВАНИЕМ ДЛЯ “ХИДАЯ”

Аннотация: *Один из достоверных произведений ханафитской школы “Хидая”, основано на книгах “Мухтасар” Абул Хусейна Кудури и “Аль-Джаме ас-Сағир” имама Мухаммад. В статье описывается необходимость написания “Хидая” и обоснуется почему она основана на этих двух вышеуказанных книгах. Анализ был сделан на основе главы об омовении. В статье доказано, что “Хидая” опиралась в основном на “Мухтасар”, а по некоторым второстепенным вопросам он ссылался на “Аль-Джаме ас-Сағир”. Также выяснилось, что порядок изложения был основан на работе имама Мухаммеда.*

Ключевые слова: *Текст, комментарий, омовение, решение, фард, сунна, мустаҳаб, захирур-ривая, тарджих, тасмия, мисвак, фароиз, гусл, таҳрима, тайаммум*

A RECOGNIZED SOURCE FOR “HIDOYA”

Annotation: *Hidaya, a respected work of the Hanafi madhhab, is based on the books Mukhtasar by Abul Husayn Quduri and Al-Jame 'as-Saghir by Imam Muhammad. The article explains the demand to write the work and why it is based on these two books. It was analyzed on the basis of the ablution chapter. It has been proved that the work relied mainly on Mukhtasar, and on some minor issues, it referred to Al-Jame 'as-Saghir. It was also revealed that the order was based on the work of Imam Muhammad.*

Keywords: *Text, commentary, ablution, ruling, fard, sunnah, mustahab, zahirur-rivaya, tarjih, tasmiya, miswak, faroiz, ghusl, tahrifa, tayammum.*

Ҳанафий мазҳабидаги энг мўътабар китоблардан бири бўлган Абул Ҳусайн Қудурийнинг "Мухтасар" и кўплаб китоблар учун асос бўлди. Буюк ватандошимиз Бурҳониддин Марғиноний ҳам ўзининг шоҳ асари "Ҳидоя" учун ҳам ушбу асардан унумли фойдаланган. Бурҳониддин Марғиноний "Бидоят ал-мубтадий" асарининг муқаддимасида шундай ёзади: "Ёшлик чоғларимда фикҳ илмининг барча турларини қамраб олган ҳажми кичик, режаси кенг бир китоб ҳақида ўйлаб юрар эдим. Иттифоқо, сафар вақтида Қудурий қаламига мансуб "Мухтасар" билан танишдим ва уни энг гўзал, қисқа, ажойиб асар деб топдим".[1.Б.169] Бурҳониддин Марғиноний "Ҳидоя" нинг матни бўлган "Бидоят ал-мубтадий" асарига икки китобни асос қилиб олди. Бири ушбу "Мухтасар" бўлса, иккинчиси Имом Муҳаммаднинг "Ал-Жомеъ ас-сағир"[2] асаридир.

Ўрганишлар шуни кўрсатдики, "Бидоят ал-мубтадий" нинг иборалари ва асосий масалалари айни "Мухтасар" га тегишли бўлиб, деярли ўзгаришсиз баён қилинган. Жузъий масалалардагина "Ал-Жомеъ ас-сағир" га муурожаат қилинган. Бундан кўринадики, "Мухтасар" ҳанафий мазҳабининг энг ишончли манбаси бўлган "Зоҳирур ривоя" масалаларини деярли тўлиқ қамраб олади. Фақат айрим жиҳатлари баён қилинмай қолганлиги эътиборидан Бурҳониддин Марғиноний уни тўлдириш учун "Зоҳирур ривоя" дан бўлган "Ал-Жомеъ ас-сағир" китобининг айрим масалаларини ишлатган. Шунинг учун баъзи ўринларларда "Ҳидоя" асарини Қудурийи "Мухтасар" ининг шарҳи деб: "Бу китобни баъзилар "Бидоят ал-мубтадий" нинг шарҳи десалар, бошқалар уни "Мухтасари Қудурий" нинг шарҳи дейдилар".[3.Б.206] Биз ҳам энди "Ҳидоя" ни "Мухтасар" нинг шарҳи дейишга асосимиз етарли.

Таҳорат боби мисолида оладиган бўлсак, "Ҳидоя" да "Мухтасар" нинг бирор жумласи ташлаб кетилмаганига гувоҳ бўламиз. Тартибланда эса табаррук санаб "Ал-Жомеъ ас-сағир" услубини қўллаган. Бу худди Алоуддин Косоний ўзининг "Бадоеус саное" китобида Алоуддин Самарқандийнинг "Тухфатул фуқаҳо" китобини шарҳлашда унинг тартибидан бошқа йўл тутганига ўхшашдир. "Мухтасар"[4] 66 китоб (бўлим) дан иборат бўлса, "Бидоят ал-мубтадий"[5] 58 та китобдан иборат. Бунда айриб китоблар бир нечтаси битта деб олинган бўлса, фароиз китоби эса баён қилинмаган. "Ҳидоя" нинг баъзи шарҳларида бу ҳақда шундай дейди: "Бурҳониддин Марғиноний мерос ҳуқуқини ўз китобига киргизмаганининг сабаби шундаки, имом Аъзам Абу Ҳанифа мерос муаммоларини бир мустақил фан сифатида фикҳ илмидан ажратиб, уни "фароиз илми" деб атаган".[6.Б.24] "Мухтасар" да ибодат бобидан кейин савдо ва унга ўхшаш мол-мулк ва уни тасарруф қилиш билан боғлиқ масалалар баён қилинган. Охирида фароиз, яъни мерос китоби ёзилган. "Бидоят ал-мубтадий" да эса ибодат бобидан кейин никоҳ ва талоқ ҳамда шунга ўхшаш ижтимоий масалалалар баён қилинган. Охирида эса хунса китоби билан тугайди.

“Бидоят ал-мубтадий” машхурликда “Мухтасар” даражасига кўтарилмади. Чунки, булар деярли бир китоб ҳисобланади. Унинг машхурлиги муаллиф томонидан битилган “Ҳидоя” билан юзага келди. Ҳозирги пайтда ҳам “Бидоят ал-мубтадий” алоҳида матн сифатида “Мухтасар” каби кўп фойдаланилмайди. Бизнинг назаримизда “Ҳидоя” китобини ўрганмоқчи бўлганлар аввал унинг матнини алоҳида ўқиб ўрганиб кейин шарҳига муурожаат қилса мақсадга мувофиқ бўлади.

“Мухтасар” ва “Ҳидоя” китобининг умумий ва ўзига хос жиҳатларини қиёслаш учун иккала асарнинг “Таҳорат” китобига муурожаат қиламиз. “Матн” деганда “Бидоят ал-мубтадий” ни ва “шарҳ” деганда эса “Ҳидоя”[7] ни назарда тутдик. Агар матнда “Мухтасар” да келмаган маълумот баён қилинган бўлса, демак у “ал-Жомеъ ас-сағир” дан бўлади.

“Мухтасар” ҳам “Бидоят ал-мубтадий” ҳам таҳоратнинг фарзлари баён қилинган оят билан бошланади. “Бидоя” да оят охиригача эмас. Оятнинг қолган қисми шарҳда келтирилган. “Мухтасар” да келтирилган айрим ҳадислар “Бидоят ал-мубтадий” ёзилмаган, балки ўрни билан шарҳда келтирилган. Таҳоратнинг ҳукмлари матнда “Мухтасар” га кўра баён қилинган бўлса-да, шарҳда айрим ҳукмларни бошқачароқ талқин қилган. Масалан, таҳорат аввалида тасмия айтишни ва мисвок ишлатишни матнда суннат деган бўлса, шарҳида мустаҳаблиги таржиҳ қилинган. Таҳоратда ният, бошга масҳ тортишда тўлиқ қилиш ва таҳоратдаги тартиб матнда мустаҳаб дейилган бўлса, шарҳда улар суннат эканлиги айтилган.

“Таҳоратни синдирувчи нарсалар” бобида Қудурий ишлатган жумлалар деярли ўзгаришсиз келтирилган. Баъзи ўринларда “Ал-Жомеъ ас-сағир” дан олинган маълумотлар билан қўшимчалар қилган. “Мухтасар” даги “оғиз тўлиб қусса” деган жумлага қўшимча қилиб, “...агар зардоб ёки таом ёки сув қусса (таҳоратни бузади), агар балғам қусса у таҳоратни бузувчи эмас. Агар қон қайд қилса-ю, у ивиган ҳолда бўлса, оғиз тўлишига қаралади, чунки у зардоб бўлади. Агар (тепадан) оқиб тушган қон буруннинг юмшоқ жойига тушса, таҳоратни синдиради деб иттифоқ қилинган”, деб қўшимча қилинган. Бир нечта жумладан кейин қуйидагилар қўшилган: “Дубурдан чиққан қурт таҳоратни бузади. Агар жароҳатдан чиқса ёки бир парча гўшт узилиб тушса таҳоратни бузмайди. Агар яра кўчирилса ва ундан сувми, йирингми ёки бошқасими оқсаю, у жароҳат бошидан оқиб ўтса, таҳорат бузилади, агар оқиб ўтмаса бузилмайди”.

“Ғусл” боби мутлоқо ўзгаришсиз “Мухтасар” га кўра баён қилинган. Шарҳида ҳам унга хилоф гап айтилмаган. “Таҳорат қилса бўладиган ва бўлмайдиган сувлар” бобида сувга аралашиб унинг уч сифатидан бирини ўзгартириб юборса ҳам таҳорат қилиш мумкин бўлган нарсаларга “Мухтасар” дагига қўшимча қилиб сутни ҳам санаб ўтган. Шунинг дек, матнда зардаж ўсимлиги сувнинг сифатини ўзгартирса у билан таҳорат олинмайди дейилган бўлса, шарҳда уни заъфарон суви каби ишлатиш мумкин дейилган. Ўлимтикнинг пок аъзолари санаб ўтилганда “Мухтасар” китобида

келтирилган туёқ, пай, ва шох матнда ҳам шарҳда ҳам баён қилинмаган. Сал кейинроқда "Инсоннинг тук ва суяклари покдир" деган қўшимча келтирилган.

"Қудук ҳақида" ги фаслда "Мухтасар" даги маълумотларга матнда қуйидагилар қўшимча қилинган: "Қудукқа туянинг ёки қўйнинг бир ёки икки дона қумолоғи тушиб кетса, сувни бузмайди... Агар қудукқа каптарнинг ёки чумчуқнинг тезаги тушса сувни бузмайди. Агар қудук ичига қўй бавл қилса Абу Ҳанифа ва Абу Юсуф р.а. наздида қудуқнинг барча суви олиб ташланади. Муҳаммад р.а. эса агар қўйнинг бавли сувнинг аксар қисмига ғолиб келиб сувни покликдан чиқариб юборсагина сувнинг ҳаммаси олиб ташланади, деган." Қудурий иборасига кўра, "қудукдан қирқ челақдан олтмиш челақча суви олиб ташланади" жумласидан кейин, "Жомуъс-сағир" китобида қирқ челақдан эллик челақча сув олиб ташланади" дейилган. Шарҳда эса, "шу зоҳирроқдир" деб, кейинги гапни қўллаб-қувватлаган. "Мухтасар" даги "Муҳаммад ибн Ҳасан р.а. дан ривоят қилинишича, ундан (қудукдан) икки юз челақдан уч юз челақча сув олиб ташланади" деган жумла матнда эмас шарҳда келтирилган.

"Ҳайвоннинг сарқитлари ва бошқа нарсалар" фаслида "Мухтасар" да йўқ жумла билан бошланади, "Ҳар бир ҳайвоннинг олдида қолган сув унинг тери билан этибор қилинади". Кейинроқда эса "Мухтасар" даги "мушукнинг сарқити макруҳдир" иборасига "мушукнинг сарқити тоҳир макруҳдир" дейилган. Фаслнинг охирида "отнинг қолдиғи иккисининг (Катта шогирдлари) наздида покдир, шунингдек, у (Абу Ҳанифа р.а.) нинг наздида унинг сарқити покдир. Абу Ҳанифа, агар хурмонинг суви (набизи) дан бошқа нарса топа олмаса, у билан таҳорат қилади ва таяммум қилмайди", деб қўшимча қилинган.

"Таяммум" бобида матнда ушбулар қўшимча қилинган: "Абу Ҳанифа р.а. наздида унда (ер жинсида) чанг бўлиши шарт эмас. Шунингдек, Абу Ҳанифа ва Муҳаммад р.а. қарашларига кўра, тупроқ бўла туриб, чангнинг ўзигагина таяммум қилса жоиз." Сал кейинроқда "Жомеъс-сағир" китобидан нақл қилиб, "... сўнг покланишни ёки намозга рухсат этувчи покликни ният қилса, жоиз бўлади. Бетаҳорат ёки жунублиги сабабидан ният қилиши шарт эмас. Агар насроний киши таяммум қилиб, бу билан исломни ирода қилса, сўнгра исломни қабул қилса, Абу Ҳанифа ва Муҳаммад р.а. наздида у таяммум қилган ҳисобланмайди. Насроний одам таҳорат қилса, ва бу билан исломни ирода қилса, сўнг исломни қабул қилса, у таҳорат қилган ҳисобланади. Мусулмон одам таяммум қилса – Аллоҳ асрасин – кейин яна исломга ўтса, у таяммум қилган ҳолида бўлади".

Бир неча жумладан кейин яна ушбулар қўшимча қилинган: "Агар (ҳайит) намоз(и) ўқиётганда имом ва унга иқтидо қилаётган кишининг таҳорати бўзилса, Абу Ҳаниф р.а. наздида таяммум қилиб намозини тугатиб олади. Икки шогирди эса, таяммум қилмайди, дедилар". Қуйироқда, ўзида сув бўлмай шеригидан сўраш масаласи баёнида қўшимчалар келади: "Агар сув беришдан бош тортса, фақат "саманул мисл" (одатий нарх) га беришини айтса-ю, унда пул бўлса, таяммум қилиши жоиз эмас"

“Ҳайз” бобида “Мухтасар”да келган “Ҳайз кўрувчи холис оқликни кўрса...” деган жумла матнда эмас шарҳда баён қилинган. Кейинроқ, “Абу Юсуф р.а. айтади: қондан илгар келган хира суюқлик ҳайз эмас”, дейилган. Бетаҳорат киши мусҳафни ушламаслиги баёнидан кейин қўшимча қилинади: “Қуръон сураларидан бири битилган тангани ҳамёнсиз ушлаши жоиз эмас”. Ҳайз кўрган аёл одатига кўра ўн кундан кам вақтда ҳайздан фориғ бўлса, токи у ғусл қилмагунча эри унга яқинлашмаслиги ҳақидаги гапдан кейинги иборани “Мухтасар” да келгандан бошқачароқ ифода қилган: “Агар ғусл қилмаса ҳам, унга намознинг энг оз вақти ўтса, яъни, шу миқдордаки, ғусл қилиш ва таҳрима айтиш мумкин бўлган муддат ўтса, унга яқинлик қилиш ҳалол бўлади”, дейилган. Лекин бу ибора “Мухтасар” да “комил намоз вақти ўтса...”, деб айтилган.

Бироз қуйироқда ушбу зиёда қилинган: “Агар қон уч кундан кўп ва одатидан оз муддатда тўхтаса, гарчи ғусл қилган бўлса ҳам, одат (муддат) и ўтгунча унга яқинлашмайди”. “Мухтасар” да келган ушбу “Агар ҳайз кўрувчи балоғатга етишни истиҳоза бўлиб бошласа, унинг ҳайз муддати ҳар ойда ўн кун бўлади ва қолгани истиҳозадир” деган жумла матнда келмаган, балки шарҳда баён қилинган. Узр соҳиблари ҳақидаги фаслда матнда ушбу қўшимча қилинган: “Қуёш чиққандан кейин таҳорат олсалар, пешиннинг вақти чиқиб кетгунча уларга фарзнинг вақти учун кифоя қилади”.

“Нифос” бобида ҳам баъзи қўшимчалар учрайди. Масалан: “Агар тушиб қолган ҳомиланинг баъзи хилқатлари билинса, у бола ҳисобланади”. Эгизаклар туғилганда биринчисидан кейин келган қон нифослиги айтилган ўринда, “...агар иккаласининг орасидаги муддат қирқ кун бўлса ҳам...” деган жумла зиёда қилинган.

“Нажосатлар ва улардан покланиш” бобида најосатни кетказувчи суюқликлар баёнида матнда “... шунингдек, сиқса суви чиқадиган суюқликлар” қўшимча қилинган. Маҳсига ёпишган қуюқ нарсалар баёнида “... у гўнг қон ва маний каби...” деган қўшимча бор. Кейинроқда эса, “Агар маҳсига бавл тегса ва у қуриб қолсан тақдирда ҳам уни албатта ювиш лозим” дейилган. Дирҳам миқдорича ва ундан оз бўлган оғир најосат текканлиги баҳсида унга “товуқнинг тезаги ва эшакнинг бавли” қўшимча қилинган. Ушбу бобнинг хирроғида яна бир қанча маълумотлар қўшимча тарзда баён қилинган. Улар қуйидагилар: “Агар кийимга тезак ёки сигирнинг гўнги бир дирҳамдан кўпроқ миқдорда тегса, Абу Ҳанифа р.а. наздида у билан намоз ўқиб бўлмайди. Икки шогирдига кўра, жуда кўпайиб кетса у билан намоз ўқиш жоиз, дедилар. Агар гўшти ейилмайдиган қушларнинг тезаги дирҳам миқдоридан кўпроқ тегса, Абу Ҳанифа ва Абу Юсуф р.а. наздида унда намоз ўқиса жоиз. Муҳаммад р.а. эса, жоиз бўлмайди, дедилар. Агар кийимга балиқнинг қони ё эшак ёки хачирнинг сўлагидан бир дирҳам миқдоридан кўпроқ тегса ҳам, унда намоз ўқиш жоиз бўлади. Агар бавл игна учи каби сачраса, зарари йўқ” қўшимчалар матнда келган.

Юқорида келтирилган қўшимча ва ўзгаришлар “Таҳорат” китобига тегишли бўлиб, унда “Мухтасар” га қўшимча қилинган ўринлари келтирилди. Қолган қисмлари

айни бир хил. Бу фарқлар эса асосий масалаларда эмас. Демак, "Ҳидоя" асари "Мухтасар" га асосланган бўлиб, айрим масалаларигина "Ал-Жомеъ ас-сағир" дан олинган.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, китоблар ёзилиши айрим омилларга кўра такомиллашиб борди. Абул Ҳусайн Қудурийнинг "Мухтасар" асари тилининг раволиги ва ҳамма масалаларни қамраб олишига кўра ўзидан аввалги матнлардан устунликка эга бўлди. Кейинчалик эса фикҳ илмида тармоқлашиш бошланди. Фуруъул фикҳда айрим йўналишдаги китоблар юзага келди. Шунга кўра, Бурҳониддин Марғиноний ўзининг "Бидоят ал-мубтадий" асарини таълиф қилишда "Мухтасар" даги фароиз китобини қолдириб кетган холос. Тадқиқот жараёнида шунга аниқландики, "Ҳидоя" асарини том маънода "Мухтасар" нинг шарҳи дейиш мумкин. Чунки унда фароиз китоби қолдириб кетилган бўлса-да, ундан бошқа бирор информация ташлаб кетилмаган. Агар "Бидоятул мубтадий" га киритилмаган маълумот бўлса, албатта шарҳида баён қилинган. Фароиз масаласига келсак, кейинроқ унга оид китоб ёзишни мақсад қилган бўлса керак. Бунга унинг "Мажмаул Усманий" асарини ёзганлиги далилдир. Бу асар мерос илмига бағишланган. Матни "Мухтасар"га асосланган "Ҳидоя" асари том маънода мазҳабнинг гултожи бўлиб танилди. Бошқа тадқиқотчилар ҳам буни кўп марта эътироф этганлар. Мазкур китоб нафақат Мовароуннаҳрда, балки бутун ислом Шарқида бир неча тилларга таржима этилиб, маълум машҳур бўлиб кетди. Ундан асрлар давомида ислом ҳуқуқшунослиги бўйича қўлланма сифатида фойдаланилган.[8.Б.3] Бу китоб, гарчи, қарийб минг йил аввал ёзилган бўлсада, ҳанафий фикҳини ўргатадиган таълим даргоҳларида шу кунгача асосий манба сифатида ўқитиб келинмоқда.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ҳамидулла Аминов, Соатмурод Пиримов, Ҳанафий фикҳи тарихи, манбалари ва истилоҳлари, Тошкент, Мовароуннаҳр 2017 й. 169.Б
2. Муҳаммад ибн ал-Ҳасан аш-Шайбоний, Доктор Муҳаммад Бойнукалин таҳқиқи, Ал-Жомеъ ас-Сағир, Истамбул, 2009 й
3. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф, Фикҳий йўналишлар ва китоблар, Шарқ, Тошкент, 2011 й, 206 Б.
4. Абул Ҳусайн ал-Қудурий, Мухтасар, Мадинаи Мунаввара, Дорус сирож, 2014 й
5. Бурҳониддин Марғиноний, Бидоятул мубтадий, 1936 й
6. Бурҳониддин ал-Марғиноний, Ҳидоя, Адолат, Тошкент, 2001 й, 24 Б
7. Бурҳониддин Марғиноний, Ҳидоя, Мовароуннаҳр, Тошкент, 2017 й
8. Нодирбек Абдулаҳатов, Толибжон Ғозиев, Бурҳониддин Марғиноний: Тарихий ҳақиқат ва асотирлар, Тошкент, Янги аср авлоди, 2010 й, 3 Б

JAVASCRIPT TILINING IMKONIYATLARI VA AFZALLIKLARI

Atamuratova Shaxsanem Turdimuratovna
Shimbergenova Anora Jenisbay Qizi
Maysanova Aynura Kurmangazi qizi
*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti Nukus filiali talabalari*

Annotatsiya: *mazkur tadqiqot ishida bugungi kunda web dasturlashning frontend qismida eng ko'p qo'llaniladigan dasturlash tili bo'lgan javascript tilining umumiy tahlili keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *JavaScript, ECMAScript, web dasturlash, frontend.*

JavaScript - bu prototipga asoslangan dasturlash tili bo'lib hisoblanadi. U dastlab prototipi bo'lgan ECMAScript tilini aks ettiradi. Birinchi o'zgarish 1995 yilda paydo bo'lgan va o'shandan beri u hozirgi shakliga kelgunga qadar doimiy ravishda takomillashtirilib kelinmoqda.

Ko'pincha ushbu til ilovalarni ishlab chiqishda va brauzerlarda interaktivlik berish uchun ishlatiladi. Ushbu tilning asosiy xususiyati shundaki, unga boshqa (Python, Java va boshqalar) dasturlash tillari ta'sir ko'rsatib, JavaScript-ga maksimal qulaylik va tegishli ma'lumot va chuqur ma'lumotga ega bo'lmagan foydalanuvchilar tomonidan tushunish qulayligini ta'minlash uchun yaratilgan.

Javascriptning paydo bo'lganiga chorak asr bo'ldi. Bu vaqt ichida u uzoq yo'lni bosib o'tdi va IT sanoatida kuchli vositaga aylandi. Mashhurlik darajasiga ko'ra, til etakchilar guruhida saqlanib qolmoqda. Quyida, uning asosiy afzalliklarini ko'rib chiqamiz.

Javascript nomi darhol paydo bo'lmadi. Dastlab, til Mocha deb nomlangan, keyin Livescript atamasi paydo bo'ldi. Bu uning mohiyatini yanada kengroq aks ettirdi. O'sha paytda brauzerlarda yangi, istiqbolli Java tilini qo'llab-quvvatlash faol ravishda amalga oshirildi. Keyin Livescript nomini Javascriptga o'zgartirishga qaror qilindi. Tillar o'rtasida, eng avvalo, sintaksisda o'xshashliklar mavjud. Lekin, aslida, ular juda boshqacha bo'lib hisoblanadi. 2015 yilda ES6 versiyasi (ES2015) chiqarildi. Ushbu voqea Javascript rivojlanishidagi yutuq deb hisoblanadi. Yangi standartlar va imkoniyatlar paydo bo'ldi. Masalan, constantalar.

Shuningdek Javascript yuqori darajadagi dinamik skript dasturlash tilidir va u multiparadigmatik tillardan biri bo'lib hisoblanadi. Bu funktsional, imperativ, voqealarga asoslangan metodlarni qo'llab-quvvatlaydi degani. Ko'pincha til interaktiv veb-sahifalar va ilovalar yaratish uchun ishlatiladi.

Javascriptga doimiy yuqori qiziqish ostida bo'lib uning maxsus darajasi xalqaro reytinglar bilan tasdiqlanadi. Ushbu indekslar tahliliy ma'lumotlarga asoslangan va unda quyidagicha ma'lumotlar asosida yig'ilgan:

- qidiruv tizimlarida dasturlash tillari bo'yicha so'rovlar;
- professional forumlarda savollar;

- muayyan texnologiyalar yordamida amalga oshirilgan loyihalar;
- eng yirik ishga qabul qilish agentliklaridan dasturchilar uchun bo'sh ish o'rinlari.

Javascript tasodifan emas, balki shubhasiz afzalliklari tufayli mashhurdir. Quyida uning asosiy avzalliklarini ko'rib chiqamiz:

— Veb dasturlash uchun eng asosiy tillardan biri bo'lib hisoblanadi. Barcha mashhur brauzerlar tomonidan skriptlarni qo'llab-quvvatlash; sahifa tartibi (HTML + CSS) va server tomoni (backend) bilan to'liq integratsiya qilingan.

— Yuqori tezlik. Javascript serverga so'rovlarisiz foydalanuvchi kompyuterlarida veb-sahifalarni qisman qayta ishlash imkonini beradi. Bu vaqt va trafikni tejaydi, serverdagi yukni kamaytiradi.

— Kuchli infratuzilmaga (ekotizim) ega. Dastlabki 10 yil ichida til keng tarqalmagan edi. Keyinchalik keng jamoat mulki bo'lgan tayyor echimlar soni shunchalik ko'paydiki, Javascript va uning asosida ishlaydigan tayyor yechimlar juda ko'paydi.

— Qo'llashning soddaligi va ratsionalligi. Til yordamida oddiy muammoni qisqa vaqt ichida hal qilish mumkin, ortiqcha ish qilishning hojati yo'q. Murakkab vazifalar uchun echimlar mavjud, biz eng yaxshisini tanlashimiz, va uni o'zimizga moslashtirishimiz mumkin.

— Foydalanuvchi interfeyslarining qulayligi. Shakllarni to'ldirish, amallarni tanlash, tugmalarni faollashtirish, kiritilgan ma'lumotlarni tekshirish, sichqonchani bosish/kliklarga javob berish va hokazo. Bu ajoyib darajada foydalanish imkoniyatini beradi.

- Rivojlanish qulayligi. Ehtimol, bu odat masalasidir. Dastlab, kod murakkab ko'rinishi mumkin, lekin siz uning sintaksisi va mantiqiga tezda ko'nikasiz. Harakat ekrani juda ko'p hayajonni qo'shadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, JS quyidagi yo'nalishlarda faol qo'llanilmoqda:

- frontend dasturlash;
- mobil dasturiy ta'minotni yaratish;
- backend dasturlash;
- desktop kompyuterlar uchun dasturiy ta'minotlar yaratish.

Ushbu tilga eng katta talab veb dasturlashda kuzatiladi. JS dasturchisi nafaqat "brauzer" ilovasini, balki kichik o'yinni, shuningdek, to'liq veb-sayt yoki bitta SPA yaratishi mumkin. JS uchun mijozlar va serverlar amalda qo'llashning asosiy sohalari bo'lib hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda asosiy algoritmlarni o'rgangan holda, dasturchi HTML5 tomonidan taqdim etilgan vositalardan foydalanib, hech qanday ramkalardan foydalanmasdan o'zining birinchi JavaScript dasturini yozishi mumkin – bu JS va boshqa amaliy dasturlash tillari o'rtasidagi asosiy farqlardan biridir. O'zining oddiyligi tufayli ham ushbu dasturlash tili bugungi kunda juda keng tarqalgan bo'lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Атенсио, Л. Функциональное программирование на JavaScript: как улучшить код JavaScript-программ / Л. Атенсио. - М.: Диалектика, 2018. - 304 с.
2. Гарнаев, А. Web-программирование на Java и JavaScript / А. Гарнаев. - СПб.: BHV, 2005. - 1040 с.
3. Уитни, Д. Программирование для детей. Учимся создавать сайты, приложения и игры. HTML, CSS и JavaScript / Д. Уитни. - СПб.: Питер, 2018. - 301 с.
4. Фримен, Э. Изучаем программирование на JavaScript / Э. Фримен. - СПб.: Питер, 2016. - 96 с.

WEB ILOVALARNI YARATISHDA PHP FREYMVORKLARNING IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

Atamuratova Shaxsanem Turdimuratovna
Shimbergenova Anora Jenisbay Qizi
Maysanova Aynura Kurmangazi qizi
*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti Nukus filiali talabalari*

Annotatsiya: mazkur tadqiqot ishida bugungi kunda web ilovalarni yaratishda PHP tili freymvorklarining afzalliklari, imkoniyatlari va ulardan foydalanishning umumiy jihatlari tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: PHP, freymvork, web dasturlash, web ilova, MVC.

PHP freymvorklari hozirda juda mashhurlikka erishdi va veb-ilovalarni ishlab chiqish uchun asosiy platformaga aylandi. Boshqacha qilib aytganda, ular ilovaning asosiy tuzilishini ta'minlaydi, deb aytishimiz mumkin. PHP freymvorklaridan foydalanish ko'p vaqtni tejash, ishlab chiqish jarayonidagi yukni kamaytirish, takrorlanuvchi kod muammosidan xalos bo'lish va ilovalarni tezda yaratish imkonini beradi. PHP freymvorklaridan foydalanmasdan veb-ilovalarni yaratish, ularni saqlash va modernizatsiya qilish ancha qiyinlashadi. Shu bilan birga, PHP freymvorklaridan foydalanish dastur yaratish jarayonini ancha oson va funktsional qiladi.

Hozirgi kunda ko'pchilik PHP loyihalari Model View Controller (MVC) arxitekturasi bilan foydalangan holda qurilgan. MVC - bu ko'pgina dasturlash tillarida qo'llaniladigan me'moriy dizayn namunasi bo'lib, foydalanuvchi interfeysidan biznes mantiqini ajratish, shuningdek ma'lumotlar bazasi va foydalanuvchi interfeysi o'rtasida ma'lumot almashadigan mantiq sohasini ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Shunday qilib, siz dastur mantiqini interfeys qismiga ta'sir qilmasdan o'zgartirishingiz mumkin yoki aksincha, bu dizaynerlar va maket dizaynerlari uchun juda yaxshi. Bu chalkashliklardan qochadi va butun rivojlanish jarayonini soddalashtiradi. MVC haqida gap ketganda, bu quyidagilarni anglatadi: Model - ma'lumotlar bazasi bilan o'zaro bog'liq bo'lgan arxitektura qismi, Ko'rish - foydalanuvchi to'g'ridan-to'g'ri ko'radigan qismni, ya'ni grafik interfeysni va Controller - bu sohadir. uning barcha komponentlari va ma'lumotlarini boshqaradigan va boshqaradigan u200blogic. Aksariyat zamonaviy freymvorklar MVC arxitekturasi asos qilib oladi. Shuningdek, zamonaviy freymvorkda Front Controller dizayn namunasi qo'llaniladi, bu so'rovga qarab uni kerakli kontrollerga yo'naltiradi. Front Controllersiz, freymvork yordamida ishlab chiqish mantiqiy bo'lmaydi.

Freymvorkning barcha xususiyatlaridan foydalanish uchun sizga ilovalarni ishlab chiqishda katta miqdordagi bilim kerak bo'ladi. PHP freymvorklari amaliy dasturlashda juda keng tarqalgan xatolikni, ya'ni kodlarni takrorlashni bartaraf etishga, shuningdek, ishlab chiqish jarayonini tizimlashtirishga yordam beradi. Frameworklar kodingizni

tartibga solishga yordam beradigan PHP kabi tez rivojlanayotgan dasturlash tillari uchun kuchli vositadir.

Har bir inson turli xil imtiyozlar va ehtiyojlarga ega. Bir dasturchi uchun PHP freymvorklaridan foydalanish dasturlash jarayonini tezlashtirishga yordam beradi, boshqasi uchun esa bu vaqtni behuda sarflashdek tuyulishi mumkin. Ko'pgina hollarda, bu professionallik darajasiga bog'liq, ammo, umuman olganda, PHP freymvorklari vaqtni tejash va odatiy vazifalardan abstrakt qilish uchun mo'ljallangan.

Rivojlanishda PHP freymvorkidan foydalanishning asosiy afzalligi moslashuvchanlikdir. Freymvorkdan foydalanish dasturchiga CMSni ishlab chiqishda mavjud bo'lgan ko'pgina cheklovlarni yuklamaydi. Bu shuni anglatadiki, biz mijozga kerak bo'lgan har qanday funktsiyani tez va samarali yozishimiz mumkin va ayni paytda "CMS cheklovlari tufayli buni qila olmaymiz". Bu afzallik ijtimoiy tarmoqlar (vkontakte, ulanish) misolida yaxshi kuzatiladi: bu saytlar yaratilgan paytdan boshlab hozirgi kungacha tubdan o'zgardi.

Shuningdek, nostandart mantiq va tuzilishga ega (olx.ua, doba.ua) saytlarni yaratishda freymvorklardan foydalanish mumkin va kerak. Saytning har qanday moduli yoki komponenti CMS uslubida bajarilishi kerak va nostandart funksiyalar amalga oshirilgan taqdirda ushbu talabni bajarish vaqti sezilarli darajada oshadi. Mijoz tomonidan talab qilinadigan nostandart modul saytning qolgan qismlaridan alohida "yashaydi" va ular bilan kesishmaydi. Bunday hollarda, freymvork ustida ishlab chiqish va uni alohida subdomenga qo'yish yaxshidir.

Internetning ortib borayotgan rivojlanishi bilan saytlarga qo'yilgan texnik talablarga yana bir narsa - tezlik qo'shildi. Ushbu parametr nafaqat foydalanuvchining sayt haqidagi taassurotiga, balki asosiy so'rovlar uchun saytning pozitsiyasiga ham ta'sir qiladi. Agar siz Internetda tovarlar va/yoki xizmatlarni sotmoqchi bo'lsangiz, u holda saytni yuklash tezligi dizayn va qulaylik bilan birga siz uchun muhim bo'lishi kerak. Bundan tashqari, sayt tezligi yuqori yuklangan media portallar uchun juda muhimdir.

Freymvorklardan foydalanish quyidagicha afzalliklarni taqdim etadi:

- ularning yordami bilan siz har qanday murakkablik va funkcionallikdagi saytni ishlab chiqishingiz mumkin;
- qo'shimcha komponentlarni ishlab chiqish CMS ostida shunga o'xshash ishlab chiqishga qaraganda arzonroq va kamroq vaqt talab etadi;
- php freymvorklari tayyor CMSda ishlab chiqilgan sayt bilan parallel ravishda ishlatilishi mumkin;
- Frameworklarda ishlab chiqilgan saytlar CMS-dagi hamkasblariga qaraganda tezroq ishlaydi.

Freymvorklar deyarli har doim tezroq ishlaydi, chunki server faqat foydalanuvchi so'ragan ma'lumotlarni qayta ishlaydi va qaytaradi, CMS esa "modul yoqilganmi yoki o'chirilganmi" mavzusida ma'lumotlar bazasiga bir necha marta keraksiz so'rovlarni amalga oshiradi va ilova tezligini pasaytiradi. Shuning uchun ham php freymvorklardan foydalanish birqancha afzalliklarni taqdim etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

5. Колисниченко, Д.Н. PHP и MySQL. Разработка веб-приложений. Профессиональное программирование / Д.Н. Колисниченко. - СПб.: BHV, 2015. - 592 с.
6. Дари, К. AJAX и PHP. Разработка динамических веб-приложений / К. Дари, Б. Бринзаре. - М.: Символ-Плюс, 2007. - 336 с.
7. Дакетт, Д. HTML и CSS. Разработка и дизайн веб-сайтов / Д. Дакетт. - М.: Эксмо, 2018. - 208 с.

MEHNAT SHARTNOMASI

Tilavoldiyeva Dildora To'ychivoy qizi

Andijon viloyati

Yuridik texnikumi yuridik xizmati yo 'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Mehnat shartnomasi bu xodim va ish beruvchi o'rtasida muayyan mutaxassislik, lavozim va ichki tartib qoidalariga bõysungan holda taraflar kelishuvi, Mehnat to'g'risidagi qonunlar va boshqa normativ hujjatlar bilan belgilangan shartlar asosida haq evaziga bajarish haqidagi kelishuv hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Mehnat shartnomasi, normativ hujjat, xodim, ish beruvchi, ichki tartib qoidalar

Mehnati shartnomasi xodim bilan ish beruvchi o'rtasidagi muayyan mutaxassislik, malaka yoki lavozimga oid ishni ichki mehnat tartibiga bõysungan holda taraflar kelishuvi, mehnat to'g'risidagi qonunlar va boshqa normativ hujjatlar bilan belgilangan shartlar asosida haq evaziga bajarish haqidagi kelishuv hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 37-moddasida har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko'rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalanih huquqiga ega ekanligi mustahkamlangan.

Mehnati shartnomasining asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- 1) muayyan mutaxassislik, malaka yoki lavozim bõyicha ishlash.
- 2) xodim mehnati shartnomasida ko'zda tutilgan ishni shaxsan o'zi bajarishi.
- 3) xodimning ichki mehnati tartibi qoidalariga bõysunishi.
- 4) mehnati shartnomasida haq to'lash ko'zda tutilishining alohida xususiyati.
- 5) mehnati shartnomasi tuzgan xodim korxonaga mehnati jamoasiga kiritilishi.

O'zbekiston Respublikasi Mehnati Kodeksining 72-moddasi ikkinchi qismiga muvofiq, xodim va ish beruvchi mehnati shartnomasining taraflari bõlib hisoblanadilar.

Mehnati shartnomasining shartlari:

Asosiy shartlar-bularsiz mehnati shartnomasi tuzilgan deb hisoblanishi mumkin bõlmagan shartlar

Qõshimcha shartlar-bular haqida kelishish majburiy emas deb hisoblanadigan shartlar.

Mehnati shartnomasi taraflarining kelishuvi bilan quyidagi asosiy shartlar belgilanadi:

- ish joyi (korxonaga yoki uning bõlinmasi)
- xodimning mehnati vazifasi - mutaxassisligi, malakasi, u ishlaydigan lavozim.
- ishning boshlanish kuni
- mehnati shartnomasi muayyan muddatga tuzilganda uning amal qilish muddati.
- mehnati haqqi miqdori va mehnatning boshqa shartlari.

Masalan, muddatli mehnati shartnomasini tuzishda ishning nafaqat boshlanish sanasi, balki uning tamom bõlish sanasi ham belgilab qõyiladi. O'rindoshlar bilan mehnati

shartnomasi tuzilayotkanda qonun hujjatlari bilan nazarda tutilgan kundalik ish vaqtining aniq muddati bevosita mehnat shartnomasida belgilanadi.

Taraflarning kelishuviga kòra, mehnat shartnomasi mazmuniga taraflarning majburiyatlarini aniqlash, ularni tòldirish, xodimga qòshimcha imtiyoz va afzalliklar berilishini nazarda tutgan qòshimcha shartlar ham kiritilishi mumkin.

Òzbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 74-moddasiga kòra mehnat shartnomasi yozma shaklda tuziladi. Mehnat shartnomasining shakli Òzbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan 1997-yil 11-martdagi 133-son qarori bilan tasdiqlangan namunaviy mehnat shartnomasini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan bòlib, mazkur hujjatda yozma holdagi mehnat shartnomasini tuzish yuzasidan tavsiyalar tasdiqlangan.

Mazkur tavsiyalarda kòrsatilganidek, xodimning talabiga kòra, mehnat shartnomasi u biladigan tilda tuziladi va davlat tilida tuzilgan shartnoma bilan bir xil kuchga ega bòladi.

Mehnat shartnomasi teng kuchga ega bòlgan kamida 2 nusxada tuziladi va har bir tarafga saqlash uchun topshiriladi.

Mehnat shartnomasida taraflarning manzillari kòrsatiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mehnat huquqi, 2021 -yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2019 -yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi, 1995 -yil 21- dekabr.

TA'LIM JARAYONIDA O'Z-O'ZINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN
INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING ZARURIYATI.

Raxmatova Maftuna Uktamjon qizi

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti Ta'lim-tarbiya nazriyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim)
mutaxassisligi magistri*

Ashurova Sevara Boynazarovna

*Shahrisabz shahar Maktabgacha ta'lim bo'limi tasarrufidagi
12-DMTT tarbiyachisi*

Annotatsiya: Maqola mazmunida zamonaviy pedagogikada o'z-o'zini shakllantirishga qaratilgan interfaol metodlar ularning mazmuni ta'lim jarayonidagi ijobiy imkoniyatlari xususida so'z yuritilgan bo'lib, "Mutaxassis maslahati minbari" nomli interfaol metodning ta'lim jarayonidagi samaradorligi haqida fikir yuritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha pedagogika, "Aqliy hujum", "5x5x5", "Klaster", "Qarorlar qabul qilish texnologiyasi", "Tafakkur cho'qqisi", "Sehrlil tuhum", interfaol metodlar, rolli va ishbor o'yinlar.

Аннотация: В содержании статьи обсуждаются интерактивные методы, направленные на самообразование в современной педагогике, положительное их содержание в образовательном процессе, а также обсуждается эффективность интерактивного метода под названием «Экспертно-консультационная платформа» в образовательном процессе.

Ключевые слова: дошкольная педагогика, «Мозговой штурм», «5x5x5», «Кластер», «Технология принятия решений», «Пик мышления», «Волшебное яйцо», интерактивные методики, ролевые и деловые игры.

Annotation: In the content of the article, interactive methods aimed at self-formation in modern pedagogy are discussed, their content is positive in the educational process, and the effectiveness of the interactive method called "Expert Advice Platform" in the educational process is discussed.

Key words: preschool pedagogy, "Brainstorming", "5x5x5", "Cluster", "Decision-making technology", "Thinking peak", "Magic egg", interactive methods, role-playing and business games.

Bugungi kunda o'z-o'zini shakllantirishga xizmat qiluvchi shaxsiy dasturlarni loyihalash, bo'lajak tarbiyachilarni ularning qiziqishlariga ko'ra tabaqalashtirilgan guruhlariga birlashtirish va ta'lim samaradorligini o'rganish yo'lida monitoringni yo'lga qo'yish, testlar, jarimalar (ball ko'rsatkichlari asosida) kabi ta'limning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish ham ijobiy natijalarni qo'lga kiritishga imkon beradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida keng qo'llanilayotgan o'yin texnologiyalari mazmuni va metodik jihatlari ko'ra muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Talabalarda kreativ sifatlarni shakllantirishda samarali tashkiliy-pedagogik shakl, metod va vositalarini qo'llash boy milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslanadi. Shuningdek, tarbiya jarayonida innovatsion metodlarni qo'llash samarali natijalarga

erishishga imkon beradi. Innovatsion metodlar bo'lajak tarbiyachilarda voqealar rivojini oldindan ko'ra bilish, o'zini real voqelikda anglash, kelgusi hayot yo'lini to'g'ri belgilash, axloq, e'tiqod, ishonch va axloqiy qadriyatlar mohiyatini to'g'ri anglash, turli ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bo'lajak tarbiyachilarni kuzatish, bahslashish, ishontirish, mulohazalarni umumlashtirish, kreativ sifatlarni shakllantirishga imkon beruvchi treninglar (jumladan, "Tanqid qilish madaniyati" hamda "Konsensus va konfrantatsiya"(Kelishuv va ziddiyat) treninglari, o'yin, shuningdek, ma'naviy-axloqiy tarbiyada hamkorlik texnologiyasi kabilar pedagogik jarayonga yangicha yondashishni ta'minlaydi.

Chunonchi, bahslashish va ishontirish treninglarida bo'lajak tarbiyachilarning faolligi, liderlik sifatlari, jamoada ishlash ko'nikmalari shakllanadi; o'zgalar fikrini hurmat qilish, o'z fikrini asoslash, munozarada qatnashish, hissiyotlarini boshqarish, fikrlash hamda muloqot madaniyati ko'nikmalari va ijodiy tasavvurni rivojlantiradi. Interfaol metodlarga asoslanuvchi ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni loyihalashtirish, ko'ngilochar, tashhisli, taqlid va harakatli o'yinlar, ziddiyatlarni hal etish uslublari, tanqid usullari, rag'batlantiruvchi (ruhlantiruvchi, ta'nali, umidli, qiyosiy, tanqidiy, ishorali, vaziyatni yumshatuvchi), tanbeh beruvchi texnologiyalardan tajriba-sinov ishlari davrida samarali foydalanish ijobiy natijalarni beradi. Bunday xulosaga bo'lajak tarbiyachilarda kreativ sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan tajriba-sinov ishlari natijalariga tayanish asosida kelindi. Mashg'ulotlar jarayonida muallif tomonidan tavsiya etilgan pedagogik vaziyatlar va interfaol metodlardan foydalanish qo'lga kiritilgan ijobiy natijalarni yanada boyitdi.

Xususan, "Maktabgacha pedagogika" o'quv fani bo'yicha tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlarda "Aqliy hujum", "5x5x5", "Klaster", "Qarorlar qabul qilish texnologiyasi", "Tafakkur cho'qqisi" va "Sehrli tuhum" kabi interfaol metodlar, rolli va ishbop o'yinlardan maqsadga muvofiq foydalanildi.

Bo'lajak tarbiyachilarni "Zaharli hayot" mavzusi bo'yicha giyohvandlik va tamaki mahsulotlarini, shuningdek, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish kabi salbiy odatlarning oldini olish va bartaraf etish yo'llari yuzasidan takliflar bildirishga undadi. Mazkur topshiriqni hal etishda "Fikriy hujum", "Yalpi fikriy hujum", "6x6x6", "Aqliy hujum" va "Klaster" kabi interfaol metodlar qo'llanildi. Bo'lajak tarbiyachilar kichik guruhlariga biriktirilib, har bir guruh tomonidan umumiy mavzu doirasida muayyan muammoli vaziyatlarni hal etildi. Jumladan:

1-guruh – Agar spirtli ichimliklar va tamaki mahsulotlarini iste'mol qilish salbiy odat sanalsa, nega bu mahsulotlar savdoda mavjud?

2-guruh – Agar islom dini g'oyalari va ma'naviy-axloqiy qarashlarga ko'ra giyohvandlik va tamaki mahsulotlarini, shuningdek, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish axloqsizlik sifatida e'tirof etilgan bo'lsa, nega ayrim kishilar bunday salbiy odatlarni o'zlashtiradilar?

3-guruh – Agar tamaki mahsulotlarini chekish salbiy odat sanalsa, nega davlat idoralari, shuningdek, o'quv muassasalarida chekish uchun maxsus joylar ajratilgan?

4-guruh – Giyohvandlik va tamaki mahsulotlarini, shuningdek, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish hayotiy ehtiyojmi?

Guruhlar tomonidan bajariluvchi topshiriqlar aniqlashtirilib olingach, bo'lajak tarbiyachilar ularni bajarishga kirishdilar. Bu jarayonda:

- muammo yuzasidan keng, erkin fikr yurita olishlari;
- shaxsiy mulohazalarni bayon eta va fikrlarini himoya qila olishlari;
- guruhning boshqa a'zolarining fikrlarini tinglay bilishlari va ularni hurmat qilishlari;
- har bir guruhning muammo yuzasidan muayyan qarorga kelishi;
- belgilangan vakil tomonidan guruh qarori haqida boshqa guruhlarga ma'lumot berilishi, qarorning hayotiy misollar bilan dalillanishi;
- jamoa tomonidan mavzu bo'yicha yakuniy xulosa chiqarilishiga alohida e'tibor qaratildi.

Jamoa tomonidan topshiriqlar to'la bajarilgach, o'qituvchi oliy ta'lim muassasasi sobiq talabalaridan birining xatini o'qib berdi, unda quyidagi mulohazalar bayon etilgan edi:

"O'quvchilik yillarimda men dastlab qiziqishim tufayli, keyin esa bekorchilikdan va eng muhimi kattalarga taqlid qilib chekishni o'rgandim. Dastlab, ota-onam kundalik xarajatlarim uchun bergan pulga sigaret olib chekardim. Hatto ota-onam do'kondan ro'zg'or uchun kerakli mahsulotlarni xaridi uchun bergan pullaridan chegirib qolishni odat qildim. Shu bilan birga ota-onamning cho'ntaklaridan sezdirmay oz-ozdan pul ola boshladim. Keyinchalik o'zimga o'xshagan guruhga qo'shilib ichishga ham o'rgandim. "Oshnalarim" bilan ko'chada bolalar, yolg'iz ayollarni uchratsak, ularni qo'rqitib pulini tortib olardik. Taqdir taqozosi bilan talaba ham bo'ldim. Bu yoshda men tajribali chekuvchi va ichuvchi edim. Talabalik yillarimda giyohvandlik moddalarini iste'mol qila boshladim. Meni endi "Pulni qaerdan olaman?" degan savol o'ylantira boshladi. Savolga javob tarzida o'g'irlikka – jinoyatga qo'l urdim. Bu kabi qabih ishlarim tufayli yaqin do'stlarim, ota-onam, eng achinarlisi, or-nomusimdan ajraldim..."

Shundan so'ng auditoriyada munozara boshlandi. Munozara chog'ida bo'lajak tarbiyachilar "Kim moddiy mablag' bilan qanday ta'minlanadi?", "talabalar xarajatlarning miqdori daromadlaridan ko'pmi?", "Agar xarajat miqdori daromaddan ortiq bo'lsa, u holda bu muammoni qanday hal qilish mumkin?" kabi savollar yuzasidan fikr-mulohazalarni bildirdilar.

Yuqorida qayd etilgan savollarga to'g'ri va maqbul javob topish maqsadida amaliyotchi-o'qituvchi navbatdagi mashg'ulotlarda bo'lajak tarbiyachilarni yangi muammoli vaziyatlar yuzasidan fikr yuritishga undadi va muammoning tub mohiyatini rolli o'yinlarni tashkil etish vositasida to'la ochib berilishiga e'tiborni qaratdi. Ana shu maqsadda "Mutaxassis maslahati minbari" nomli rolli o'yin tashkil etildi. O'yin quyidagi "mutaxassislar" ishtirokida tashkil etilib, ular quyidagi mavzularda o'z maslahatlarini berdilar:

- 1-talaba – pedagog: "Giyohvandlikning ma'naviy-axloqiy jihatlari";
- 2-talaba – shifokor: "Giyohvandlik – sog'lom turmush zavoli";
- 3-talaba – yurist: "Jinoyat omili – og'u";
- 4-talaba – iqtisodchi: "Oilaviy b'yudjet kushandasi";
- 5-talaba – psixolog: "Og'uning inson ruhiyatiga ta'siri";
- 6-talaba – "yoshlar yetakchisi": "Giyohvandlik – xavfli ta'sirga ega epidemiya".

“Mutaxassislar” sifatida tanlangan bo'lajak tarbiyachilar mavzu yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini yuqorida qayd etilgan sohalar nuqtai nazaridan kreativ fikrlashlari asosida ifodalashga harakat qildilar.

Munozara yakunida quyidagi yakuniy xulosaga kelindi: giyohvandlik – salbiy, jirkanch odat bo'lib, inson xulq-atvoriga salbiy ta'sir etadi. U inson hayotini zaharlaydi, shu bilan birga jamiyat uchun ham zarar yetkazadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. Darslik. Toshkent, 2018. 252b.
2. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – T.: Universitet, 1998. – 184 b.
3. Yo'ldoshev H.Q. “Barkamol avlodni tarbiyalashda oila, mahalla, MTM konsepsiyasi”. T. 2004 y.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI O'QITISH JARAYONIDA BADIY-
ESTETIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI.

Ashirova Sojida Baxramovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogik fakulteti
katta o'qituvchisi

Mahatova Davlatoy Dilmurodovna

Shahrisabz shahar Maktabgacha ta'lim bo'limi tasarrufidagi
15-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatimiz oldida turgan buyuk maqsadlardan biri kelajagimiz davomchilarini yetuk bilim hamda did sohibi qilib tarbiyalash hisoblanib Bunda san'at sohasining o'rni ham beqiyosdir.O'quvchilarda estetik tafakkurni o'stirishda milliy miniatyura namunalari qo'llanilgan qutichalar, so'zanalari va boshqa kulolik buyumlarning inson tafakkuriga ta'siri katta ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: miniatyura, kompozitsiya, simmetriya, marom, stilizatsiya, Behzod ijodi, bezak san'ati, badiiy bezash.

Аннотация: Сегодня одной из великих задач, стоящих перед нашей страной, является воспитание зрелых знаний и вкуса у наследников нашего будущего, и роль в этом художественной области также несравнима.

Ключевые слова: миниатюра, композиция, симметрия, ритм, стилизация, творчество Бехзода, декоративно-прикладное искусство, художественный декор.

Annotation: Today, one of the great goals facing our country is to educate the successors of our future with mature knowledge and taste, and the role of the art field is also incomparable in this. shows that pottery has a great influence on human thought.

Key words: miniature, composition, symmetry, rhythm, stylization, Behzod's work, decorative art, artistic decoration.

Uzoq davrlardan buyon san'at davlatning madaniyatini ko'rsatuvchi vosita bo'lib xizmat qilgan.Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan kundan boshlab boy tarixiy, madaniy merosimiz keng miqiyosda o'rganila boshlandi.

Kelajak yoshlarini sog'lom,teran fikrli,dunyoqarashi keng,vatanga foydasi tegadigan barkamol inson bo'lib yetishishida milliy miniatyura san'atining o'rni katta.

Insoniyat azaldan go'zallikka intilib yashaydi va shu go'zallik yaxshilik sari olib boradi.U iqtidorli va iste'dodli yoshlarning shakllanuvi uchun keng imkoniyatlar ochib beradi.Hamda yoshlarni sabr toqatli,chidamli bo'lishida ularda mehnat qilish ko'nikmalarini shakllanishida ham yordam beradi.

Bizga ma'lumki miniatyura namunalariidagi o'ziga xos go'zallik va insonparvarlik g'oyalari yoshlarimizni ezgulikka undash,ularning badiiy estetik dunyoqarashlarini boyitish manbaidir.Chunki mo'jaz tasvirlarda chinakkam xalqchilik g'oyalari qadimiylik va mahalliylik ko'rinishlari o'z aksini topgan.Xususan o'zbek rassomlari yaratgan miniatyura

asarlarida qaynoq hayot,turli lavhalar doimiy harakatdagi mavjudodlarning tasvirini ifoda etuvchi kompozitsiyalar, hamda uzoq o'tmishning asl mohiyati o'ziga xos aniq yaratilgan shakllarda yorqin va shaffof ranglar uyg'unligi bilan juda nozik,nafis,tekis va ravon chiziqlarda qunt va yuksak mahorat bilan ochib berilgan.

Bugungi kunda yoshlarni mo'jaz miniatyura san'ati asarlari bilan yaqindan tanishtirish,badiiy tahlil qilishga o'ragatish estetik dunyoqarashlarini shakllantirishda katta ahamiyatga.

Vatanimizning yorqin kelajagi bo'lgan ardoqli farzandlarini baodob, xushfe'l, olijanob, komil inson darajasidagi shaxs qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. O'zimizning milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz chetda qolib Yevropa mamlakatlari madaniyatiga ko'r-ko'rona ergashib, sal bo'lmasa o'zimizning o'zligimizni, tilimizni ham unitayozdik. Shoyad, bugungi kun sharofati bilan milliy madaniyatimizni qayta tiklab, ularga yangicha ma'no, mazmun berib, tarbiya ishiga sharqona ruh bera olsak ajab emas. O'quvchini tarbiyalashda avvalo uning ruhiyati bilan bog'liq holda ichki kechinmalar sodir bo'ladi. Shunday ekan, o'qituvchilar oldida mashaqqatli, ammo sharafli bo'lgan ishlar turibdiki, ularga o'quv qo'llanma va darsliklarni milliy ruhda yaratish, mutafakkirlarimizning go'zal xulqlilik tarbiyasi haqidagi meroslaridan, ko'pni ko'rgan buva va buvilarimizning o'git, pand va nasihatlaridan oqilona foydalanib ish yuritsakkina ko'zlangan maqsadga erishamiz.Bugungi kunda eng muhim masalalardan biri o'sib kelayotgan yosh avlod ma'naviyatini shakllantirish va kamol toptirishdir. Tayyorlayotgan mutaxassislarimizni yuksak insoniy fazilatlar egasi, olijanob, axloqiy e'tiqod sohibi qilib tarbiyalash o'ta muhim vazifalardan biridir. Markaziy Osiyo xalqlari amaliy san'at va hunarmandchiligida yuksak darajaga yetishganligining sabablaridan biri ajdodlarimiz usta-shogird an'analari asosida yoshlarga hunar o'rgatganlar va ular nihoyatda boy tajribaga ega bo'lganlar. Shu jihatdan olib qaraganda, O'zbekistonda amaliy san'at ta'lim va tarbiyani olib boruvchi pedagog murabbiylarni kasbiy malakalarini takomillashtirish, ularni ilg'or pedagogik texnologiyalar g'oyalari bilan boyitilgan yangi o'quv adabiyotlar bilan ta'minlash dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.Miniatyura san'atida chizilayotgan mo'jaz tasvirlarning joylashuvi ya'ni kompozitsiyasi ham muhim ahamiyatga ega.

Bu san'at elementlarini chizishda o'simliklardan shox, poya, g'uncha, barg, gul, hayvonlar, qushlar, tabiat manzalari, tog'lar, daryolar, quyosh, yulduzlar va boshqa ko'rinishlardan nusxalar ko'chirib, tasviri, rangi, shakli, va tuzilishlarini badiiy usulda umumlashtirib, ramziylashtiradi. Miniatyura kompozitsiyalarida ulardan oqilona foydalanib juda ajoyib tasvirlarni hosil qiladi. Buni ko'rgan inson aks ettirilgan shakldan estetik zavq oladi. Bu usuldagi tasvirlarni biz xalq amaliy san'atining barcha turlarida ko'rishimiz mumkin. Oddiy bir so'zanani oladigan bo'lsak falakning o'rtasida quyosh, atrofida sayyora va yulduzlar, gullar barglar uslublashtirilgan holda kishiga zavq beradi.So'zanalarda qo'llanilgan har bir elementlar o'ziga xos ma'no mazmunga ega.Misol sifatida aytishimiz mumkinki quyosh o'zbek xalqining mehrligi ekanligini eks ettirsa,oq qushlar esa tinchlik elchisi ekanligidan dalolat beradi.

Miniatyura – kalligrafiya, sahifalarni ziynatlash, muqova bezagi bilan bir qatorda qo'lyozmaning eng asosiy murakkab dekorativ unsurlaridan birini tashkil qiladi.

Miniatyuraning asosiy ahamiyati matn mazmunini tushuntirish va umuman olganda, dunyoviy xarakterga ega bo'lgan asarlarni bezashdan iborat bo'lgan. Asosan, proza, poeziya, tarixiy xronikalar aks etgan asarlarga miniatyura ishlangan. Ular orasida "Kalila va Dimna" hikoyalari, grek vrachi Dioskoridning "Farmakologiya", Rashididdinning "Jam'ut tavorix" asarlari bor edi. O'rta asr qo'lyozmalari faqat guash bo'yoqlari bilan ishlangan. Bu bo'yoqlarni tayyorlash usuli Yaqin Sharqqa VIII asrda O'rta Osiyo orqali Xitoydan o'tgan. Madaniyat markazlarini vayron qilgan, tez-tez sodir bo'lib turgan bosqinchilik urushlari tufayli ilk arab miniatyuralari deyarli saqlanib qolmagan. Bizgacha yetib kelgan arab miniatyurachilarining asarlari ko'p bo'lmay ular ham asosan XIII asrga taalluqlidir. Hozirgi vaqtga kelib arab miniatyuralarini o'rganuvchi mutaxassislar qo'lyozmalarni bezashning 3 ta davri va hududiy badiiy markazi mavjud ekanligini e'tirof etadilar. Bular Fotimiylar sulolasi davri (X-XI asrlar), Suriya (XIII asrning birinchi yarmi) va Iroq (XIII asr) miniatyura maktablaridir. Miniatyuralarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri, tasvirining sathi yuzidaligidir. Bu xususiyat qo'lyozmaning dekorativ uslubi, serhasham ziynatlar, shams, lavhalar, zarvaraq va boshqa bezaklari kabi kitobning ziynatlari, uning tuzilishi xarakteridan kelib chiqqan. Bizga ma'lum bo'lgan ilk arab miniatyuralari Fotimiylar sulolasi davrida ishlangan bo'lib, XI asrga taalluqlidir. Ohorlangan qog'ozga ishlangan odamlar qiyofasi, xatti-harakatlari sodda va yaxlit holda tasvirlangan. Suriya qo'lyozmalari bo'lmish Dioskoridning "Farmakologiya"si, "Kalila va Dimna" asarlariga ishlangan bezaklar XIII asrning boshlari va o'rtalarida arab miniatyurasida Vizantiya va Sosoniylar (Qadimgi Eron) san'atining kuchli ta'siriga qaramasdan yangi bir bosqichni boshlab beradi. Ba'zi qo'lyozmalarda XIII asrning birinchi yarmidagi "Muxtor al-Hakim va Muhassin alKalim" (Al-Muboshirning "Tanlab olingan dono fikrlar va so'zlovchining go'zalligi") asari qo'lyozmasidagi rasmlar manzara tasviri yoki kompozitsiya ko'rinishlari bilan boyitilgan.

Yillar, asrlar o'taveradi, har bir zamon kishilari buyuk iste'dod egasi Kamoliddin Behzod ma'naviy xazinasiga qayta-qayta murojaat etaveradilar. Mustaqillik davrida bu san'atkor ijodini o'rganish, targ'ib qilish ishlari tamoman yangi ma'no va mohiyatga ega bo'ldi. Bugungi kunga kelib butun mamlakatlar tomonidan beqiyos ahamiyatga molik asarlar sarasiga qo'shilishi yuksak tafakkur egalari shakllanishida muhim asos bo'lib hizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Patxiddin Pazliddinovich Shabaratov «Miniatyura». «Tafakkur» T:2011
2. Nurislam Tuxliev «Miniatyura». «Taraqqiyot» T:2007
3. Bulatov S.S, Shabaratov P.P, Rasulov M.A. «Naqqoshlik» o'quv qo'llanmasi. «Iqtisod Moliya». – T:2010

ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ.

Халалов Закир Абдужалалович

*старший преподаватель кафедры «узбекского языка и иностранных языков»
Академии МВД РУз.*

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы обучения русскому языку как второму. Поднимается вопрос о применении мультимедийных технологий на занятиях русского языка. Изучение языка с помощью информационных технологий мотивирует обучающихся, повышает их интерес к изучаемому предмету, развивает личностный потенциал студента. Проводимые преподавателем работы наглядно показывают их эффективность, нужность, своевременность.

Ключевые слова: мультимедийные технологии, личностный подход, диагностический тест, презентация.

На современном этапе развития образования все чаще поднимается вопрос о применении новых информационных и интерактивных технологий в процессе обучения. Занятие по русскому языку в вузе ставит перед преподавателем ряд новых требований, обусловленных объективными изменениями социальной жизни современного общества. Это новый подход к процессу обучения, новые формы преподавания.

В связи с чем, одним из значимых для процесса обучения русскому языку является применение компьютерных мультимедийных технологий. К тому же грамотное применение мультимедийных технологий на занятиях позволяет добиваться достижения практических целей на каждом занятии в более короткий промежуток времени. Однако применение компьютерных технологий на занятиях по речевому общению не является самоцелью. При организации практических занятий по языку актуальны требования личностного подхода, что является необходимым для более успешной реализации цели занятия и для раскрытия творческого потенциала личности студента. Изучение языка с помощью компьютерных программ вызывает огромный интерес у студентов. В новых условиях серьезная заинтересованность студентов информационными технологиями может и должна использоваться в качестве инструмента развития мотивации на уроках русского языка. Преподаватель, применяющий образовательные компьютерные программы на занятиях русского языка, должен знать, что любая образовательная технология должна соответствовать следующим методологическим требованиям: концептуальность (научная концепция, включающая психологическое и социальнопедагогическое обоснование достижения образовательных целей); системность (наличие всех признаков системы); целостность

(взаимосвязь всех его частей); эффективность (результаты, соответствующие образовательным стандартам); гибкость (возможность вариаций в содержании для обеспечения комфортности и свободы взаимодействия педагога и учащихся с учетом конкретных условий педагогической действительности); динамичность (возможность развития или преобразования используемой технологии); воспроизводимость (возможность использования технологии другими учителями в данном вузе). Это, в свою очередь, способствует модернизации системы среднего и высшего образования, изменению не только самих учебных программ, но и пересмотру принципов организации учебного процесса в вузе в целом, и в области преподавания языков, в частности. В условиях сокращения общего количества аудиторных занятий в вузе возникает проблема оптимизации учебного времени в рамках каждого предмета. С одной стороны, количество часов по предмету сократилось, с другой стороны, преподаватель не успевает охватить всех студентов, т.к. деление группы на две подгруппы производится, если в группе 25 студентов. Таким образом, на первый план выходит требование динамичной организации каждого занятия по языку. Первоочередной задачей преподавателя становится знакомство с различными возможностями приобретения актуальных знаний студентами в рамках каждой из тем, изучаемых в практическом курсе русского языка. Получение качественного языкового образования является для сегодняшних студентов одним из средств, расширяющих возможности профессионального роста молодого специалиста. В нынешнее время актуален вопрос изучения нескольких иностранных языков одновременно.

Требование интеграции содержания учебных программ по различным иностранным языкам, изучаемым в рамках определённой специальности, определяет не столько степень качества организации каждого учебного занятия, сколько уровень профессиональной компетентности молодого специалиста в целом. Таким образом, активизация знаний по различным учебным дисциплинам в курсе речевого общения по русскому языку позволяет преподавателю поддерживать устойчивый интерес, как к изучаемому языку, так и к выбранной специальности. Одной из наиболее простых форм осуществления данного требования представляется организация возможности выбора студентом определённого задания (одного из нескольких) по желанию. Соответственно, перед преподавателем встаёт необходимость подготовки многовариантных заданий на различных этапах занятия, учитывающих личностные особенности студентов группы.

Следовательно, динамизм, интеграция, применение интерактивных технологий в сочетании с принципами личностного подхода при обучении языкам являются, принципиальными требованиями к организации занятий по практике языка на современном этапе. Необходимость модернизации содержания и способов организации занятий по иностранному языку в вузе создаёт уникальную возможность поиска различных путей решения данной задачи преподавателями практики языка. Ведущим компонентом содержания обучения русскому языку является обучение

различным видам речевой деятельности: говорению, аудированию, чтению, письму. При обучении аудированию каждый студент получает возможность слышать русскую речь. При обучении говорению студент может произносить фразы на русском языке в микрофон, что способствует формированию артикуляции, ритмико-интонационных произносительных навыков. При изучении грамматических явлений студент может выполнять грамматические упражнения, творческие задания, заниматься поиском слов, выполнять игровые упражнения.

В частности, хотелось бы предложить для примера работу, проводимую среди студентов I курса пилотных групп ФФМОиИТ. Это стартовый диагностический тест, проводимый в два этапа. В каждый этап включены все виды работ коммуникативного обучения: лексика и грамматика, чтение, говорение, аудирование, письмо. Основные цели, которые преследует диагностическое тестирование студентов первого курса:

- проведение массового контроля и эффективная проверка знаний первокурсников;
- определение готовности первокурсников к продолжению обучения в вузе;
- выявление разделов учебной программы, имеющих пробелы в знаниях;
- разработка конкретных путей по устранению пробелов на практических занятиях по дисциплине.

● Тестируются студенты 1-х курса бюджетного обучения по следующим специальностям: «Математика», «Физика», «Информатика». Первый этап диагностического тестирования проводится в начале учебного года. Основной целью первоначального этапа теста является выявление уровня знаний по русскому языку у студентов- первокурсников. Студентам предлагается выполнить задания, где они должны адекватно, логично и связно изложить ответы, полно и развернуто высказываться, проявляя самостоятельность в использовании языковых средств и средств речевого этикета. На выполнение заданий по лексике и грамматике отводится 30 минут, аудирование - 40 минут, чтение и говорение по 30 минут, письмо - 60 минут. Критерии оценивания выглядят, таким образом; каждый правильный ответ оценивается в +2 балла, за ошибки и нарушения от -0,2 до -1 б. Все баллы суммируются и выводится итог уровня знаний в процентном соотношении по каждому виду коммуникативного обучения.

По окончании тестирования Ресурсному центру университета предоставляют информационно-аналитические материалы результатов диагностического тестирования студентов. Аналитические материалы содержат результаты диагностического тестирования по каждому виду коммуникативного обучения и представлены в формах, удобных для принятия организационных и методических решений:

- диаграмма плотности распределения результатов;

- диаграмма ранжирования (сортировка) студентов, преодолевших пороговые значения при выполнении тестовых заданий (в процентах);
- карта коэффициентов решаемости тестовых заданий по темам;
- рейтинг-листы в виде списков студентов, упорядоченных по проценту правильно выполненных заданий теста.

Второй этап диагностического теста проводится в конце учебного года. Студентам предлагается второй вариант теста по всем видам коммуникативного обучения. При проведении второго этапа преподаватель учитывает полученный уровень знаний и владение языком студентов, использует личностный подход. Учёт всего перечисленного является необходимым для более успешной реализации цели диагностического теста. Критерии оценивания и подведение итогов второго этапа теста аналогичны первому этапу. Главной целью второго этапа является рост показателей уровня знаний по языку. Из-за дефицита времени преподаватель может некоторые задания теста провести в малых группах, что не только экономит время, но и дает студенту проявить личностные особенности, показать уровень полученных знаний, будучи уже студентом. По окончании тестирования, также Ресурсному центру университета предоставляют информационноаналитические материалы результатов диагностического тестирования студентов.

Аналитические материалы содержат результаты диагностического тестирования, где можно наглядно оценить характер распределения результатов тестирования. Представленные диаграммы содержат материалы по доле студентов, преодолевших пороговые значения при выполнении теста. Наиболее наглядной и информативной для преподавателей формой представления результатов является карта коэффициентов решаемости тестовых заданий, которая дает возможность выявить отдельные темы учебного предмета, освоенные первокурсниками на недостаточном уровне. Рейтинг-листы, полученные на основе результатов диагностического тестирования, позволяют эффективно провести дифференциацию студентов по уровню подготовки для устранения пробелов в знаниях, умениях, навыках на занятиях и в процессе самостоятельной работы.

Следующий пример работы со студентами - это презентация. Презентация – это в первую очередь - искусство коммуникации. Использовать презентации можно на любом этапе занятия. Один из самых популярных вариантов использования – создание презентаций самими студентами. Создавая презентацию, они сочетают все виды речевой деятельности, осваивают работу с компьютером, учатся выбирать главное, концентрировать свою мысль. Доклады и рефераты, которые сдавали студенты, как правило, не звучали на уроке из-за отсутствия времени. Презентации же можно включить в занятие, в объяснение преподавателя или при проверке домашнего задания. Зная, что работа будет востребована, они более серьезно относятся к такому домашнему заданию. Умение создавать красивые и понятные презентации может

пригодиться в любой деятельности. Перед созданием презентации на компьютере важно определить:

- назначение презентации, ее тему, примерное количество слайдов;
- как представить информацию наиболее удачным образом;
- содержание слайдов;
- графическое оформление каждого слайда. Критерии оценки презентации:
- раскрытие темы;
- подача материала (обоснованность разделения на слайды, включая части презентации, оглавление, представление темы и один обобщающий слайд);
- наличие и обоснованность графического оформления (фотографий, схем, рисунков, диаграмм);
- грамотность изложения;
- наличие интересной дополнительной информации по теме проекта;
- ссылки на источники информации (в т.ч. ресурсы Интернета).

Оформление презентации:

- единство дизайна всей презентации;
- обоснованность применяемого дизайна;
- единство стиля включаемых в презентацию рисунков;
 - применение собственных (авторских) элементов оформления;

Обоснованное использование эффектов мультимедиа: графики, анимации, видео, звука. Например, при изучении темы «Искусство в нашей жизни» студенты подготовили презентацию «Влияние искусства на человека». Подготовленная презентация сопровождалась текстовым слайдом с использованием мультимедиа и графического оформления, дополнительной информацией по теме, что являлось тематическим расширением нового материала.

Таким образом, интеграция различных форм работы в процессе совместной учебной деятельности студентов и преподавателя способствует качественному приобретению актуальных знаний, востребованных как в профессиональной работе, так и в повседневной жизнедеятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Азимов Э.Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009
2. Акишина А.А., Каган О. Е. Учимся учить. Для преподавателей РКИ. - 6-е изд., М.: Рус.яз. Курсы, 2008. Анспока З. и др. Справочник по методике преподавания второго языка. –LVAVP, 2005
3. Белкова М.М. Информационные компьютерные технологии на уроках английского языка Английский язык в школе, 2008.

4. Кисунько Е. И., Музланова Е. С. Интерактивное обучение учащихся 10-11-классов английскому языку с использованием компьютерных технологий // Английский язык, Изд. дом "Первое сентября". 2007
5. Клевцова Н.И. Учебный потенциал мультимедийных технологий в обучении иностранным языкам // Информационные технологии в процессе подготовки современного специалиста: Межвуз. сб. - Липецк: Изд-во ЛГЛУ, 2001.
6. Коваленко А.В. Роль мультимедийной презентации на занятиях по иностранному языку. - (<http://ito.edu.ru/2010/Tomsk/II/II-0-31.html>).
7. Методическое мастерство учителя: учебное пособие / Под ред. Е.И. Пассова, Е.С. Кузнецовой. – Воронеж: НОУ «Интерлингва», 2002. (Серия «Методика обучения иностранным языкам, № 18). Составители: Е.И. Пассов, Е.А. Морозова, Н.Е. Кузовлева.
8. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. – Страсбург, 2003.
9. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению.- М.: Рус. яз., 1989.
10. Шустикова Т.В., Кулакова В.А. Русский язык для вас: учебник русского языка для иностранных учащихся // М. 2009.
11. Щукин А.Н. Методы и технологии обучения иностранным языкам / Щукин А.Н. – М.: Издательство ИКАР, 2014. – 240 с.

МАМЛАКАТИМИЗДА МИЛЛИЙ-МАДАНИЙ МЕРОСНИ ҚАЙТА ТИКЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Тохиржон Хожимуродов

мустақил изланувчи

Маълумки, халқимизнинг маданий мероси минг йиллар мобайнида қудратли маънавият, маърифат ва маданият манбаи сифатида ота-боболаримиз учун хизмат қилиб келган. Собиқ Совет тузуми даврида узоқ вақт давом этган кучли мафкуравий тазйикқа қарамай, Ўзбекистон халқи авлоддан авлодга ўтиб келган ўз тарихий ва маданий меросини ҳамда ўзига хос анъаналарини сақлаб қолишга муваффақ бўлди.

Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ аجدодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган ғоят улкан, бебаҳо маънавий ва маданий меросни тиклаш давлат сиёсати даражасига кўтарилган ниҳоятда муҳим вазифа айланди.

Халқимизнинг ўта бой миллий-маданий мероси ҳақида гап кетар экан, шу қаторда ушбу миллий-маданий мероснинг мамлакатимиз мустақилликка эришганидан кейин яратилган ҳуқуқий асослари, норматив-ҳуқуқий базаси ҳақида ҳам тўхталиб ўтиш жоиз.

Ўзбек халқи миллий-маданий меросига муносабат мамлакатимиз бош Қомуси – Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (IX боб. Фуқароларнинг бурчлари) да ҳам ўз аксини топган ҳамда мамлакатимиз истиқлолга эришганидан сўнг айтиш мумкинки, фуқаролар ўз ҳуқуқ ва бурчларини ихтиёрий, онгли, виждонан бажариш руҳида тарбияланмоқда. Шахс ва жамият манфаатларининг бирлиги, фуқаролар ҳуқуқ, эркинлик ҳамда бурчларининг ўзаро боғлиқлиги мамлакатимиз ривожланиши жараёнида ўзининг ёрқин ифодасини топмоқда⁴.

Ўзбекистон Республикаси тараққиётининг ҳозирги босқичида фуқароларнинг аксарияти ўз бурчларини тўғри тушуниб, виждонан бажармоқда. Мамлакатимиз фуқароларининг ана шундай бурчларидан бири бу бевосита ота-боболаримиздан қолган улкан маданий меросни асраб-авайлаш ҳамда уни муносиб равишда келажак авлодга етказишдир. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 49-моддасида шундай дейилади:

“Фуқаролар Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга мажбурдирлар.

Маданият ёдгорликлари давлат муҳофазасидадир”⁵.

Миллий-маданий меросга муносабат, ушбу йўналишдаги фаолиятни ҳамда муносабатларни тартибга солиш бўйича мамлакатимиз Конституцияси асосида қабул қилинган бир қатор қонунлар, норматив-ҳуқуқий актлар ҳам мавжудки, улар қаторида қуйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

⁴ Таджиханов У., Одилқориев Х., Саидов А. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий ҳуқуқи. – Тошкент: Шарқ НМАК, 2001. – Б. 370.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – Б. 12.

“Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни (2001 йил 30 августда қабул қилинган)⁶;

“Ахборот-кутубхона фаолияти тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Қонуни (2011 йил 13 апрелда кучга кирган)⁷;

“Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 29 июлдаги Қарори ва ҳк.

Ватанимиз ҳудуди нафақат Шарқ, балки умумжаҳон цивилизацияси бешикларидан бири бўлганини бугунги кунда бутун жаҳон тан олмоқда. Бу қадимий ва табаррук тупроқдан буюк алломалар, фозилу фузалолар, олиму уламолар, сиёсатчилар, саркардалар етишиб чиққан. Диний ва дунёвий илмларнинг асослари мана шу заминда яратилган, сайқал топган. Милодгача ва ундан кейин қурилган мураккаб сув иншоотлари, шу кунгача кўрку файзини, маҳобатини йўқотмаган осори атиқаларимиз қадим-қадимдан юртимизда деҳқончилик, хунармандчилик маданияти, меъморчилик ва шаҳарсозлик санъати юксак бўлганидан далолат беради. Бешафқат давр синовларидан омон қолган, энг қадимги тошёзувлар, битиклардан тортиб, бугун кутубхоналаримиз хазинасида сақланаётган 20 мингдан ортиқ қўлёзма, уларда мужассамлашган тарих, адабиёт, санъат, сиёсат, ахлоқ, фалсафа, тиббиёт, математика, физика, кимё, астрономия, меъморчилик, деҳқончиликка оид ўн минглаб асарлар бизнинг беқиёс маънавий бойлигимиз, ифтихоримиздир. Бу қадар катта меросга эга бўлган халқ дунёда кам топилади.

Осиёнинг қаъридан Яқин Шарққа, Европа ва Африкага олиб борадиган Буюк Ипак йўли, бутун маданий оламга таниқли олимлар ва мутафаккирлар, Самарқанд, Бухоро, Шаҳрисабз, Хива сингари давлатлар ва шаҳарлар яратувчилари бўлмиш улуғ аждодларимизнинг ижодиёти ўзининг улуғворлиги ва гўзаллиги билан ҳозиргача ҳаммани лол қолдирган улкан маданий меросни етказиб берди. Асрлар мобайнида халқимизнинг юксак маънавият, адолатпарварлик, маърифатсеварлик каби эзгу фазилатлари Шарқ фалсафаси ва халқимизнинг турмуш тарзи билан узвий равишда ривожланди. Бу борада Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Хожа Аҳмад Яссавий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Имом Бухорий, Имом Термизий, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур Мирзо сингари мутафаккир аждодларимизнинг доно фикрлари ҳамда қарашларига уйғун ҳолда шаклланиб келдики, ушбу улкан мероснинг нечоғли аҳамиятга эга эканлигидан бугунги кунда биз ҳақли равишда фахрланишимиз лозим. Аждодларимизнинг руҳи поклари ва урф-одатлари, бизнинг энг яхши анъаналаримиз, миллий-маданий меросимизнинг қайта

⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 180-модда; Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 2005 й., 37-38-сон, 277-модда; 2009 й., 41-сон, 440-модда.

⁷ “Халқ сўзи” газетаси // 2011 йил 13 апрел.

тикланиши ислохотларнинг муваффақиятга эришиши ҳамда мамлакатимиз тараққиётининг муҳим омиллари эканини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиздир.

Халқимиз асрлар давомида барпо этилган улкан маданий меросимизга оид обида ва иншоотлар, муқаддас қадамжолар билан фахрланади. Самарқанд, Тошкент, Бухоро, Хива, Шаҳрисабз, Термизнинг ноёб тарихий ёдгорликлари, Буюк Шарк мутафаккирлари ал-Бухорий, ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Баҳоуддин Нақшбанд, ал-Беруний, Абу Али ибн Сино, Муҳаммад Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек, Бобур асарлари бутун башариятнинг бебаҳо мулки бўлиб қолди. Халқнинг тарихий руҳи уйғонмоқда, маънавиятнинг кўзи очилмоқда, шу туйғайли одамлар қалбида миллий ғурур, она заминга меҳр-муҳаббат туйғулари камол топмоқда. Халқимизнинг Беруний, Ибн Сино, Хоразмий, Фарғоний, Имом Бухорий, Имом Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Бобур, Паҳлавон Маҳмуд, Султон Вайс, Носириддин Рабғузий, Сулаймон Боқирғоний, Баҳоуддин Валад ва унинг буюк фарзанди Жалолиддин Румий, Абулқосим Али Хоразмий, Исмоил Журжоний, Сирожиддин Саккокий, Мунис, Огаҳий, Баёний, Сафо Муғанний, Чокар, Шерозий, Ҳожихон, Бола бахши, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Бехбудий, Усмон Носир сингари ўнлаб ва юзлаб буюк фарзандлари маданий мероси – абадиятининг халққа қайтарилиши мустақил Ўзбекистонимиз эришган энг ёрқин ютуқлари қаторидан жой олди. Шунга кўра айтиш мумкинки, бирон-бир жамият маънавий имкониятлари, одамлар онгида миллий-маданий, маънавий, маърифий ва ахлоқий кадриятларни ривожлантирмай ҳамда мустаҳкамламай туриб, ўз истиқболини тасаввур эта олмайди.

Урф-одатлар, анъаналар, халқ оғзаки ижоди, фан, адабиёт, санъат ва бошқалар ҳам маданий мерос таркибида муҳим аҳамият касб этади. Истиқлол йилларида маданий мероснинг ушбу таркибий қисмларига нисбатан ҳам муносабат тубдан ўзгарди. Уларнинг ҳар томонлама тараққиёти учун кенг имкониятлар яратиш устувор вазифалардан бирига айланди.

Хулоса қилиб айтганда, мустақиллик туйғайли мамлакатимиз ҳаётининг барча соҳалари қатори маданият, маънавият соҳасида ҳам амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар миллий ўзлигимизни англаш, кўҳна урф-одатлар ва анъаналаримизни тиклаш, улуғ аждодларимиз қолдирган жуда бой меросни қайта тиклашнинг ҳуқуқий асослари яратилди ҳамда ушбу меросни ўрганиш ва кенг тарғиб қилиш, уларнинг қадамжоларини обод этиш, илм-фан, санъат ва адабиётни ҳар томонлама ривожлантириш борасида беқиёс имкониятлар юзага чиқди. Шу билан бирга, тарихий-маданий меросимиз, унинг асосини ташкил этган юрт ва миллат равнақи, ифтихори учун хизмат қилган, мустабид тузум даврида номи қораланган анъаналаримиз, моддий, маданий ва маънавий ёдгорликларимиз, юртимиздан етишиб чиққан ва нафақат Ўзбекистон, балки бутун дунёга доврўғ таратган илм-фан, давлат ва дин намояндалари, уларнинг Ватанимизга кўрсатган хизматларини қайта тиклашга катта эътибор қаратилмоқда.

O'QISH SAVODXONLIGIDAN KO'ZLANGAN MAQSADLAR

Mavlonbek Arabovich Doniyarov

JDPU Boshlang'ich ta'lim metodikasi

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish, tinglab tushunish va o'qish savodxonligini rivojlantirish yo'llari haqida fikr yuritilgan. O'qish savodxonligi bu matnni shunchaki o'qib o'rganish emas, balki uning mazmuni, qiymati, hayot bilan bog'liqlik darjasini anglashlik ekanligi borasida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: Savodxonlik, o'quvchilar, o'qib tushunish, tinglab tushunish, xalqaro tadqiqotlar, PIRLS.

Аннотация: В этой статье рассматриваются способы, с помощью которых учащиеся начальной школы могут читать текст, понимать его на слух и развивать грамотность при чтении. Дается информация о том, что читательская грамотность это не просто чтение и изучение текста, а осознание его содержания, ценности, уровня связи с жизнью.

Ключевое слово: Грамотность, читатели, понимание прочитанного, понимание на слух, международные исследования, PIRLS.

Annotation: This article focuses on ways for Primary School students to read, understand by listening, and develop reading literacy. Reading literacy is given information that it is not just learning to read a text, but understanding the meaning, value, meaning of its connection with life.

Key words: Literacy, students, read, understand, listen, understand, International Studies, PIRLS.

Ma'lumki, o'qish savodxonligi insonlarning o'qishdan ko'zlangan maqsadlari bilan bevosita bog'liqdir. Masalaga yanada kengroq yondashadigan bo'lsak, mazkur sabab yoki maqsadlarga zavqlanish uchun, shaxsiy qiziqish tufayli o'rganish va jamiyatda ishtirok etish kabilar kiradi. Ko'pgina yosh o'quvchilar endigina o'qishni boshlaganlarida asosan hikoyali matnlar (masalan, hikoyalar yoki suratli kitoblar) yoki o'quvchilarga o'zlarini o'rab turgan dunyo haqida axborot beruvchi va savollariga javob beruvchi ma'lumotlarga boy matnlarni o'qiydilar. Yosh o'quvchilar o'qish savodxonligini rivojlantirib, tadqiqotga ko'ra mazkur savodxonlik o'quvchilarning o'rganishlari uchun o'qishlari kerakligini talab qilgani tufayli kitob va boshqa bosma materiallardan ma'lumot olish uchun o'qish muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'qishdan ko'zlangan maqsad bilan bir qatorda PIRLS tadqiqoti o'quvchilardan o'zlarining badiiy savodxonliklarini oshirish va ma'lumot olish, undan foydalanishlari uchun o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerakligiga e'tibor qaratadi.

O'qishdan ko'zlangan har ikkala maqsad ham boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun birdek muhim bo'lgani bois, PIRLS tadqiqoti har bir maqsadni baholovchi, bir xil miqdordagi materiallardan tashkil topadi. PIRLS matnlari o'zining asosiy maqsadidan kelib chiqqan holda tasniflanadi va ular asosida berilgan savollar o'qishdan ko'zlangan

maqsadlarda o'z aksini topadi. Ya'ni, badiiy turkumga mansub matnlar mavzu, voqea syujetlari, voqea personajlari va voqea joyiga taalluqli savollardan, ma'lumotlarga boy matnlar esa matnlarda berilgan ma'lumotlarga oid savollardan iborat bo'ladi. Garchi matnlar o'qishdan ko'zlangan maqsadidan kelib chiqib farqlansada, tushunish jarayoni har ikkala maqsad uchun farqli jihatga ega bo'lmay, balki o'xshashlikka ega bo'ladi. Shuning uchun, o'quvchilarning tushunish jarayoni barcha matnlar, jumladan, PIRLS tadqiqotida internetdagiga yaqinlashtirilgan topshiriqlar orqali baholanadi.

Odatda o'qishdan ko'zlangan har qanday maqsad ma'lum turdagi matnlar bilan bog'liqlikka ega. Masalan, badiiy tajriba orttirish uchun o'qish odatda fantastik asarlarni mutolaa qilish bilan bog'langan, vaholanki axborotni olish va undan foydalanish ma'lumotga boy maqolalar va ko'rsatmaga oid matnlarni o'qish bilan amalga oshiriladi. Shunga qaramasdan, o'qishdan ko'zlangan maqsadlar alohida matn turi bilan cheklanib qolmaydi. Masalan, tarjimai hollar odatda axborot beruvchi yoki badiiy turkumga mansub material hisoblanadi, ammo ular o'qishdan ko'zlangan har ikkala maqsad xususiyatlarini o'z ichiga oladi.

Matnlar odatda, ulardan anglashilgan mazmunni turli usulda shakllantirish yordamida, ularda aks etgan fikr-mulohazalarni qay tartibda tashkillashtirilgani va taqdim etilganiga qarab farqlanadi. Matnlar tuzilishi va shakliga ko'ra, yozma materiallari tartib bilan joylashtirilgan matnlardan to tasvirli va jadvali ma'lumotlar bilan to'ldirilgan qisqa so'zlar va iborali matnlargacha bo'lib, ular bir-biridan keskin farq qiladi. Ma'lum matn janriga xos bo'lgan mazmun, tarkib va uslub o'quvchiga matnni o'qib tushunishiga yaqindan yordam beradi.

Aytib o'tilganidek, o'quvchi va matn o'rtasidagi o'zaro munosabat o'rnatilsagina matnning mazmuni anglashiladi va o'qishdan ko'zlangan maqsadga erishiladi. PIRLS tadqiqoti uchun matnlarni saralab olishidagi asosiy maqsad, o'qishdan ko'zlangan maqsadlardan kelib chiqib bir necha matn turlarini taqdim etishdir. Bunda, asosiy maqsad o'quvchilar bilan ham maktabda ham maktabdan tashqarida olib boriladigan o'qish mashg'ulotlariga o'xshash muhit yaratishdan iboratdir.

Badiiy tajriba orttirish uchun o'qish

Badiiy kitoblarni o'qishda o'quvchilar voqealar, voqea joylari, obrazlar, oqibatlar, personajlar, asar muhiti, hissiyotlar va g'oyalar bilan yo'g'rilgan matnni o'qiydi va matn tilidan huzurlanadi. Adabiyotni tushunish va uni qadrlash uchun, har bir o'quvchi matnda (asarda) sodir bo'ladigan voqealar, hissiyotlar, tildan foydalanish san'ati hamda badiiy shakl haqida bilimni o'z hayolidan o'tkazishi kerak. Adabiyot yosh o'quvchilar uchun o'zlari hali boshidan kechirmagan holatlar va hissiyotlarni kashf etish imkoniyatini beradi.

Badiiy asarda tasvirlangan voqealar, harakatlar va hayoliy voqealar bo'lsada, o'quvchiga ular real hayotda sodir bo'layotgandek tasavvur uyg'otadi va o'quvchiga ularni hayolan boshidan kechirish imkonini beradi. Matn (yoki badiiy asar) hikoya qilib beruvchi yoki uning asosiy qahramonini kelajakda nima qilmoqchi ekanini bildirib turishi mumkin. Murakkabroq matnlar esa undanda ko'proq dunyoqarashni talab etishi yoki keskinliklarga ega bo'lishi mumkin. Matnning g'oyasi va undagi ma'lumotlar to'g'ridan-to'g'ri yoki dialoglar va voqealar ko'rinishida tasvirlanadi. Qisqa hikoyalar yoki asarlarda odatda

voqealar xronologik tartibda bayon qilinadi yoki asar voqealariga qaytish yoki vaqtni avvalga qaytarish orqali bayon qilinadi.

PIRLS xalqaro tadqiqotida qo'llanilgan badiiy matnlarning asosiy shakli badiiy janrga mansub bo'ladi. Ishtirokchi mamlakatlardagi o'quv dasturlari va madaniy jihatdan yuzaga keladigan farqlaridan kelib chiqib, PIRLS xalqaro tadqiqoti doirasida ayrim badiiy matnlarni topshiriq sifatida olish qo'shimcha murakkablik tug'diradi. Masalan, she'riy matnlarni tarjima qilish o'quvchilar uchun qiyinlik tug'dirgani bois, ular topshiriq sifatida berilmaydi.

Axborotni olish va undan foydalanish uchun o'qish

Axborot beruvchi matnlar qator vazifalardan kelib chiqib yoziladi va o'qiladi. Binobarin, axborot beruvchi matnlarning asosiy vazifasi ma'lumot berishdan iborat bo'lgani sababli, odatda yozuvchilar o'zlari yortimoqchi bo'lgan mavzuga turli maqsad bilan yondoshadi. Ko'p axborot beruvchi matnlarda faktlar biror topshiriqni bajarish bosqichlari yoki biografik tafsilotlar kabi to'g'ridan-to'g'ri bayon etiladi. Shunga qaramasdan, ayrim axborot beruvchi matnlar subyektiv xususiyatga ega. Masalan, mualliflar izohlovchi mulohazalar, undash xususiyatli insholar toki puxta o'ylab chiqilgan mulohazalar orqali izohlar va faktlarni o'quvchiga yetkazib berishi mumkin. O'quvchi o'z dunyoqarashini shakllantirish uchun mazkur matnlarga tanqidiy yondashishi kerak.

O'quvchi matnlarning maqsad va vazifalariga yaxshiroq tushunishi uchun undagi ma'lumotlar boshqacha tartibda, ya'ni uning mazmuni, tuzilishi va shakli o'zgartirilgan holda taqdim etilishi mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilari turli mavzularni qamrab olgan axborot beruvchi matnlarni, jumladan, ilmiy, tarixiy, jo'g'rofiy yoki ijtimoiy matnlarni o'qishlari mumkin. Bunday matnlar ham undagi o'quvchiga yetkazib berilishi kerak bo'lgan mazmun-mohiyatni ochiq berilishi nuqtai-nazaridan farqlanishi mumkin. Masalan, tarixiy ma'lumotlar xronologik tartibda, ko'rsatmalar yoki yo'riqnomalar ketma-ket tartibda va mulohazalar esa mantiqiy ketma-ketlikda tadqim etilishi mumkin (masalan, sabab va oqibat yoki qiyoslash va zidlash).

Ma'lumotlar turli formatlarda taqdim etiladi. Hatto bir matn ko'rinishida taqdim etilgan ma'lumot ham faktlarni asoslashda jadvallardan, tasvirlarni tasvirlashda esa suratlardan iborat bo'lishi mumkin. Har ikkala bosma materiallar (masalan, qo'lyozmalar va gazetalar) va veb sahifalar ro'yhatlar, chizmalar, grafalar va diagrammalar yordamida qator ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin. Bundan tashqari, reklama yoki e'lonlarda bo'lgani kabi so'zlar katta hajmli matn yoki izohlar, ro'yhatlar yoki vaqt chizig'i kabi qo'shimcha ma'lumotlardan iborat matnga ilova qilingan ustun (rukni) shaklida bo'lishi shart emas.

Veb sahifalar bosma formatda nashr qilinishi mumkin bo'lmagan tajribaviy va interfaol xususiyatga egaligi va ularda ma'lumotlarning taqdim etilishiga ko'ra ko'p vazifali bo'lishi mumkin. Ko'p vazifali matnlar ularda mujassamlashtirilgan ma'noni o'quvchi o'qib tushunishi uchun ko'p vazifali, muloqotga yo'naltirilgan usullardan foydalanadi va keyin bu usullar umumlashtiriladi. Masalan, onlayn matnlarda tadqim etilgan ma'lumotlar odatda o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish uchun unda ishlatiladigan tasvirlar yoki ko'rgazmali vositalardan iborat quyidagi turli rang-barang (dinamik) vositalarni o'zida mujassamlashtiradi: videolar va audio kliplar, animatsion tasvirlar, tugmachani

bosqandagina ko'rinadigan ma'lumotli, ochilib namoyon bo'ladigan oynachalar, ekrandagi oynachalarni ekran bo'ylab "yuqoriga" yoki "pastga" tushiradigan yordamchi applikatsiyalar hamda ma'lumotlari paydo bo'lib, yo'qolib qoladigan, aylanib turadigan yoki rangi o'zgaradigan turli kodlashtirilgan qo'shimcha imkoniyatlar. Bosma matnlar ham odatda ko'p vazifali va yozma matn bo'ylab joylashtirilgan fotosuratlar, diagrammalar, chizmalar yoki boshqa ko'rgazmali vositalardan iborat bo'ladi.

Internetdan ma'lumotni qidirish va uni o'rganish murakkab o'qish tartibida joylashtirilgan ma'lumotni tushunishni taqozo etadi. Ma'lumotlarni onlayn tarzda o'qib tushunish yordamida samarali o'rganish o'quvchidan mazmunan zid yoki to'liqsiz ma'lumotlarni o'zida jamlagan, katta hajmli matnlarni umumlashtirishni taqozo etadi. Birlamchi ma'lumotlar, berilgan topshiriqqa muvofiqlik va boshqa manbalar bilan bog'liqlik kabi matnga xos elementlar va xususiyatlar matnlarni bir-biri bilan umumlashtirish uchun idrok etilishi va baholanishi kerak. Internetda samarali ishlay olish va tushunish ko'nikmasining asosi o'quvchining ehtiyojlarini qondiradigan ma'lumotlarni topa olish qobiliyati bilan bog'liq. O'quvchilar o'zida birlamchi ma'lumotlarni jamlagan veb saytlarni topib, saralay olishi, kerakli veb sahifalar bilan ishlay olishi va yangi veb sahifalarni ochib beradigan ilovalar bilan ishlay olishi kerak. Internetdan ma'lumotlarni topish o'quvchi hali o'qib ulgurmagan matnlarni qay darajada foydali bo'lishi haqida tasavvur qilishini taqozo etadi (masalan, qidiruv natijalari yoki ilovalarini ko'zdan kechirayotganda). Internetdan ma'lumotlarni qidirib topish uchun o'quvchi ko'p ma'lumotlarni o'zida jamlagan qator veb saytlar ichidan keraklisini tanlashi kerak. Ekranda veb sahifa yoki ma'lumot paydo bo'lgach, o'quvchi elektron shakldagi matnlar va ma'lumotlar yuzasiga joylashtirilgan keraksiz reklama havolalarini o'chirib tashlab, qo'lga kiritilgan turli matnlar va ma'lumotlarning muvofiqlarini ajratib oladi. Bu esa o'quvchidan boshqa qiziqarli reklama yoki mavzularga chalg'imasdan, o'zi bajarmoqchi bo'lgan topshiriqqa (vazifaga) e'tibor qaratgan holda, o'z maqsadi sari og'ishmasdan harakatlanishni talab etadi.

PIRLS xalqaro tadqiqotida qo'llanilgan axborot beruvchi matnlar o'quvchining ham maktabda ham maktabdan tashqarida axborot beruvchi matnni o'qib tushunish ko'nikmasini aks ettiradi. Odatda, mazkur matnlar va ayrim ePIRLS veb saytlari yosh o'quvchilar auditoriyasi bilan ishlash tajribasiga ega mualliflar tomonidan yoziladi va o'zlarining o'quvchilari o'qiydigan axborot beruvchi materiallarga namuna sifatida ishtirokchi mamlakatlar tomonidan taqdim etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 8-dekabrda 997-son qarori.

3. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash (Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma). Ta’lim inspeksiyasi huzuridagi Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2019-yil, 92 bet.

4. PIRLS 2021 Assessment Framework. Ina V.S. Mullis, Michael O. Martin. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College. 2019. www.timssandpirls.bc.edu.

O'ZBEKISTONDA LOGISTIKA SOHASIDA BO'LAYOTGAN YANGILIKLAR.

Avazov Obidjon Aymurod o'g'li
Termiz muhandislik texnologiya instituti
Yo'nalish "Transport logistikasi" 2 - bosqich
Log21-21guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda logistika va transport infratuzilmalarini rivojlantirish yo'nalishlarini yangicha ma'lumotlar bilan tanishtirib chiqilgan. Logistikani, transport infratuzilmalarini rivojlantirish va xalqaro aloqalarini mustaxkamlash uchun bir qator ko'rsatmalar berilgan.

Kalit so'zlar: logistika, transport infratuzilmalari, harakatlar strategiyasi, raqamli rivojlanish, iqtisodiyot.

Kirish

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar Strategiyasida "Tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizasiya va difersifikasiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish, yerkin iqtisodiy zonalar, texnoparklar va kichik sanoat zonalarini tashkil yetish, amaldagi zonalarining samaradorligini oshirish, klasterlar faoliyatini tashkil yetish, xizmatlar ko'rsatish sohasini jadal rivojlantirish, yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda xizmatlar roli va ulushini oshirish, ko'rsatilayotgan xizmatlarning tuzilmasini yeng avvalo xizmatlarning zamonaviy yuqori texnologik turlari hisobiga tubdan o'zgartirish, logistika va yo'l-transport infratuzilmasini yanada rivojlantirish, iqtisodiyot, ijtimoiy sohaga, boshqarish tizimiga raqamlashtirish usullarini joriy yetish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarni saqlash, transportirovka qilish va sotish, moliyaviy va boshqa zamonaviy bozor xizmatlarni ko'rsatish infratuzilmasini yanada kengaytirish" kabi vazifalar keltirilgan [1]. Shulardan kelib chiqqan holda, bugun mamlakatimizni modernizasiya qilish va yangilash, yangi O'zbekistonni yaratish, iqtisodiyotimizning sifat jihatdan yangi, zamonaviy tarkibiy tuzilmasini shakllantirish, hududlarimizni kompleks rivojlantirish bo'yicha barcha rejalarimizning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi yo'l-transport va kommunikasiya infratuzilma tarmoqlarini yuksak sur'atlar bilan rivojlantirishga uzviy bog'liqdir.

Jarayonlarni tashkil etishning logistik konsepsiyasini faqatgina logistika sohasida mutaxassislar tomonidagina amalga oshirib bo'lmaydi. Jarayonlarni tizimli tashkil etish falsafasi biznesning tayanch falsafasi bo'lishi lozim. Tijoratchilar, iqtisodchilar, turli larmoq menejerlari logistika konsepsiyasini tushunishlari va qabul qilishlari, jarayonlarni logistik tashkil etishning asosiy usullarini bilishlari hamda erishiladigan samarani ko'zda tutadigan bo'lishlari kerak. Shuning uchun ham bugungi kunda logistika sohasidagi keng qamrovdagi oliy ta'lim vazifasi nihoyatda muhim hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mamlakatimizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar Strategiyasining iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishariga bag'ishlangan bandida "Tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish,

milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizasiya va difersifikasiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish, erkin iqtisodiy zonalar, texnoparklar va kichik sanoat zonalarini tashkil etish, amaldagi zonalarining samaradorligini oshirish, klasterlar faoliyatini tashkil etish, xizmatlar ko'rsatish sohasini jadal rivojlantirish, yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda xizmatlar roli va ulushini oshirish, ko'rsatilayotgan xizmatlarning tuzilmasini eng avvalo xizmatlarning zamonaviy yuqori texnologik turlari hisobiga tubdan o'zgartirish, logistika va yo'l-transport infratuzilmasini yanada rivojlantirish, iqtisodiyot, ijtimoiy sohaga, boshqarish tizimiga raqamlashtirish usullarini joriy etish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarni saqlash, transportirovka qilish va sotish, moliyaviy va boshqa zamonaviy bozor xizmatlarni ko'rsatish infratuzilmasini yanada kengaytirish" kabi vazifalar keltirilgan. Shulardan kelib chiqqan holda, bugun mamlakatimizni modernizasiya qilish va yangilash, yangi O'zbekistonni yaratish, iqtisodiyotimizning sifat jihatdan yangi, zamonaviy tarkibiy tuzilmasini shakllantirish, hududlarimizni kompleks rivojlantirish bo'yicha barcha rejalarimizning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi yo'l-transport va kommunikasiya infratuzilma tarmoqlarini yuksak sur'atlar bilan rivojlantirishga uzviy bog'liqdir. O'zbekistonda oxirgi yillarda logistikani, klasterlarni, innovasion faoliyatni, raqamlashtirishni shiddat bilan rivojlantirish masalalari davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qoldi. Bu esa o'z o'rnida raqamlashtirish mamlakatimiz iqtisodiyoti raqobatbardoshligini rivojlantirish, inson taraqqiyoti darajasini oshirish, yoshlarni ish bilan bandligini taminlash, mehnat unumdorligini o'stirishdagi hissasi to'g'risida xulosa chiqarish uchun O'zbekistonning raqamli rivojlanishi bo'yicha to'la miqyosli uzoq muddatga ega bo'lgan strategiyali davlat innovasion siyosatini rivojlantirishni va iqtisodiyotimizni raqamlashtirishni taqozo etmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shu o'rinda ta'kidlash joizki transport va logistika klasterlar tizimida yuklarni tashishda raqamlashtirishdan, ya'ni axborot kommunikasion texnologiyadardan, innovasion logistikadan foydalanish katta ahamiyatga egadir.

Logistikani boshqarishning mohiyati va vazifalari. Tovarlar harakatini boshqarish tizimi eng kam xarajatlar bilan ko'ngildagidek ko'rsatish darajasiga erishishga xizmat qiladi. Bunda boshqaruv mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalam ing aniq maqsadli ko'rsatmalarini amalga oshiradi. Masalan, eng kam varajatlar bilan kerakli muddatda mahsulotni yetkazib berishni la'ininlash, xizmat ko'rsatishni tegishli darajada ushlab turish kabi ko'rsatmalar bo'lishi mumkin. Bunday holda boshqaruv mahsulot islab

chiqarish va sotish faoliyati bilan shug'ullanayotgan barcha ho'limlarni ma'lum darajada muvofiqlashtirishga yo'naltiriyadi. Tovarlar harakatini tashkil etishda marketing va ta'minot ma'lumotlari, ishlab chiqarish bo'limlari, transport, ombor xo'jaligi, olish xizmati ishtirok etadi. Mazkur bo'limlar ishida kelishmovchiliklar va ziddiyatlar yuzaga keladi. Boshqaruv tizimining ziddiyatlarning bartaraf etilishini va tovarlar harakatiga

shai'oit yaratilishini ta'minlovchi qarorlarni qabul qilishdadir. Logistika boshqarish boshqaruv vazifalari tizimi orqali amalga oshiriladi. Logistik boshqaruvning vazifalari. Logistik boshqaruv vazifalarini guruhga: logistik jarayon ishtirokchilari faoliyatini ta'minlash va muvofiqlashtirish, olingan buyurtmalarni bajarish vazifasidan olib borilayotgan ishlarni tartibga solish va materiallar transport koridorlarini rivojlantirish O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy faoliyatining asosiy yo'nalishidir. O'zbekiston Respublikasi tashqi iqtisodiy aloqalarining jadal sur'atlarda rivojlanishi, Markaziy Osiyoning barcha mamlakatlari uchun keladigan tashqi savdo yuklarini tashishni rivojlantirishda mavjud muammolarning hal etilishiga bog'liqdir. Akademik V. Bartold ta'kidlaganidek, «Turkistonning kelajagi jahon savdosida unga qanday o'rin tegishli bo'lishi bilan belgilanadi. Uning savdo ahamiyati temir yo'llari, quruqlik va dengizda savdo olib borilishining rivojlanishiga tamoman bog'langandir». Sobiq Sovet Ittifoqi parchalanganidan so'ng dengizga chiqish yo'llariga ega bo'lmagan mamlakatlarning soni 29 taga yetdi va O'zbekiston dunyo okeanidan kamida ikki mamlakat hududi bilan ajratilgan davlatlardan bo'lgani bois, bu ro'yxatdan alohida o'rinni egalladi. Mustaqillikka erishgunga qadar O'zbekiston o'zining tashqi savdo aloqalarini uch yo'nalish — Ilyichevsk shahridagi (Qora dengizga chiquvchi), Sankt-Peterburgdagi (Boltiq dengiziga chiquvchi), Vladivostokdagi (Uzoq Sharqqa chiquvchi) dengiz portlari orqali amalga oshirar edi. Respublikadan mazkur portlarga bo'lgan masofa 3000, 4300 va 8000 km.ni tashkil etgan va bu holat yuklarni tashishni nihoyatda qimmatlashtirgan. O'zbekiston Respublikasi Hukumatining faol chora-tadbirlari hamda tegishli vazirlik va tashkilotlarning tashqi savdo yuklarini tashishga moljallangan muqobil transport koridorlarini izlash va samarali foydalanishga doir muvofiqlashtirilgan ishi natijasida xalqaro transport koridorlarining keng tarmog'i yaratildi va takomillashib borayapti.

Mamlakatimizda o'tkazilayotgan radikal iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati, ko'p jihatdan, muomala sohasining samarali faoliyati, ishlab chiqarish vositalari bilan ulgurji savdoning keng rivojlanishi, ishlab chiqarish texnikasiga moljallangan mahsulotlarni ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi to'g'ri aloqalar, hududlarning xalq xo'jalik tarmoqlari, aksiyadorlar birlashmalari, turli mulk

shakllaridagi ishlab chiqarish va tijorat sub'yektlariga xizmat ko'rsatuvchi transportning sifati bilan ko'proq bog'liq bo'ladi. Bu maqsadlarga erishish uchun rivojlangan mamlakatlarning tajribasini o'rganish bilan birga vatanimizda logistika sohasida bozor iqtisodiyotida turli mulkchilik shakllarini hisobga olgan holda ishlab chiqarish munosabatlari sohasida mahsulot harakatlarini optimallashtirishning ilg'or yo'nalishlaridan foydalanish ham ma'lum bir ahamiyatga ega bo'ladi. Logistika bo'yicha mutaxassislar moddiy - texnika ta'minoti, transport va tovar harakati haqidagi axborotlarni yagona tizimga integratsiyalashuvini ta'minlashga intilishmoqda, bu esa ushbu sohalarning har birini ish faoliyatining samarasi va tarmoqlararo samaraning ortishiga olib kelishi kerak. Chet ellarda nazariya sifatida logistika mustaqil fan bo'lib ajralib, oliy o'quv yurtlarida, izlanishlar sohasi hamda ilmiy ishlab chiqarishda o'rganilmoqda. Ko'pgina oliy o'quv yurtlarida boshqaruv xodimlarini tayyorlash uchun informatika va marketing bilan birga «logistika» mutaxassisligi mavjud va bitiruvchilarga mos mutaxassislik berilmoqda.

Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar kengaygan ishlab chiqarish va muomala sohalari uchun mutaxassis tayyorlashdagi o'quv jarayonlarini tashkil qilishga ta'sir o'tkazdi. «Tijorat logistikasi» - tijorat faoliyati sohasidagi logistik faoliyat. Ammo «tijorat» bizning ongimizga keng tarqalgan, bu katta darajadagi savdo, savdo muammolari majmuasidir. Savdo sohasi - tijorat keng xaridorlar ommasi bilan bevosita munosabat o'rnatish, faqat bizda emas, balki g'arbda ham ishlab chiqarishdan mohirona ajratilgan bo'lib, buning sababi va oqibatlari turlicha. Bu holda logistikadagi «tijorat» sifat mazmuni bo'yicha ko'proq mos kelishi mumkin. Masalan, Savdo institutining iqtisodiyot fakultetiga, qaysiki faqat savdo - tijorat sohalari uchun iqtisodchi tijoratchilar o'rtasidagi dallollik muomalalarini amalga oshirish uchun tayyorlanadi. Shunga qaramay ishlab chiqarish - texnik maqsadlarga atalgan mahsulotni realizatsiya qilish va sotish, ishlab chiqarish va qurilish sohasida moddiy texnikaning iste'mol oqimi hajmini 90 %ini tashkil etib kelish bilan, g'arbda va zamonaviy sharoitlarda bizda ham ishlab chiqaruvchilarning o'z vazifalari va tijorat faoliyatlarining asosi bo'lib qolmoqda. Bunday hollarda ishlab chiqarish, ta'minot hamda sotish bo'yicha tijorat faoliyatini ishlab chiqarish - tijorat faoliyati bu sohadagi LOGISTIKAni «ishlab chiqarish - tijorat logistikasi», deb nomlash mantiqlidir. Unda bu soha mutaxassislarini tayyorlash shubhasiz iqtisodiyot va moliya universitetining vazifasiga kiradi. Bunday o'qilayotgan kurs «tijorat logistikasi»ga xuddi shunday mazmunni beradi. Mazkur kursning maqsadi, tijorat (ishbilarmonlik) logistikasi asoslarini bizda ham, chet ellarda ham bu yo'nalishni tashkil qilish va iqtisodiy faoliyatning nazariy va amaliy aspektlari rivojlanishi hamda rivojlangan mamlakatlarning oliy ta'lim o'quv yurtlarida maxsus

fan sifatida o'qitish amaliyotini o'sha davrning haqiqiy axborotlar imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'rganishdan iborat. Bizning mamlakatda 1991 yilgacha aniq logistikani ilmiy ifodalashda hamda logistika faoliyatini tashkil etishni o'qitish amaliyotining yo'qligi, shu bilan mavjud chet el axborotlarini o'rganish jarayonida izlanishlarni amalga oshirib, chet ellarning logistika va vatanimizning xalq xo'jaligi faoliyatini tashkil qilish - iqtisodiy sohalari dinamikasi tezda o'zgaruvchan bozorning ishlab chiqarish-tijorat sharoitlariga hamda barcha muammolarni tamoman yangicha konseptual holda qo'yilishi va o'rganilishi lozim.

XULOSA

Logistikani fan sifatida, bilimlar tizimi, tamoyillari va usullari sifatida bilmaslik xodimning kasbiy kamchiliklarini tavsiflaydi, bu esa sub'yektning ishida (biznesda) ma'lum bir harajatlarning qo'shimcha sarflanishiga olib keladi. Shuning uchun bozor iqtisodiyotining markaziy ishtirokchisi - tijoratchini tayyorlashda logistikani o'qitish ahamiyatli o'rin egallaydi. Logistikani bilish iqtisodchilar uchun muvaffaqiyatli tadbirkorlik faoliyatini olib borishga asos sifatida zarurdir.

Respublikamizda transport-logistika klasterlari faoliyatini samarali tashkil etishdagi mavjud muammolarni hal qilish uchun quyidagi vazifalari birinchi navbatda hal etilishi lozim:

1. Mavjud transport infratuzilmasini kengaytirish va yangilash, yagona transport tizimini yaratish;

2. Respublikaning tranzit salohiyatidan foydalanish orqali transport tizimining raqobatdoshligini oshirish;
3. Transport-logistika klasterining xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash;
4. Transport-logistika klasteriga jalb etiladigan investisiyalarni rag'batlantirish;
5. Barcha iste'molchilar uchun transport-logistika klasterlari xizmatidan maksimal foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash;
6. Transport-logistika klasterlari uchun ekologik standartlarni aniqlash;
7. Transport-logistika klasterlari va uning elementlari o'rtasida teng huquqlik va sog'lom raqobat muhitini shakllantirish;
8. Soha uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malkasini oshirish, ilmiy-tadqiqot va innovasion faoliyatni talab darajasida rivojlantirish

REFERENCES:

1. Q.Dadaboyev. Logistika. "Iqtisod-Moliya" 2007.
2. D.M. Umarov. M.A. Bo'ronov. "Logistika". Cho'lpon-2016.
3. M.N.Juraev, A.E.Yusupov. Transport logistikasi. Qarshi.2016.
4. <https://uz.opentran.net/ingliz-ozbek-tarjima/logistics.html>
5. <http://uzavtosanoat.uz/uz/Ozbekiston-avtomobilsozlik-sanoati—Vatanimiz-mustaqilligining-muhim-yutuqlaridan-biridir.html?format=pdf>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»rn nO-4947-coH, 7.02.2017 ta. <https://lex.uz/docs/3107036>
7. Zokirkhan Yusufkhonov, Malik Ravshanov, Akmal Kamolov, and Elmira Kamalova. Improving the position of the logistics performance index of Uzbekistan. E3S Web of Conferences 264, 05028 (2021), CONMEChYDRO - 2021. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202126405028>
8. F. Mirzayev, M. Ravshanov, Z. Yusufxonov. Актуальные Вопросы повышения качества автомобильных перевозок в Республике Узбекистан. Транспорт шелкового пути в Центральной Азии, №1, 2021 йил
9. Azizov X.A., Shermukhamedov A.A., Azizov A.A., Ergashev N.T., Shermukhamedov Yusufbek Abdulaziz o'gli. Substantiation of The Parameters of The Wheel Propeller Tread Lugs. AIP publishing. 2021/5/29.
10. Abdullaev B.I., Akhmedov D.T., Yuldashev D.F. Planning the number of buses on routes. "Logistics and economy" scientific-electronic journal. 2020/3.
11. Карриева Й.К., Ибрагимов Ф.А. ва Карриева Б.К. Transport-логистика кластери буйича хориж тажрибалари ва уни Узбекистонда суллаш амалиёти. Логистика ва иктисодиёт. №5 сон, 2020 й.

PECULIARITIES OF WITNESS PARTICIPATION IN THE ECONOMIC
PROCESS

Khudoynazarov Dadakhon Avaz o'g'li
*Teacher of the department civil procedural
and economic procedural law,
basic doctoral studies Tashkent state university of law*
Isakov Akhmadali Komiljon o'g'li
Student of TSUL

It is known that entrepreneurship is one of the pillars of our economy. Protecting the activities of entrepreneurs, small and medium businesses and representatives of the private sector is one of the urgent tasks of today.

Under the leadership of the President, a number of laws and by-laws have been developed and put into practice to further develop the activities of business entities and eliminate the problems and obstacles that arise during their activities. On the basis of these legal documents, the guarantee of legal protection of business entities is being strengthened. In a country where rights and legal interests are guaranteed, the number of entrepreneurs will increase and that country will become an economically huge country.

Developed countries pay a lot of attention to the courts in protecting the rights and legal interests of business entities, and every entrepreneur is protected through the court. In our country, the right to legal protection is increasing. Every business entity (foreign investor) has the right to legal protection. As a result of recent reforms and economic and tax incentives, the number of business entities (foreign investors) is increasing, and disputes between them are also increasing, and such disputes are being resolved by economic courts.

In the economic process, ensuring the rights and interests of the business entity (foreign investors) and assisting them in the court process, the participation of the witness and his testimony in the comprehensive proof of evidence are of great importance. According to the economic procedure, it is established that any person who is aware of important information and circumstances for the court to correctly resolve the dispute can be a witness. [1]. There are also a number of exceptions in which the witness may not be called or questioned:

1) representatives in civil, economic, administrative cases or defense attorneys in criminal cases, lawyers in administrative offense cases, mediators - in connection with performing the duties of a representative, defender, lawyer or mediator about the circumstances that became known to them;

2) persons who are incapable of correctly perceiving facts or giving correct testimony about them due to physical defects or mental disorders.

Also, the procedural legislation does not specify who can participate as a witness and does not set any requirements. The testimony of the witness, unlike the explanations of the

parties and third parties, does not have an independent interest. Therefore, the parties and third parties are not warned about the responsibility for giving a false explanation or refusing to give an explanation.

The persons involved as witnesses are not considered to be the subjects of the material-legal relationship and are not considered to be legally interested in the outcome of the case, like the persons participating in the case. When evaluating the testimonies of witnesses by the courts, it is necessary to evaluate him as a carrier of certain information.

Economic procedural legislation does not determine the age of a witness. When determining the competence of a witness, the economic court must take into account whether he can correctly assess the factual circumstances and give evidence about them. Today, the procedural legal capacity of a witness is determined after he is involved as a witness in the case. The legislation does not limit the range of persons who can participate as witnesses. But if we pay attention to the practice, we can see that the statistics of participation of the witness in the court is not high. Because, in economic disputes, the parties mainly enter into a relationship based on certain evidence. For example, there may be contracts concluded between the parties. The contract itself is taken as evidence, but the presence and testimony of a witness is important when there is a dispute over the terms of the contract.

If we consider the experience of foreign countries, according to the legislation of the **Republic of Ukraine**, if the witness does not have objections of the participants in the case [2], the witness can participate in the court session via video conference. If the witness is unable to appear in court due to illness, old age, disability or other valid reasons, the court may allow him to participate in the court session via video conference, regardless of the objections of the persons participating in the case. If it is not possible to come to the court session on the summons of the court and participate in the court session via video conference connection, the witness must inform the court about this in advance.

According to the legislation of the **Republic of Turkmenistan**, there is no article about the witness [3], but it is established that if the judge has previously participated in a court as a witness, he must recuse himself.

According to the legislation of the **Republic of Tajikistan**, when hearing the case in a closed court session, the persons participating in the case [4], their representatives, and in necessary cases, witnesses, translators, court experts and experts shall participate. In addition, it was mentioned that the judge should recuse himself if he has previously participated in a court as a witness.

According to the legislation of the **Republic of Kazakhstan**, if a person cannot indicate the source of his knowledge, his testimony is not recognized as evidence. In addition, the following may not be questioned as *sgvoh*:

- 1) a judge - on matters of confidentiality of the conference when discussing the circumstances of the case when issuing a decision or sentence [5];
- 2) arbitrator, judge - about the circumstances known to them in connection with the performance of their duties;

- 3) the mediator, the judge who conducted the mediation - about the circumstances known to them in connection with the mediation, except for the cases provided for by law;
- 4) priests - about the circumstances known from persons who trusted them during confession.

Also, the representative of the Republic of Kazakhstan on Human Rights is not obliged to testify about the circumstances known to him in connection with the performance of his official duties. He has the right to refuse to testify and cannot be held accountable for doing so.

To conclude our opinion, the participation of the witness and his testimony are important in the economic process. Because this person is the direct witness of the dispute arising from the relationship between the parties. Some legal scholars believe that witness participation in the economic process is hardly noticeable. In our opinion, the court will be able to legally accept documents only if it assesses the evidence in a fair, complete and impartial manner.

LIST OF USED LITERATURE:

- 1) O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy protsessual kodeksi (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 17.09.2021-y., 03/21/716/0877-son). (Economic Procedural Code of the Republic of Uzbekistan (National Legislative Information Base, 09/17/2021, No. 03/21/716/0877).
- 2) Хозяйственный процессуальный кодекс Украины от 6 ноября 1991 года № 1798-XII (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г.). (Economic Procedural Code of Ukraine dated November 6, 1991 No. 1798-XII (as amended and supplemented as of July 1, 2021).)
- 3) Арбитражный процессуальный кодекс Туркменистана от 19 декабря 2000 года № 52-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.10.2016 г.). (Arbitration Procedure Code of Turkmenistan dated December 19, 2000 No. 52-II (as amended and supplemented as of 10/15/2016).)
- 4) Экономический процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 5 января 2008 года. (Economic Procedural Code of the Republic of Tajikistan dated January 5, 2008.)
- 5) Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2022 г.). (Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (as amended and supplemented as of 01/10/2022).
- 6) Khudoynazarov Dadakhon Avaz o'g'li. "SOME COMMENTS ON THE ROLE OF WEBSITES IN THE ECONOMIC PROCESS". International Engineering Journal For Research & Development, vol. 6, no. ICRRTNB, Jan. 2022, p. 3, doi:10.17605/OSF.IO/J8M3D.

7) Khudoynazarov Dadakhon Avaz. "Issues Of Introducing Digital Technologies Into The Activities Of Courts". The American Journal of Political Science Law and Criminology, vol. 4, no. 01, Jan. 2022, pp. 1-6, doi:10.37547/tajpslc/Volume04Issue01-01.

ANALYSIS OF US EXPERIENCE IN INVESTMENT PROJECT MANAGEMENT

.Rajabov Sh.U.

Supervisor: DSc

Kuldashev F.G.

Student of the Tashkent Financial Institute

We know from the practice of the world economy that every developing country strives to direct its internal investments and foreign investments to all sectors of the national economy. Because investments covering the entire economy will lead to the development and improvement of all sectors and industries in the country at the same time.

World experience shows that the results of large-scale economic reforms largely depend on the successful implementation of investments, in particular, investment projects in various sectors. Depending on the size and quantity of these projects, appropriate conclusions can be drawn about the changes and shifts occurring in the economy.

If we consider the number of economically, politically and socially developed countries in today's world as 30, the most developed country among them is the United States of America. Below we will briefly touch on the history of this country.

The United States declared its independence from Great Britain on July 4, 1776. At that time, it consisted of 13 states, and today it consists of 50 states, the Federal District of Columbia, and many islands in the Pacific Ocean and the Caribbean. The USA is considered the first presidential country, and has been ruled by 45 presidents. Today, Republican Donald Trump is the president. From independence to the First World War, the United States followed the principle of non-interference in international relations. World War II made the United States literally the most powerful country in the world. As a result of this war, the United States became the first country in the world in terms of gold reserves. This ensured its economic and financial influence on the world. In terms of investment relations, the USA has achieved progress over many countries. For example, today US corporations invest in almost 90% of the world's countries and own their companies.

The United States is the world's largest economic power and has produced about ¼ of the world's GDP over the past 50 years. The US economy is distinguished by its transparency, which provides great comfort to investors. That is, it allows the investor to analyze the network he needs.

In terms of product production, the USA is a diversified country, and this has given America the status of the number one economy in the world for the last 100 years. The entire network of production has been established. Today, the USA is a country that can exert political and economic influence on any country. But at the same time, the national debt of the United States today is about 20 trillion dollars.

We can also say that the US economy has a great experience against various risks. For example, the "Great Depression" of the 1930s, the "World Financial Crisis" of 2008-2012, and various crises in the stock market can be used as an example. The role of the stock market in the US economy is incomparable. The New York Stock Exchange is a symbol of

the US economy. No stock exchange in the world can match the capitalization of this stock exchange.

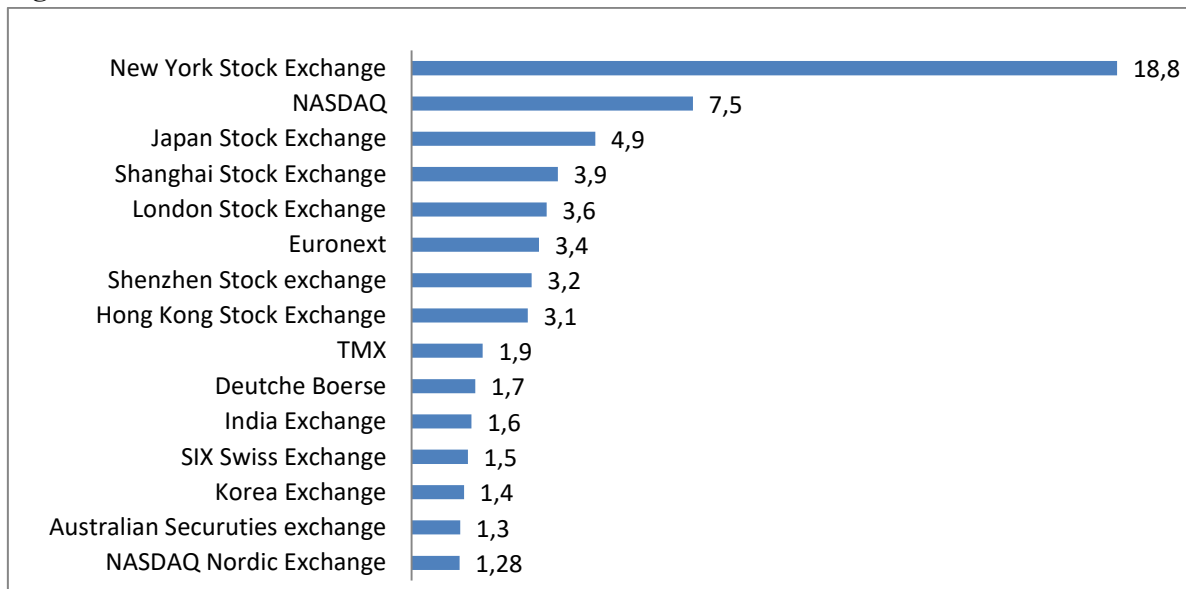

Figure 4. Stock market capitalization, 2020 (US\$ trillion).⁸

The above indicators show how high the flow of investments in the US stock market is. On the New York Stock Exchange alone, this is \$18.8 trillion. This means that it is equal to US GDP. The combined capitalization of the New York Stock Exchange and NASDAQ will reach \$26.5 trillion.

The reasons for investor confidence in the US are as follows:

- low state intervention in the economy;
- that the US dollar is a hard currency;
- The government protects the interests of corporations;
- Highly diversified economy.

Based on the above, it is appropriate to point out one negative addition. If the US government imposes economic sanctions or embargoes on a particular country, this situation creates a serious risk to the investments and bank accounts of the citizens of that country.

Investment banks also play a big role in the formation of the investment environment in the USA. Investment banks, first of all, take full control of the securities process and ensure the sale of the company's securities on the stock market. This, in turn, allows the company to avoid risks. That is, the investment bank undertakes the sale of all securities issued by the company.

The large share of financial services in the US GDP, compared to production, creates a great risk for investments, more precisely, financial bubbles. Investment analysts have come to the conclusion in recent years that according to it, the risk level of investments in precious mining companies of the USA is relatively low and protected from inflation. In the

⁸Winston Pontoh Novi and Swandari Budiarto, “Investment Management and Financial Innovations” 2020 p128 sourced by SCOPUS

US investment market, we can see that interest in shares and bonds of precious metals mining companies has increased from 5% to 15% in the years since the crisis.

In the US investment environment, the flow of investment in real estate has increased in the last two years. For example, in 2010, foreign investments in the US real estate market amounted to 4.7 billion dollars, and in 2018, this figure reached 78.4 billion dollars. Such rapid growth of the investment flow is a sign that the investment environment in the USA has changed to a more positive side. "According to the research of analysts in 2019-2020, the real estate market of the United States took the first place in the world in terms of investment attractiveness, surpassing Singapore, Great Britain, Spain and Hong Kong." It has the most real estate investments among American cities; New York, San Francisco, Los Angeles and Miami. It can be concluded that the flow of investment in real estate is high in the states of New York, California and Florida. It can be concluded that; the northern, central and southern states are mainly invested in industrial production corporations.

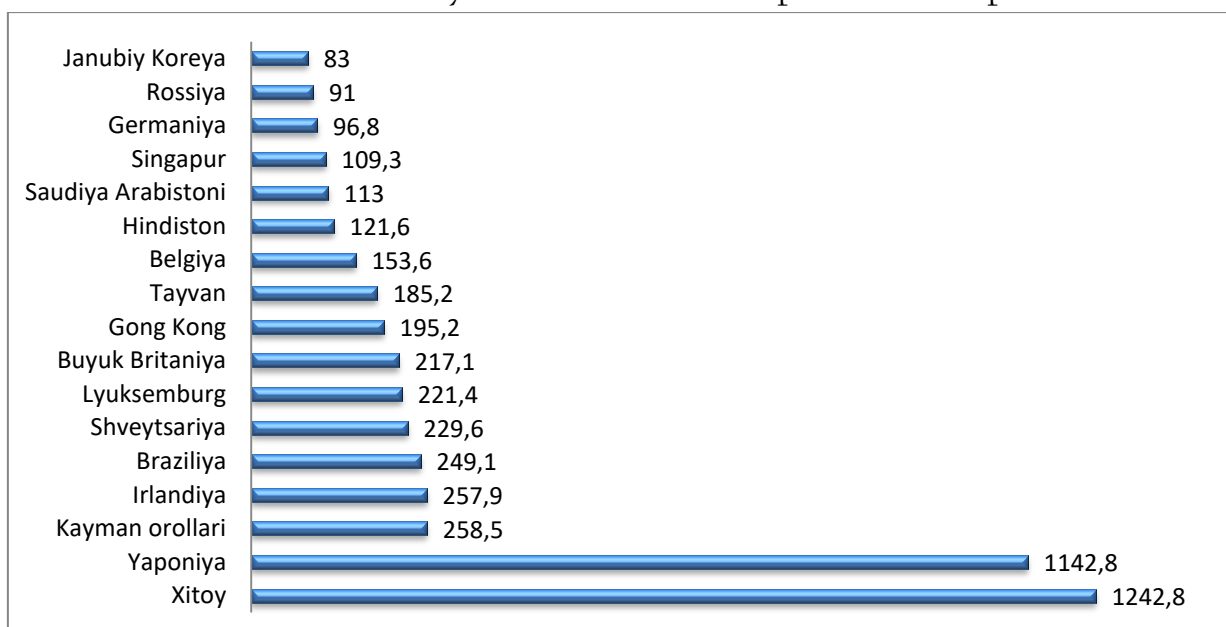

Figure 5. 2020 US Treasury Bond Investors (US\$ Billion).⁹

Foreign interest in US government bonds is very high because they have 100% liquidity. Foreign investments in US Treasury bonds directly finance US government spending. Investments in US treasury bonds are mainly made by developed countries with strong economies.

From the picture above, we can see that according to the data of 2020, the countries that most invested in treasury bonds are Japan, China and the EU countries. The highest indicator belongs to China, which was 1242.8 billion US dollars. The next indicator belongs to Japan and occupies the second place with the amount of 1142.8 billion US dollars. The lowest indicator belongs to South Korea, which was 83 billion US dollars.

⁹ Ustresury.com/the main investments in US government bonds 2020 year.

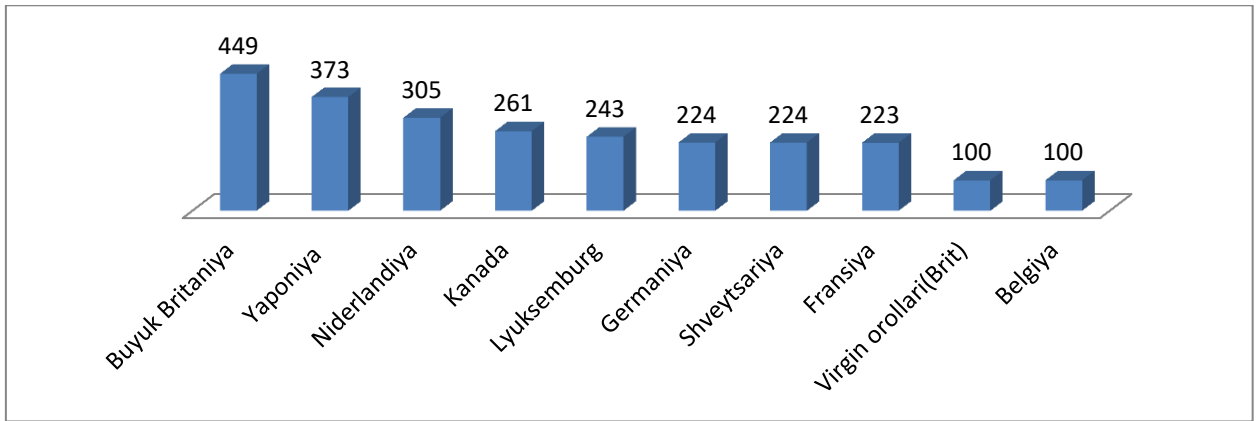

Figure 6. Countries that brought the most investments to the USA in 2015-2020 (billion USD).¹⁰

In the above picture, we can see that China is not there. Although China has invested heavily in US Treasury bonds, the flow of Chinese investment into US industry is low compared to other countries. The largest investment was made by Great Britain, the total amount of investment is 449 billion. amounted to US dollars. Japan 373 billion. USD, Netherlands 305 billion. USD, Canada 261 billion. USD, Luxembourg 243 billion. US dollars, Germany 224 billion. 224 billion US dollars, like Switzerland and Germany. US dollars, France 223 billion. USD, Virginia and Belgium 100 billion. They invested in the USA in the amount of US dollars. As can be seen from the above picture, the largest share of investments entering the USA belongs to Great Britain, Japan and the Netherlands.

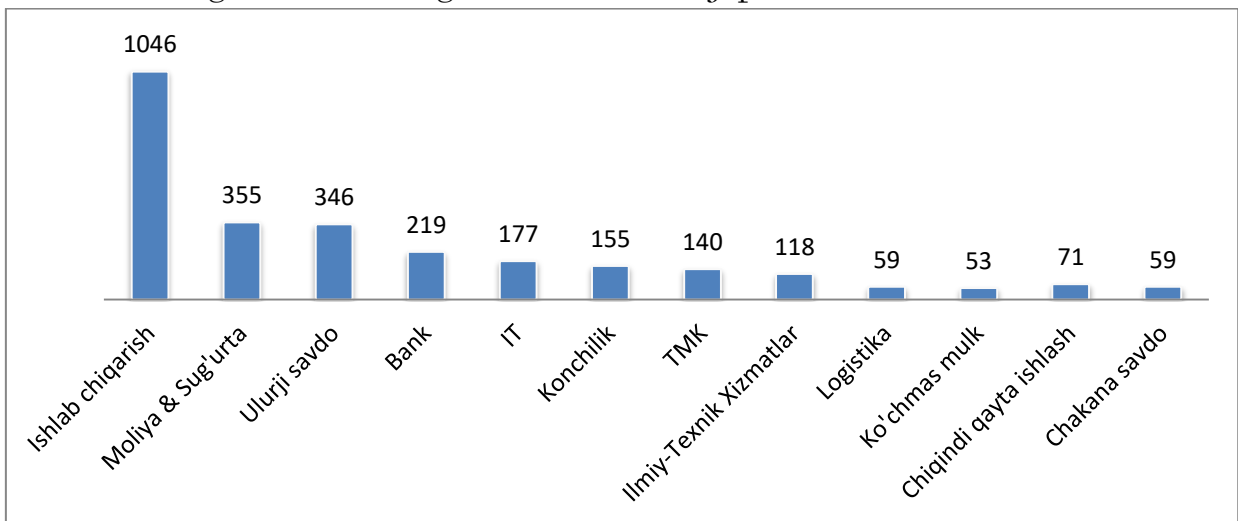

Figure 7. 2020 share of US inward investment by industry (US\$ billion).¹¹

From the above picture, a positive conclusion can be drawn regarding the investments attracted to the USA, that is, that investments have a high share in production. Also, a high level of capital investment for foreign investment insurance, in turn, guarantees the protection of investors' funds. The high share of wholesale trade can be explained by the fact that the USA is the largest consumer. Considering the US population of 325 million, this is a very high consumption rate.

¹⁰Contentfirst.com/foreign investments in the US 2015-2020

¹¹Bureau of Economic Analysis of US 2020 year.

ERKAKLAR RAQSI MILLIY MADANIYATIMIZNING AJRALMAS QISMI
SIFATIDA

Nematov Ozodjon Abdullayevich

O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi 2 kurs magistranti

Annotasiya: *Ushbu maqolada har bir millatning o'zigagina xos bo'lgan erkaklar raqsining o'ziga xos xususiyati xalqning xayot tarzi va urf odatlari aksini ifodasini topganligi hamda raqs orqali tabiat hodisalari, qushlar, hayvonlarga taqlid elementlarni ko'rish mumkinkinligi haqida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *raqs, mehnat raqsi, taqlid, atribut, yakka raqs*

MEN'S DANCE AS AN INTEGRAL PART OF OUR NATIONAL CULTURE

Nematov Ozodjon Abdullayevich

Uzbek State Academy of choreography 2nd year master's student

Annotation: *This article explains that the uniqueness of men's dance, which is unique to each nation, is a reflection of the way of life and customs of the people, and through the dance you can see elements of nature, birds, animals.*

Keywords: *dance, labor dance, imitation, attribute, solo dance*

O'zbek milliy raqs san'atini dunyoga mashxur qilgan raqslardan biri Lagan raqsidir. Erkaklar raqslarini yakkaxon raqslariga kelsak, O'zbekistonda eng tanilganlaridan biri "Lagan" raqsi. Ushbu erkaklar raksi Fargona uslubida yaratilgan. Raqs xalqimizning mashhur doira, nog'ora, surnay, karnay kabi cholg'u asboblari jo'rligida ijro etiladi. Sahna ko'rinishining usullari xalqdan kelib chiqqan. Raqs O'zbekiston Davlat "Shodlik" ashula va raqs ansamblining yakkaxon raqqoslaridan biri Nazriddin Shermatov tomonidan ijro etilgan edi. Pastanovkaning xarakteri o'ynoqiroq. Unda raqqos laganni qo'llarida ushlab, bir maromda qayroqdan ovoz chiqarib ijro etadi. Uning libosiga kelsak, qora rangdagi to'rt burchakli garimdori oq gulli do'ppida bo'ladi. Do'ppi tushib ketmasligi uchun unga ingichka rezina ulanadi. "Yaktak" milliy o'zbek kiyimi bo'lib, uning yengi uzun bo'lishiga qaramasdan raqs ijro etilganda qayrilgan holda bo'ladi. "Belbog'" maxsus to'rt burchakli ro'mol bo'lib, uchburchak holda buklanadi va belga bog'lanadi. So'ng qora shim va qora laklangan etik kiyiladi. Raqs ijro etish jaroyonida boshqa kerak bo'lgan asboblarga kelsak, raqqosga "Qayroq" ya'ni (kanstanyetarlariga) o'xshash asbob kerak bo'ladi. Shuningdek ikkita lagan, bittasi temirdan 16 sm uzunlikda bo'lishi kerak, ikkinchisi esa toshdan bo'lib 10 sm bo'ladi. Toshdan yasalgan lagan katta barmoq ko'magida qo'l kaftiga bosiladi. Temirdan yasalgan lagan ham xuddi shunday ko'yilib qo'lning uchinchi va to'rtinchi barmoqlari ko'magida bajariladi. Laganni yengil urgan holda raqqos o'ziga xos ovozga ega bo'lgan usullar yaratadi. Aytish joizki laganlar ikkita qo'lda ham ushlanadi. "Lagan" raqs harakatlarining kombinasiyalari asosan Farg'ona uslublaridan, "Lagan" raqsining

ijrochisining qo'l harakatlari boshqa raqslardan olingan tirsaklarning tekisligi bilan ajralib turadi.

Insonlarning turmush tarzini aks ettiruvchi mehnat raqslari turkumiga kiruvchi "Cho'ponlar" raqsi 1965 yilda Qoraqalpog'istonda ijro etilgan. Qoraqalpoq xalqi azal-azaldan chorvachilik bilan shug'ulangani sababli ularning bu maishiy kasbi "Cho'ponlar" raqsida o'z aksini topgan. Unda shu soha bilan shug'ullanayotgan odamlarning mehnati va xarakteri raqs harakatlari orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Raqsda yettita raqqos yigitlar qatnashadi. Ba'zi hollarda beshtagacha bo'lishi ham mumkin. Raqs 2t a taktdan iborat. Birinchi qismida pantomimali sahna ko'rinishi bo'lib, unda Cho'pon nay chalib to'dani uyg'otadi. Shunda birdaniga to'daga qashqir tashlanadi. Cho'pon to'dani qutqarish maqsadida qashqirni o'ldiradi. Ikkinchi qismda cho'ponlar qashqirlardan to'dani saqlab qolingani tufayli xursandchiliklarini raqs orqali ifodalaydilar. Ijrochilarning kostyumlariga etibor bersak, oq rangli tizzadan sal balandroq ko'ylak kiyiladi. So'ng qora rangli uzunligi kuylakdan sal kaltaroq nimcha kiyiladi. Shim jigarrangda bo'ladi. Raqqosda shuningdek ingichka qizil yo'l-yo'l tizzadan sal pastroq xalatni kiyganini ham kuzatish mumkin. Boshga qalpoq kiyiladi. Oyoklarda esa yumshoq etiklar bo'ladi. Raqsning barcha ishtirokchilarining qo'llarida tayoq, shuningdek birinchi cho'ponda tayoqdan tashqari nay ham bo'ladi. Yana bir mehnat raqsaridan "Baliqchilar" raqsi bo'lib, Bu raqs qoraqalpoqlarning an'anaviy raqsi xisoblanadi, u 1957 yilda sahnalashtirilgan. Xo'jayli tumanida kolxozchi Otajonov raqs asoschisiga "Shagala" nomli qadimgi xalq pantomimasini ko'rsatadi. Beozor xalq pantomimasi o'zining obrazga boyligi, harakatlarining o'ziga xos ko'rinishlari bilan ijodkorni rom etadi. Raqsning asosiy elementi chag'alaqning suvdan baliqni tutishi raqsda gavdalanadi. Lekin raqs kompozitsiyasini to'liq namoyish etish uchun bir harakatning o'zi kamlik qiladi. Shunda ijodkor baliqchilarga murojaat qilib ularning mehnat jarayonini, xarakterini o'rganib chiqadi. So'ng ularning mehnati oson emasligini, tabiatning turli xil to'sqinliklari mavjudligini ijodkor tushunadi. Bizningcha, bunday holat ularda hazilkashlik hislatini uyg'otadi.

Raqsda Orolning xursand mehnatkash "Baliqchilar"ning harakatlari gavdalanadi. Raqs uch qismdan iborat bo'lib, ular "Baliqchilar qo'shig'i", "Chimbay- naması", "Shagala- naması" kabilardir. Raqqoslarning liboslariga kelsak, bunda oq rangli kuylak chetlariga qizil tasma tikilgan bo'ladi. Qora satin matosidan tikilgan kamzul va to'k rangli shim kiyiladi. Boshga sabzi rangli qo'shoq kiyiladi. Etiklar esa qora rangda bo'ladi. Raqsni o'n beshtagga yaqin raqqos yigitlar ijro etadi. Qoraqalpoq raqs maktabining tashrif qog'ozi desa bo'ladigan "Aykulash" ommaviy koraqalpoq raqsi 1959 yilda yaratilgan va Qoraqalpoq o'yini asosida sahnalashtirilgan. Oy to'lganida raqsqa o'g'il-qizlar tushadilar va o'yinning asosiy ma'nosi qo'shni va ovuldoshlarning o'g'il-qizlari orasida hazil qo'shiq tanlovlari o'tkaziladi. O'yinda kim yutqizsa, keyingi o'yinda o'z ovulining beklariga aylanadilar. Raqsdagi erkaklar libosi oq matodan tikilgan ko'ylak, uning yenglarida va yoqasiga naqshlar tushirilgan bo'ladi. So'ng ko'k qalin matodan tikilgan o'rta uzunlikdagi kamzul kiyiladi. Shim to'q ko'k rangda bo'lib etik ichiga kirgiziladi. Oyoqqa qora etik va boshga qorako'l telpagi kiyiladi. Bu bobda keltirilgan erkaklar raqslari haqidagi ma'lumotlar, ularni ta'riflangan o'ziga xosliklari ba'zi xalqlarni, ajdodlarimizni san'atga bo'lgan extiyojini to'liq bo'lmasa-da ko'z oldimizga

keltirishga yordam beradi. Lekin taassurotlarimiz yanada aniqroq bo'lishi uchun biz erkaklar raqsi fidoyilari va ularni badiiy uslublari haqida so'z yuritishimiz kerak. Barchasini hisobga olganda, erkaklar raqsi nihoyatda chuqur tarixga ega. Eng qadimgi g'orlardagi devoriy suratlarda ham asosan raqs tushayotgan erkaklar tasvirlangan. Negaki o'sha davrlarda ov bilan asosan erkaklar shug'ullanganligi ma'lum. Ovdan oldin ular o'z raqslari bilan ov baroridan kelishini yuqori kuchlardan so'rab raqs tushgan bo'lsalar, ovdan keyin ov natijasida berilgan rizqqa shukronalik va o'ldirilgan jonvorlar ruhlaridan kechirim so'rash ma'nosida raqs tushilgan. Shu asnoda erkaklar o'z xursanchiligi, muvaffaqiyatini, yuqori kuchlarga bo'lgan minnatdorchilik, sadoqati kabilarni o'z raqslari orqali ifodalagan. Raqslarda uyg'un 18 ta harakatlarni ta'minlash maqsadida qattiq predmetlar (masalan, tayok, suyak, tosh va boshqalar) bilan ohang (hozirgi musiqa) kabi berib turilgan.

Jamiyat taraqqiy etayotgan jarayonlarda ijtimoiy-madaniy ong shakillanib hayot kechira boshlaganda ham erkaklar raqsi rivojlanishda davom etdi. Har bir davrning o'ziga xos xususiyatlari bo'lgandek, o'ziga xos raqslari ham paydo bo'ldi va rivojlandi. Davrlar o'zgarishiga qaramay barcha millatlarning erkaklar raqsiga jangovorlik, chaqqonlik, plastikaga boylik, shijoatlilik singari xususiyatlar xos bo'lib qolaverdi; ko'rinib turibdiki kundalik xayotni da uchraydigan, dehqonchilik, chorvachilik, ovchilik kabi hunarlar bilan asosan erkaklar ishi bo'lgan. Shu sababli aynan mazkur yumushlar erkaklar raqsida o'z ifodasini topdi. Har bir millatning o'zigagina xos bo'lgan va ko'proq shug'ullanadigan yumushlari bo'ladi. Qaysidir millat asosan dehqonchilik bilan shug'ullansa, boshqasi chorvachilik va hokazolar bilan mashg'ul bo'ladi. Aynan shular ularning erkaklar raqslarida aks etadi, hammasini inobatga olib, erkaklar raqsiga tabiiy sharoit, jonvorlar ham o'z ta'sirini o'tkazgan. Erkaklar raqsida tabiat hodisalari, ham, qushlar, hayvonlarga tahlid elementlarni ko'rish mumkin.

Yuqorida ko'rib o'tilgandek har bir millatning o'zigagina xos bo'lgan erkaklar raqsida o'z ushbu xalqning xayot tarzi va urf odatlari aksini - ifodasini topgan. Ko'pgina hollarda raqslarning nomlanishi ushbu raqs qaysi mehnat jarayoni bilan bog'liq bo'lsa, xuddi shunga monand nomlangan. Albatta har bir raqs individual o'ziga mos bo'lgan liboslar tanlagan bo'lib, ular obraz yaratishga yordam bergan, raqslarga qaytarilmas jihatlarni berib raqs durdonasi bo'lishiga imkon berganligini ta'kidlab o'tish joiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Авдеева Л. Ўзбек миллий рақс санъати тарихидан.-Т. 2001.
2. Қосимов Нозим Козимович, Ғофуров Нурбек Жўраевич. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКАКЛАР РАҚСИНИ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА ШАКЛЛАНИШИГА АЙРИМ ЧИЗГИЛАР// МАДАНИЯТ ЧОПРАҲАЛАРИ 2 ЖИЛД, 4 СОН. 9-13 бетлар
3. СШ Маннонов, ЗК Фазлиева. ИБТИДОЙ ПАНТОМИМАЛАР: ЎЙИНЛАР ВА СЮЖЕТЛАР// Oriental Art and Culture 2 (3), 99-105 4 2021.
4. SF qizi Yangiboyeva, ZK Fazliyeva. O'ZBEK MILLIY RAQS SAN'ATIDA MAQOM JANRINING O'RNI// Oriental Art and Culture 2 (1), 32-35 2021.

5. ИМ Иманкулова, ЗК Фазлиева. АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ ДАВЛАТ АКАДЕМИК КАТТА ТЕАТРИ САҲНАСИДА “ЛАЗГИ ҚАЛБ ВА СЕВГИ РАҚСИ” БАЛЕТИ СЦЕНОГРАФИЯСИДА ЗАМОНАВИЙ ТАЛҚИН// Oriental Art and Culture 2 (4), 295-302.

6. ФЗ Камарбековна. Рақс ансамбллари ижодида ўзбек миллий рақс мактабларининг услубий ифодаланиши// International scientific-practical online conference on Emergencymanagement and public health research in Asia.2020/5/23. 284-288 бет.

YANGI VA ISTIQBOLLI S-7303 G'O'ZA NAVIDAN YUQORI HOSIL
YETISHTIRISH

Malikov Husanjon Mirzabaxrom o'g'li
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar institute
Magistrant

Annotatsiya: *Farg'ona viloyati Farg'ona ilmiy tajriba stansiyasi dalasining o'tloqi soz kuchsiz sho'rlangan tuproqlari sharoitida 2021-2022 yillar mobaynida o'tkaziladi. Yangi va istiqbolli S-7303 g'o'za navini parvarishlashning agrotexnikasi elementlarini ishlab chiqishda g'o'zaning o'sishi, rivojlanishi va paxta hosildorligiga ta'siri ilk bor o'rganiladi.*

Kalit so'zlar: *nav, rivojlanish, uslub, variant, hosildorlik.*

Annotation: *It will be held in 2021-2022 in the field of Fergana scientific experimental station of Fergana region, in the conditions of slightly saline soils. In the development of agrotechnical elements of the care of the new and promising S-7303 cotton variety, the effect on the growth, development and yield of cotton is studied for the first time.*

Key words: *variety, development, style, variant, productivity.*

Respublikamizda keyingi yillari resurstejamkor agrotexnologiyalarni keng miqyosda jalb etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasining 2017-2021 yillarga mo'ljallangan harakatlar strategiyasi "Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish soxasiga intensiv usullarni, eng avvalo, suv va resurslarni tejaydigan zamonaviy agrotexnologiyalarni qo'llash" muxim vazifalardan biri etib belgilangan. Ushbu vazifalarni hisobga olgan holda, tuproq unumdorligini saqlash va yaxshilash hamda g'o'za ekinidan yuqori va sifatli hosil yetishtirishda Farg'ona viloyatining o'tloqi soz tuproqlar sharoitida yangi va istiqbolli g'o'za navlarni parvarishlashning agrotexnikasi elementlarini ishlab chiqish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borish dolzarb hisoblanadi.

Ma'lumki, paxta yetishtirish jarayonidagi agrotexnik tadbirlar turli tuproq iqlim sharoitlarda yaxshi rivojlangan ertapishar va yuqori hosil beradigan o'simliklarni pavarishlashga qaratilgan bo'lishi kerak. SHuning uchun yangi agrotexnik usul va tadbirlarni o'rganishda ularning ko'p hosil olishiga ta'sirini aniqlash bilan cheklanib qolmasdan, g'o'za hayoti jarayonidagi turli davrlarni uning unib chiqishiga bog'liq xolda o'rganib borish zarur.

1-jadval

Yangi va istiqbolli S-7303 g'o'za navi chigitining dala sharoitida unib chiqish dinamikasi, %, 2021 yil, (Farg'ona)

Variantlar	G'oz'a navi	Ma'dan o'g'it me'yorlari, NPK kg/ga			Kuzatuv muddatlari		
					29.04	1.05	4.05
		N	R	K			
1	S-7303	180	125	90	68.5	79,5	81,9
2		200	140	100	72.6	79,9	82,4
3		220	155	110	71.8	83,2	85,6

G'oz'a navi chigitining unib chiqish dinamikasi amal davri boshida tahlil qilinganda har xil o'g'itlash meyorlari qo'llanilishiga qaramasdan nav o'rtasida deyarli katta farq kuzatilmadi. Chigitning unuvchanlik ko'rsatkichi yuqori ekanligi, dala unuvchanligi 80 % dan ortiq bo'lganligi tahlillarda ma'lum bo'ldi.

2021-yilgi mavsumda yangi va istiqbolli S-7303 g'oz'a navining chigitining dala unuvchanligi kuzatilganda 1-variant 81,9 % ni, 2-variant 82,4 % ni tashkil etib, 3-variant 85,6 % ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turibdiki 3-variantimiz 3,7-3,2% ga yuqori bulganligi kuzatildi (2.-jadval).

2-jadval

Yangi va istiqbolli S-7303 g'oz'a navi chigitining dala sharoitida unib chiqish dinamikasi, %, 2022 yil, (Farg'ona)

Variartlar	G'oz'a navi	Ma'dan o'g'it me'yorlari, NPK kg/ga			Kuzatuv muddatlari		
					8.04	10.04	12.04
		N	R	K			
1	S-7303	180	125	90	55,6	77,8	94,7
2		200	140	100	56,4	78,3	96,5
3		220	155	110	57,3	78,9	97,6

2022-yilgi mavsumda yangi va istiqbolli S-7303 g'oz'a navining chigitining dala unuvchanligi kuzatilganda 1-variant 94,7 % ni, 2-variant 96,5 % ni tashkil etib, 3-variant 97,6 % ni tashkil etdi. Bundan ko'rinib turiptiki 3-variantimiz 2,9-1,1% ga yuqori bulganligi kuzatildi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, turli xildagi mineral oziqlantirish vositasini qo'llanilgan holda yetishtirilayotgan qishloq xo'jalik ekinlari o'rtasida sezilarli farqlar kuzatildi. Bundan tashqari urug'larni dalaga qadashdan oldin qo'llaniladigan organic

preparatlar orqali urug'larning unuvchanligini nav xususiyatini o'zgartirmagan holda qo'llash ham yaxshi samara berishi isbotlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh.S.Kozubayev, B.I.Mamaraximov-G'oz'a urug'chiligini takomillashtirish olmillaril, Toshkent, 2013., 80, 167 b.
2. O.A.Qodirov- Valuable farm characters are the main source of cotton seeds. Universum: технические науки, 2022. <https://cyberleninka.ru/article/n/valuable-farm-characters-are-the-main-source-of-cotton-seeds>
3. O.A.Qodirov - The role of valuable economic signs of prosperous cotton varieties in the development of the seed system. Academia: An International Multidisciplinary Research Journal April 2022. <https://saarj.com>, 209 p.
4. O.A.Qodirov-G'oz'a navlari unuvchanligini laboratoriya tahlil natijalari. O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi agrar-iqtisodiy, ilmiy-ommabop jurnal. 2022 yil maxsus son. II-bet.

У.Ў.Т 631.459.2:631.582:631.789.42

ИРРИГАЦИЯ ЭРОЗИЯСИГА УЧРАГАН ТУПРОҚЛАРДА ОРГАНО-МАЪДАН КОМПОСТЛАРНИ ТАКРОРИЙ ЭКИНЛАРНИ ЎСИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИГА ТАЪСИРИ

Нурматов Равшан Шерматович.

Тупроқшунослик ва агрохимёвий тадқиқотлари институти.

Аннотация: Ушбу мақолада ирригация эрозиясига чалинган типик бўз тупроқлар шароитида кузги бугдойдан сўнг тупроқни ўртача ювилган ва қияликлардан ювилган заррачалари ўтирган (аккумуляцияланган) қисмларида такрорий экин соя ва картошкага органико-маъдан компостларни турли меъёрларда қўлланилганда унинг ўсиши ва ривожланишига таъсири тўғрисидаги маълумотлар келтирилган.

Калим сўз: ирригация эрозияси, типик бўз тупроқ, такрорий экин, соя ва картошка, органико-маъдан компостлар.

Дунё аҳолисининг ўсиши натижасида озик – овқат маҳсулотларига бўлган талаби ортмоқда. Шу сабабли озик-овқат маҳсулотларини янада кўпайтириш учун экин майдонларидан самарали фойдаланиш, бир йилда 2-3 марта ҳосил етиштириш, органик ва минерал ўғитлардан самарали фойдаланишнинг долзарблиги ортиб бормоқда. «Ҳозирги кунда ғўза дунёнинг 83 та мамлақатида, жами 33-34 млн. гектар майдонда экилиб, ҳар йили 26,8 млн. тоннадан ортиқ пахта толаси етиштирилади, кузги бугдой эса 220,4 млн гектар майдонда экилиб, ўртача дон ҳосили 3,15 т/га ни ташкил этади»¹². Ирригация эрозиясига учраган майдонларга органико-маъдан компостларни қўллаш ҳисобига такрорий ва асосий экинлардан юқори ва сифатли ҳосил олишга, шунингдек органик маҳсулотлар етиштиришга бугунги кунда жаҳонда долзарб вазифалардан бири сифатида қаралмоқда.

Республиканинг 722 минг гектар суғориладиган ерлари турли даражада ирригация эрозиясидан зарар кўрмоқда. Бу ерларда ирригация эрозияси таъсирида унумдор тупроқ заррачаларининг ювилиши ҳамда улар билан бирга озика унсурларининг йўқолиши тупроқ унумдорлигини пасайтиради ва атроф муҳитга салбий таъсир кўрсатади. Бу борада суғориладиган майдонларда қисқа навбатлаб экишда такрорий экинлар ва органико-маъдан компостларни қўллаш орқали тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириш, аҳолини озик-овқатга бўлган талабини қондириш учун такрорий дуккакли дон (соя, ловия, мош, нўхат), картошка ва озуқабоб (перко, сули, нўхат, маккажўхори) экинларини парваришлаш агротехнологияларини такомиллаштириш ҳисобига ердан фойдаланиш самарадорлигини ошириш борасидаги илмий-тадқиқотлар кўламини кенгайтириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

¹²<http://agro.uz/uz/services/useful/>

Маълумки, қишлоқ хўжалик экинларини мақбул ўсиб, ривожланиши тупроқ ва ҳаво учун атроф муҳит ҳарорати, тупроқ намлиги, унинг агрохимёвий, агофизикавий ва микробиологик хусусиятларига, эрозия даражасига ҳамда экин турларига қараб, уларни парвариш қилиш агротехикасига боғлиқ.

Шу нуқтаи назардан Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий-тадқиқот институтининг Оқ-қавоқ илмий-тажриба станциясининг ирригация эрозиясига чалинган типик бўз тупроқлари шароитида кузги буғдойдан бўшаган ерга экилган такрорий экинларга маъданли ва органик-маъдан компостларни турли меъёрларда қўллашни, уларнинг ҳосилдорлигига ва тупроқ унумдорлигига таъсирини ўрганиш мақсадида 2017-2019 йиллар давомида ирригация эрозиясига чалинган типик бўз тупроқлар шароитида вақт ва замонда (ҳар йили янги далада) дала тажрибалари ўтказилган. Тажриба 16-вариантдан иборат бўлиб, бундан 1-8- вариантлар тупроқнинг ўртача (даланинг қиялиги 2 даражага тенг) ювилган, 9-16- вариантлар қияликдан ювилган заррачалар ўтирган пастки қисмларида 3 қайтариқда жойлаштирилди. Ҳар бир бўлакчалар майдони 560 м², шундан ҳисоб майдони 280 м² ни ташкил қилади. Дала тажрибалари “Методики полевых опытов с хлопчатником” [4], “Методы агрохимических, агрофизических и микробиологических исследований в поливных районах” [5] “Методы агрохимических анализов почв и растений” [3] номли манбаларда баён қилинган усулларда олиб борилди. Тажриба тизими 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал

Тажриба тизими

Вариант рақами	Такрорий экин турлари	Такрорий экинларда қўлланилган органик-маъдан компост меъёри, т/га	Такрорий экинларда қўлланилган (NPK) микродорлари кг/ га
	Соя	Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига компост солинмади	N-60, P-90, K-60
0		Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига гектарига 10 тонна компост қўлланилди	
1		Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига гектарига 15 тонна компост қўлланилди	
2		Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига гектарига 20 тонна компост қўлланилди	
	Картошка	Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига компост солинмади	N-180, P-150, K-100
3		Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига гектарига 10 тонна компост қўлланилди	
4		Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига гектарига 15 тонна компост қўлланилди	
5		Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига гектарига 20 тонна компост қўлланилди	
6		Кузги буғдойдан сўнг ҳайдов остига гектарига 20 тонна компост қўлланилди	

Эслатма: 2017-2019 йиллар тупроқни ўртача ювилган (1-8 вар) ва тупроқ зарарачаларини ювилиб тушган (9-16 вар) қисмлари

2017-2019 йилларда кузги буғдойдан кейин экилган такрорий экинлардан соя ва картошкада қўлланилган маъдан ўғитлар фонида гектарига 10, 15 ва 20 т/га органо-маъдан компостларнинг самарадорлиги ўрганилди. Бунда такрорий экинлар соя ва картошкани кўчат қалинлиги бўйича фарқланиши вариантлар орасида тегишлича 21,7-22,1 ва 94,3-90,9 минг/га ни ташкил қилган ҳолда, қайтариқлар орасида катта фарқ кузатилмади. Бошқача таърифлаганда эса тупроқнинг ўртача ювилган қисми билан қияликдан ювилган тупроқ заррачалари ўтирган пастки қисмидаги шароит соя ва картошканинг кўчат қалинлигига салбий таъсир кўрсатмади.

2017 йил шароитида (2018 - ва 2019 - тажриба) такрорий экинлар соя, картошканинг ўсиши ва ривожланиши ўрганилганда, 1 июлда вариантлар орасида катта фарқ бўлмади. 1 августга келиб, назорат 1-вариантда соя ўсимлигини баландлиги 26,7 см, ҳосил шохи 0,9, гуллар сони 5,8, дуккаклар сони 4,5 донага тенг бўлган бўлса, маъдан ўғитлар фонида 10; 15 ва 20 т/га компостлар қўлланилганда тегишлича ўсимликни бўйи 27,5; 29,6 ва 31,2 см, ҳосил шохлари 1,0; 1,1 ва 1,1 дона, гуллар 6,9; 7,4 ва 7,6 ҳамда дуккаклар сони 5,4; 5,9 ва 6,1 донани ташкил этиб, назорат вариантга нисбатан мос равишда 0,8; 2,9 ва 4,5 см, 0,1; 0,2 ва 0,2 дона, 1,1; 1,6 ва 1,8 дона, 0,9; 1,4 ва 1,6 донага юқори эканлиги маълум бўлди.

Амал даври охирига келиб, назорат 1-вариантда ўсимликни баландлиги 54,4 см, ҳосил шохлари 1,6 дона, дуккаклар сони 27,8 донани, 1000 дона дон вазни эса 138,2 г ни ташкил этди. Нисбатан юқорироқ кўрсаткичлар маъдан ўғитлар фонида компостни 15 т/га меъёрда қўлланилганда кузатилди. Бунда (3-вариант) ўсимликни баландлиги 62,5 см, ҳосил шохлари 1,9 дона, дуккаклар сони 31,9 донани, 1000 дона дон вазни 144,5 г га тенг бўлди ёки мазкур кўрсаткичлар компост эвазига мутаносиб равишда 8,1 см, 0,3 ва 4,1 дона, 6,3 г га юқори бўлди. Маъдан ўғитлар фонида компостни 20 т/га қўлланилганда юқоридаги кўрсаткичлар бирозгина ортди.

Қияликдан ювилган тупроқ заррачалари ўтирган пастки қисмида сояга маъдан ўғитлар $N_{60}P_{90}K_{60}$ кг/га қўлланилган назорат 9-вариантда 1-август ҳолатига ўсимликни баландлиги 29,1 см ни, ҳосил шохлари 1,0; гуллар 6,3; дуккаклар 5,3 донани ташкил қилган бўлса, маъдан ўғитлар фонида 10; 15 ва 20 т/га компостлар қўлланилганда ўсимликни бўйи тегишлича 33,8; 34,4 ва 35,7 см, ҳосил шохлари 1,2; 1,2 ва 1,3 дона, гуллар сони 7,5; 7,6 ва 7,8 дона, дуккаклар сони эса 6,4; 6,5 ва 6,7 донани ташкил қилди.

Мавсум охирига бориб, назорат 9-вариантда ўсимликни баландлиги 57,2 см, ҳосил шохлари 1,7 дона, дуккаклар сони 30,4 донани, 1000 дона дон вазни эса 141,5 г ни ташкил этиб, тупроқни ўртача ювилган назорат вариантнинг (1-вар) кўрсаткичларига нисбатан мутаносиб равишда 2,8 см, 0,1; ва 2,6 дона, 3,3 г га юқори бўлдики, бу тупроқнинг пастки қисмига суғориш сувлари таъсирида тупроқни унумдор юза қатламларининг ювилишидан ва пастки қисмида унумдорлик нисбатан яхши эканлигидан далолат беради. Ушбу аккумуляцияланган пастки қисмида маъдан

Ўғитлар фонида 10 т/га компост қўлланилганда, ўсимликни баландлиги 63,4 см ни, ҳосил шохлари 2,2 донани, дуккаклар сони 34,2 донани 1000 дона дон вазни эса 145,7 г ни ташкил этиб, назоратга нисбатан тегишлича 6,2 см, 0,5 ва 3,8 дона, 4,2 г юқори бўлди. Гектарига 15 ва 20 т/га компост қўлланилганда нисбатан юқорироқ натижалар олинди.

2017 йил шароитида тупроқнинг ўртача ювилган қисмида такрорий экин картошкада 1-сентябр ҳолатига келиб, қўлланилган ўғитларни самарадорлиги яққол намаён бўлди. Назорат 5-вариантда ўсимликни бўйи 54,9 см, поялар сони 3,5, ён шохлар сони 9,5, барглари сони 105 донага тенг бўлди. Ушбу маъдан ўғитлар фонида 15 тонна компост қўлланилганда мазкур кўрсаткичлар тегишлича 72,4 см, 4,4; 12,3 ва 139 донани ташкил этиб, назорат вариантга нисбатан мос равишда 17,5 см, 0,9; 2,8 ва 34 донага юқори бўлди. Гектарига 20 тонна компост қўлланилган назорат вариантга нисбатан сезиларли даражада фарқланди.

Картошкани амал даври охирида, назорат 5-вариантда $N_{180}P_{150}K_{100}$ кг/га фонида ўсимликни бўйи 58,8 см, поялар сони 3,5, ён шохлар сони 10,8, барглари сони 124 ва туганаклар сони 6,1 донани ташкил этган. Ушбу қисмда маъдан ўғитлар фонига 15 т/га компост қўлланилганда назорат (7-вариант) га нисбатан ўсимликни бўйи 18,0 см, поялар сони 0,8 ён шохлар сони 3,3, барглари сони 31,0 туганаклар сони 0,5 донанига кўпроқ бўлди. Компост меъёрлариянада 20 т/га ортиши билан юқоридаги кўрсаткичлар камроқ фарқланди холос.

Қияликдан ювилиб тушган тупроқ заррачалари ўтирган қисмида 1-сентябр ҳолатига такрорий экин картошка парваришланган 13-вариантда $N_{180}P_{150}K_{100}$ кг/га фонида картошкани бўйи 60,3 см, поялар сони 3,7, ён шохлар сони 9,8, барглари сони 114 донани ташкил этди. Нисбатан мақбул вариант маъдан ўғитлар фонида кўшимча 15 ва 20 т/га органик-маъдан компост қўлланилганда ушбу кўрсаткичлар тегишлича 82,9-85,3 см, 4,5-4,6; 13,3-13,8 ва 152-163 донага етди.

Амал даври охирига бориб, назорат 13-вариантда маъдан ўғитлар $N_{180}P_{150}K_{100}$ кг/га фонида ўсимликни бўйи 64,7 см, поялар сони 3,7, ён шохлар сони 11,3, барглари сони 132,0 туганаклар сони 6,3 донанига етди. Маъдан ўғитлар фонига 20 т/га қўлланилганда ўсимликни бўйи 90,4 см, поялар сони 4,6, ён шохлар сони 16,2, барглари сони 186, туганаклар сони 7,1 донага тенг бўлиб, назорат вариантга нисбатан тегишлича 25,7 см, 0,9; 4,9; 54 ва 0,8 донага юқори бўлди. Маъдан ўғитлар фонига 15 т/га компост қўлланилганда 12-вариантга нисбатан катта фарқланиш кузатилмади.

Хулоса қилиб айтиш жоизки, ирригация эрозиясига чалинган типик бўз тупроқлар шароитида такрорий экинларда маъдан ўғитлар фонида органик-маъдан компостлар қўлланилганда уларни ўсиб, ривожланишида самарадорлиги юқори эканлиги аниқланди. Қолаверса қўлланилган органик ўғитлар ва такрорий экинларнинг анғиз-илдиз қолдиқлари тупроқ унумдорлигини яхшилаб, келгуси йил деҳқончилиги учун мақбул шароит яратади.

Фойдаланилган адабийётлар рўйхати:

1. Балябо Н.К. Прочность структуры, органические вещества почвы и построение севооборотов.// В кн. Повышение плодородия почв орошаемой хлопковой зоны СССР. Изд.Сельхозгиз.1954. С. 184-221.
2. Нурматов.Ш.Н. Влияние севооборота и удобрений на повышение противоэрозийной устойчивости и плодородия типичны сероземов. Автореф. Канн.дисс. Тошкент. 1982. С.24.
3. Методики агрохимических анализов почв и растений. Пятое Изд.доп. СоюзНИХИ, Ташкент, 1977, с. 188.
4. Методики полевых опытов с хлопчатником. Пятое Изд.доп.СоюзНИХИ, Ташкент, 1981, с. 246.
5. Методы агрохимических, агрофизических и микробиологических исследований в поливных районах. Тошкент, 1963 г. с.124.

AGROSANOAT MAJMUASINING MODDIY- TEXNIK TAMINLANISHINING
ILMIY- NAZARIY ASOSLARI.

Turdiyev Madiyor Najmiddinzoda

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti geografiya ta'lim yo'nalishi 2 - kurs talabasi.

Chorshanbiyeva Gulchehra Nizom Qizi.

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti geografiya ta'lim yo'nalishi 2 - kurs talabasi.

Umurova Aziza Alijon Qizi.

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya ta'lim yo'nalishi 3 - kurs talabasi.

Xayrullayeva Durdona Sobir Qizi

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti geografiya ta'lim yo'nalishi 2 - kurs talabasi.

Xabibullayev Najmiddin Muxiddin O'g'li

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya ta'lim yo'nalishi 2 - kurs talabasi.

Annotatsiya: Maqolada qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining iqtisodiy samaradorligini oshirish istiqbollari ishlab chiqarishning yangi usul va metodlariga tashkiliy - iqtisodiy baho berish, rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish, boshqarish va boshqa metodlarini nazariy jihatlarini yoritilgan.

Kalit so'zlar agrosanoat majmuasining, agrar soha, ishlab chiqarish, raqobat, korxonalar, qishloq xo'jaligi.

Аннотация: В статье описаны теоретические аспекты организационно-экономической оценки, планирования, организации, контроля, управления и других методов новых методов и методов производства, перспективы повышения экономической эффективности сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, аграрный сектор, производство, конкуренция, предприятие, сельское хозяйство.

Abstract: The article describes the theoretical aspects of organizational and economic assessment, planning, organization, control, management and other methods of new methods and methods of production, prospects for improving the economic efficiency of agricultural production.

Key words: agro-industrial complex, agrarian sector, production, competition, enterprise, agriculture.

Mamlakatimiz agrosanoat majmui tarmoqlarida bozor munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan iqtisodiy islohotlar jadal olib borilmoqda. Xususan, qishloq xo'jaligini boshqarish tizimida tub tarkibiy o'zgarishlar amalga oshirilib, bozor iqtisodiy mexanizmlari va tamoillari joriy etilmoqda. Ushbu ijobiy o'zgarishlar bilan birga yechimini kuta'etgan muammolarni hal qilishda iqtisodiy modernizatsiyalash asosida innovatsion faoliyat samaradorligi oshirish muhim ahamiyatga ega.

Qishloq xo'jaligi va sanoat tarmoqlarining iqtisodiy, fan-texnika, texnologiya va boshqa xo'jalik imkoniyatlarini birlashtirish (qo'shish) orqali ishlab chiqarish va mehnatning umumlashtirilishi. Xom ashyo ishlab chiqarish va uni qayta ishlashni o'zaro

muvofig holda rivojlantirish kooperatsiya (to'g'ridan to'g'ri kontraktatsiya va shartnoma asosida), shuningdek kombinatsiya (xom ashyo yetishtiradigan va uni qayta ishlaydigan korxonalarining tashkiliy birlashishi) yo'li bilan olib boriladi. Integratsiya jarayonlari, asosan agrosanoat korxonasi ko'rinishida eng izchil rivojlanadi. Boshqarish, rejalashtirish, birgalikda fondlar, moddiy-texnika ta'minotini markazlashtirish, korxonalar, yordamchi xizmat muassasalari yaratish va boshqa pirovard mahsulot olish uchun ishlab chiqarish dagi barcha bosqichlarning uzviy birlashishiga zamin yaratdi. Agrosanoat integratsiyasining rivojlanishi, bir tomondan, qishloq xo'jaligi sohasiga boshqa sohalarning, birinchi navbatda sanoatning kirib kelishini, ikkinchi tomondan, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining borgan sari umumiy xalq xo'jaligi bilan uyg'unlashib borishini anglatadi. Tarmoqlararo ba-lans hisob-kitoblariga ko'ra, hozirgi paytda qishloq xo'jaligi sanoatdagi asosiy tarmoqlarning yarmidan ko'prog'i mahsulotlaridan foydalanmoqda. Agrosanoat integratsiyasining sanoat va xalq xo'jaligidagi boshqa tarmoqlari bilan qo'shiluvi qaysi darajada sodir bo'lmasin, ob'ektiv jarayon – integratsiyani bildiradi. Integratsiya natijasida agrar va sanoat faoliyatlarini umu-miy texnologik jarayon asosida yagona xo'jalik majmui tarzida birlashtiradigan agrosanoat korxonalarini, mahsulot yetishtirish, qayta ishlash va tayyor mahsulot olishning barcha bosqichlarini o'z ichiga oladigan hududiy, tashkiliy va texnologik birlashgan korxonalar majmui bo'lgan agrosanoat birlashmalari va mamlakat xalq xo'jaligi miqyosida agrosanoat maekmui yuzaga keladi. O'zbekistonda Agrosanoat integratsiyasining mahsuli bo'lgan dastlabki agrosanoat korxonalarini va agrosanoat birlashmalari paxtachilik, qorako'lchilik, bog'dorchilik sohaslarida 20-asrning 60-yillarida paydo bo'lgan 90-yillarning 2-yarmidan agrofimlar tuzila boshladi. Agrosanoat integratsiyasi agrosanoat ishlab chiqarishning maz-muni, agrosanoat korxonalarini, agrar-sanoat birlashmalari va agrar-sanoat maj-mualari bu jarayonning turli shaklda rasmiylashuvidir. Agrosanoat integratsiyasida .Agrosanoat integratsiyasi rivoji fan-texnikaning yangi yutuqlariga tayangan holda eng yuqori mehnat unumdorligini ta'minlash va harajatlarni keskin kamaytirishga xizmat qiladi.

Raqobatni oshirishni zamonaviy shartlaridan biri oziq ovqat mahsulotlari orqali jahon bozoriga chiqishdir. Bunda qaysiki yuqori ishlab chiqarish texnikalaridan, energiya saqlovchi texnologiyalardan keng foydalanuvchi va malakali xodimlar mehnati orqali yuqori mehnat samaradorligiga erishgan qishloq xo'jalik korxonalariga ega davlatlar yutib chiqmoqdalar. Shu tarzda qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish salohiyati yuqori bo'lgan davlatlar asosan ishlab chiqarish texnologiyasi hamda kadrlar malakasiga tayanmoqda. Mos ravishda ishlab chiqarish salohiyatining rivojlanish darajasi va ishlab chiqarish munosabatlari o'rtasidagi mutanosiblik iqtisodiy rivojining birlamchi shartidir. Ikkinchisi korxonadagi va mehnat munosabatlaridagi ijtimoiy jihatlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Yuqori malakali kadrlar-ishchilar, mutaxassislar, boshliqlar, ularning keyingi avlodlari ongli ravishda qulay mehnat sharoitlarini va sifatli ijtimoiy infratuzilmani talab qiladilar (madaniyat muassasalari, savdo markazlari, bolalar bog'chasi, maktab, shifoxona, sport komplekslari va boshq.). Birinchisi kabi ikkinchi shart ham faqat xo'jalikning optimal o'lchamlarda tashkil qilinsagina, erishilishi mumkin (ishlab chiqarilgan mahsulot va ishlov

beriladigan yerning maydoni bo'yicha). Katta bo'lmagan xo'jalikdagi yuksalish uchun qilingan xarajatlar, zamonaviy uskuna va mashinalardan foydalanish, shuningdek lozim bo'lgan mutaxassislar va rahbariyatning shtat miqdori ishlab chiqarilgan mahsulot birligiga katta summadan to'g'ri keladi. Lekin kichik korxonalarda texnika kiritish va optimal xodimlarni tashkil etish uchun katta mablag'lar yo'q. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining iqtisodiy samaradorligini oshirish qishloq xo'jaligi korxonalarida ishlab chiqarishni ratsional tashkil etish, fan va texnika taraqqiyoti yutuqlaridan keng foydalanishni, yuqori samara beradigan yangi mashinalar va asbob - uskunalarni, agrotexnika va zootexnika usullarini, mehnat va ishlab chiqarishni tashkil etishni yangi metodlarini joriy etishni taqozo qiladi. Qishloq xo'jalik korxonalarida bunday baho berish milliy iqtisodiyotning samaradorlik mezoni, ya'ni ijtimoiy mehnat unumdorligining oshirish asosida amalga oshiriladi, mehnat unumdorligining oshishi esa ishlab chiqarish hajmini va milliy daromadni o'stirishda ifodalanadi.

Surxondaryo viloyati ishlab chiqarish tarmoqlarini hududiy tashkil etishda xom ashyo, iqlim va suv sharoiti, mehnat resurslari, transport omillarining o'rni katta. Mavjud omillardan samarali foydalanish natijasida mintaqada iqtisodiy rivojlanishiga erishish mumkin. Viloyat xo'jaligining tarkibiy tuzilishini tahlili mintaqada rivojlanish darajasiga ko'ra bir-biridan farq qiluvchi tumanlar borligini ko'rsatdi. Jumladan, uning azaldan tarkib topgan tekislik qismida joylashgan, yirik ekin maydonlariga ega bo'lgan tumanlarida dehqonchilik va sanoatning asosiy korxonalari joylashgan bo'lsa, tog'li qismida chorvachilik, tog'-kon sanoati tarmoqlarigina rivojlangan

Eng samarali usul va metodlarni tanlash va joriy etish uchun ularni oldindan tekshirib ko'rish, ularga tashkiliy - iqtisodiy jihatdan baho berish talab qilinadi.. Bunga har bir qishloq xo'jalik korxonasida ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish va mahsulot sifatini yaxshilash, mahsulot birligiga sarflanadigan jonli va buyumlashgan mehnat xarajatlarini qisqartirish, sof daromadni orttirish asosida erishiladi. Bu qoidalarga asosan qishloq xo'jaligi korxonalarida ishlab chiqarishning yangi usul va metodlari iqtisodiy samaradorligini aniqlash uchun quyidagi asosiy ko'rsatkichlar qo'llaniladi, bir gektar yer hisobiga va bir bosh mol hisobiga olinadigan yuqori sifatli mahsulot miqdori; mehnat unumdorligi; mahsulot tannarxi; sof daromad va rentabellik; kapital mablag'lar va ularning o'z o'rnini koplashi. Mazkur ko'rsatkichlar bir - biri bilan bog'langan va bir - birini taqozo qiladi. Mahsulot miqdori qancha ko'p bo'lsa, uning sifati yaxshi bo'lsa, mehnat unumdorligi yuqori, tannarxi arzon bo'lsa, sof daromad ko'p va rentabellik yuqori bo'lsa, kapital mablag'lar shuncha kam talab qilinadi va ular tezroq o'z o'rnini qoplaydi, yangi usul va metodlarning iqtisodiy samaradorligi shu qadar yuqori bo'ladi.

Yangi usul va metodlar, agar zarur bo'lib qolsa optimallashtiriladi. Bu optimallashtirish xo'jalik vazifalarini xal qilish uchun mavjud imkoniyatlarni hisobga olgan holda juda ko'p, xilma - xil variantlardan eng samaralilarini tanlab olish imkonini beradi. Iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari usul va metodlarni konkret ishlab chiqarish sharoitida tekshirib ko'rish natijasida olingan haqiqiy ma'lumotlar asosida hisoblab chiqiladi. Taqqoslanuvchi variantlar bir xil ishlab chiqarish sharoitlarida tekshiriladi. Har qanday tasodifiy omillarning ta'sir ko'rsatishiga barham berish kerak. Tekshirishning

davom etishi, miqèsi, o'lchovlarning umumiyliigi ishonchli dastlabki material olish va shu asosida taqqoslanuvchi ko'rsatkichlarni hisoblab chiqish uchun imkon beradigan darajada bo'lishi kerak. Shunday qilib, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining iqtisodiy samaradorligini oshirish istiqbollari ishlab chiqarishning yangi usul va metodlariga tashkiliy - iqtisodiy baho berish, rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish, boshqarish va boshqa metodlarini tashkil qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumikinki, paxtachilik, to'qimachilik, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash, jumladan, g'alla va meva-sabzavot, urug'chilik, bundan tashqari turizm va boshqa turdagi klasterlarini tashkil etishning asosiy maqsadi tarkibiy o'zgartirishlarni yanada chuqurlashtirish, uni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, mahalliyashtirish, iqtisodiyot tarmoqlariga xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag'batlantirishni ifodalaydi. Qishloq xo'jaligida klaster usulining joriy etilishi yerni shudgorlashdan tortib, ekish, parvarishlash va xomashyodan tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha bo'lgan jarayondagi ko'p bosqichli tizim hisoblanadi. Ayniqsa, yengil sanoat korxonalarining xom ashyo yetishtirish manbai sanalgan dehqon va fermer xo'jaliklari bilan hamkorligini yanada mustahkamlashda mazkur usul o'zining afzal jihatlarini amalda isbotlamoqda.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 25 yanvardagi «Paxtato'qimachilik ishlab chiqarishini tashkil etishning zamonaviy shakllarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 53-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasining - Oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligi to'g'risidagi Qonuni, 1997 yil 30 avgust, 483-I-son
2. Abdurahmonov Q.X., Shoyusupova N.T., Bakieva I.A., - Mehnat iqtisodiyoti (Darslik) - T.: TDIU, 2011. 237 bet.

LEGAL ISSUES OF MEDIATION ON INDIVIDUAL LABOR DISPUTES

Feruzza Ibratova

Professors of the Tashkent State Law University, Doctor of Law

Annotation: *The article discusses the concept of a labor dispute, issues of pre-trial consideration of labor disputes, the functions of the commission on labor disputes, reconciliation of the parties and mediation. The issues of applying to a full-time mediator as a pre-trial stage are analyzed. It is concluded that the system of pre-trial settlement of individual labor disputes through mediation is fully justified and meets the goal of increasing the stability of labor relations and stimulating the parties to out-of-court settlement of disputes on the basis of mutually beneficial agreements.*

Key words: *individual labor dispute, mediation, pre-trial settlement of the dispute, commission on labor disputes, reconciliation of the parties.*

Problems related to the consideration of labor disputes are actively discussed among legal scholars in Uzbekistan¹³ and the CIS countries¹⁴. In science, the point of view has been repeatedly expressed, according to which the main and most desirable direction in the development of the system of organs and forms of protection of the rights of subjects of labor and related relations is the creation of specialized courts¹⁵. At the same time, researchers A.M. Naumov, E.B. Frenkel¹⁶ noted that the main goal of labor justice is the peaceful settlement of the dispute.

Reconciliation of the parties at the pre-trial stage of resolving individual labor disputes in order to reduce the number of disputes entering the courts of general jurisdiction is typical for most countries of the world, for example, the USA, England, Spain, Italy, Switzerland, Japan, Australia, the Czech Republic, Hungary, Bulgaria and some others. This procedure is quite effective. Thus, it has been established that, in Germany, about 80% of labor cases are resolved in the process of a mandatory conciliation procedure¹⁷.

The Labor Code of the Republic of Uzbekistan distinguishes two independent types of labor disputes: an individual labor dispute (Article 259 of the Labor Code of the Republic

¹³ Масидиков Ш.М. Сущность медиации и проблемы ее правового регулирования в Республике Узбекистан. Дис...на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Ташкент, 2008; Хабибуллаев Д.Ю. Фукаролик процессуал ҳуқуқининг тамойиллари ва уларни суд амалиётида татбиқ этиш муаммолари. Юрид. Фанлар номзоди илмий даражаси олиш учун ёзилган автореферат. – Тошкент: ТДЮИ. 2007. – Б.18.

¹⁴ Наумов А.М. Правовое регулирование коллективных трудовых споров: Дис. ...канд. юрид. наук. – М, 2003; Чуча С.Ю. Социальное партнерство в сфере труда: становление и перспективы развития правового регулирования в Российской Федерации: Дис. ...д-ра юрид. наук. Омск, – 2004.

¹⁵ Наумов А.М. Правовое регулирование коллективных трудовых споров: Дис. ...канд. юрид. наук. М, – 2003; Чуча С.Ю. Социальное партнерство в сфере труда: становление и перспективы развития правового регулирования в Российской Федерации: Дис. ...д-ра юрид. наук. – Омск, – 2004.

¹⁶ Наумов А.М. Правовое регулирование коллективных трудовых споров: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. – С.18; Трудовое и социальное право зарубежных стран: основные институты. Сравнительно-правовое исследование / Под ред. Э.Б. Френкель. – М.: Юристъ, 2002. – С. 437.

¹⁷ Бережнов А. А. Досудебный порядок разрешения индивидуальных трудовых споров //Юрид. наук. М. – 2012. – С.15.

of Uzbekistan) and a collective labor dispute (Article 281 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan). Individual labor disputes are disagreements between the employer and the employee on the application of legislative and other regulatory acts on labor, working conditions stipulated by the employment contract. Collective labor disputes (conflicts) are disagreements between the employer (association of employers) and collectives of employees (their representative bodies) regarding the establishment of new and changes in existing working conditions, the conclusion, amendment and implementation of collective agreements and agreements. For each type of labor disputes, a separate procedure for its settlement is established.

According to S.I. Kalashnikova, the concept of "labor dispute" in foreign literature devoted to the problems of conciliation procedures and mediation, in addition to the term "labor dispute" / "industrial dispute", the term "conflict in the workplace" is also used ("workplace dispute"). The subjects of the latter can only be employees, for example, heads of various structural divisions of the company. At the same time, the conflict in the workplace is considered as a type of individual labor dispute. A.A. Kurushin considers "labor dispute" and "labor conflict" in a similar way: as part and whole¹⁸.

A.A. Berezhnov considers an individual labor dispute in three interrelated aspects:

- disagreement between the employee and the employer on the application of labor legislation and other regulatory legal acts containing labor law norms, a collective agreement, an agreement, a local regulatory act, an employment contract (including the establishment or change of individual working conditions), which are accepted for consideration labor dispute commission or court;

- a form of protection of a violated right, which is understood as the procedure for resolving disagreements;

- the sub-institution of labor law, as a set of legal norms regulating the procedure for resolving disagreements that have arisen in the process of using hired labor¹⁹.

According to A.G. Mostovshchikov, the main features of an individual labor dispute are that:

- there is a real or imaginary violation of the rules established by the rules of law in the field of labor and directly related relations;

- the basis for the emergence of an individual labor dispute is the disagreement of the parties in assessing their legal status, that is, a certain set of subjective rights and obligations for a certain time period;

- an individual labor dispute arises as a social and labor conflict, the parties to which took measures to resolve the disagreements that arose through joint negotiations, but did not reach a compromise;

- the subject of the conflict is the application of labor legislation, agreements, collective agreement, local regulations, specific terms of the employment contract;

¹⁸ Курушин А.А. Трудовые споры: понятие, структура, виды, подведомственность: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ульяновск. – 2003. – С. 9.

¹⁹ Бережнов А. А. Досудебный порядок разрешения индивидуальных трудовых споров //Юрид. наук. М. – 2012. – С.9

- disagreements develop into a conflict between the employee and the employer, and an unresolved conflict into a labor dispute, if it is referred for resolution to the competent jurisdictional body²⁰.

In the scientific literature there is a point of view on the abolition of this jurisdictional body²¹. The arguments often include the insufficient level of professionalism of the members of the commission on labor disputes; their bias; inability to review the decision of the commission in case of new circumstances; parity basis for the creation of the commission, etc. However, considering these arguments, it is necessary to use a differentiated approach.

The level of professionalism of the members of the commission on labor disputes can indeed often be called into question, since among its members there are often not even persons with a legal education, not to mention persons who have experience in handling labor disputes. If we are talking about such industries as, for example, the defense industry, the presence of persons with legal education among the members of the commission on labor disputes will not be a problem. At such enterprises, as a rule, there is a trade union, and sometimes there is more than one, which can also help resolve the issue of the competence of members of the labor dispute commission. The problem will be relevant if the commission on labor disputes is created by the employer, where there are either no trade unions, or a small team, and there are no persons with a legal education²².

Considering the issue of the bias of the members of the commission on labor disputes, one can agree with the opinion of A. A. Shepeleva that when making a decision, members of the commission on labor disputes cannot always be impartial²³.

In accordance with Article 260 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan, individual labor disputes are considered by labor dispute commissions and district (city) courts. In addition, mediation is applied to individual labor disputes.

It should be noted that although the Law of the Republic of Uzbekistan dated July 3, 2018 No. ZRU-482 "On Mediation" provides for the possibility of resolving an individual labor dispute through mediation, but unlike the creation of a conciliation commission, turning to a mediator is a right, not an obligation of the participants. conflict and is rarely implemented in practice. It appears that the reasons for this are as follows.:

- firstly, the features and procedure for conducting the mediation procedure for labor disputes are not defined;
- secondly, there are no professional mediators for mediation of labor disputes.

It should be agreed that today in Uzbekistan, participants in labor relations rarely use the possibility of pre-trial settlement of individual labor disputes. This is largely due to the difficulties associated with the formation and functioning of the commission of labor

²⁰ Мостовщиков А. Г. Порядок рассмотрения индивидуальных трудовых споров : дис. – Томск : [Том. гос. ун-т], 2004.

²¹ Чуча С. Ю. Участие представителей работников и работодателей в досудебном разрешении трудовых споров // Трудовое право. - 2004. - № 11. - С. 37.

²² Чернышева Л. А., Лебедева Г. П. Трудовые споры: проблемы теории и практики // Ленинградский юридический журнал. – 2017. – № 2 (48). – С. 160-167.

²³ Шепелева А. А. Основные направления эффективности внесудебной защиты трудовых прав и законных интересов или к вопросу о необходимости функционирования комиссии по трудовым спорам // Трудовое право. - 2007. - № 8. - С. 14.

disputes at the enterprise, as well as the lack of personnel capable of resolving the dispute in a qualified manner²⁴.

According to A. Khakberdiev and R. Abdullaeva, the institution of pre-trial settlement of labor disputes in the Republic of Uzbekistan requires further development. Considering that any individual becomes a participant in labor relations, this issue may be affected in one way or another by every citizen. Further development of pre-trial settlement of labor disputes can provide a quick, high-quality and mutually beneficial for both parties resolution of disagreements between the employee and the employer²⁵.

Legal literature has repeatedly pointed out the need to completely eliminate the institution of a labor dispute commission as unclaimed and ineffective²⁶. Of course, it cannot be denied that this institution needs to be improved, taking into account modern developments in the field of dispute resolution technologies, this body can become a demanded and quite progressive mechanism for resolving individual labor disputes.

It seems that, by analogy with "external" mediation services, enterprises can create "internal" mediation services or introduce the positions of "full-time" mediators. For example, employees of legal departments involved in claims work could combine the profession of a lawyer and a mediator. At the same time, we believe that the acquisition of mediation competencies will be useful in traditional work as well.

The main functions of full-time mediators will include (conducting conciliation procedures) between the employees of the organization and the employer in the event of any disagreements. At the same time, the full-time mediator is obliged to act as a neutral person who is not a representative of either party.

Appeal to a full-time mediator can be regarded as a pre-judicial stage. It should be noted here that according to the legal definition of an individual labor dispute (Article 259 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan), unresolved disagreements between the employer and the employee are recognized as such.

In accordance with part 1 of article 263 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan, a labor dispute is considered by a labor dispute commission if the employee, independently or with the participation of the trade union committee or other representative body of employees, has not resolved the differences during direct negotiations with the employer. The rules for initiating negotiations, the procedure for conducting them, as well as methods for fixing the results, are not defined in any way. As a result, today it remains unclear how it is possible to ascertain the existence of unsettled disagreements and, as a result, the existence of an individual labor dispute.

²⁴ Мамасиддиков М.М. Меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоли ишларни судда кўришнинг процессуал хусусиятлари. Юридик фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун дисс. Т.: 2002.– 160 б.

²⁵ Хакбердиев А., Абдуллаева Р. ВОПРОСЫ ДОСУДЕБНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ТРУДОВЫХ СПОРОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН //Scientific progress. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 786-791.

²⁶ <https://sud.uz/wp-content/uploads/2019/07/mehnat-hukukij-munosabatlaridan-kelib-cikadigan-nizolar-amalij-kullanma.pdf>

In this sense, the appeal to a full-time mediator seems quite logical. If the employee and the employer could not reach an agreement, or the time period determined by the parties to resolve the differences has expired, and the parties do not want to continue mediation, the mediator will be forced to complete the procedure and draw up a protocol that will reflect the fact of the conduct and completion of mediation without concluding an agreement. If the parties have reached agreements, which, however, have not been fulfilled within the prescribed period, the interested person will have the right to apply to the mediator who participated in the mediation with a request to conduct a repeated procedure or to ascertain the fact of non-fulfillment of obligations, which will also be drawn up in a protocol. The mediator's protocols will reliably testify to the presence of unresolved disagreements and the existence of an individual labor dispute, which can subsequently be submitted for resolution to the commission on labor disputes or the court.

It seems that this mechanism can be tested, for example, in state organizations or bodies. It should be noted that this practice is widespread abroad. For example, in the United States, it is common for enterprises to establish a special position or division for resolving complaints.

In England, such services have been created in government bodies, for example, in the Ministry of Health (since 1998), the Social Benefits Agency (since 1998). The researchers note that at the London City Fire and Civil Defense Authority, the effectiveness of internal mechanisms for resolving employee grievances increased after staff were trained in mediation techniques²⁷. Mediation is also used as an internal mechanism for resolving labor disputes at enterprises in Germany, Italy, etc.

It seems that the very institution of the commission on labor disputes can also be improved through the introduction of mediation technologies. Some researchers point to the possibility of reforming the commission on labor disputes in order to increase its efficiency, in particular, by developing conciliatory forms in the activities of the commission on labor disputes²⁸.

A.A. Berezhnov proved that the pre-trial procedure for consideration and resolution of individual labor disputes can be used by the disputing parties only before applying to the court for protection of the violated right. At the same time, out-of-court procedure (mediation) exists (may exist) regardless of the stage of the trial. Mediation can take place both before the emergence of an individual labor dispute, in the process of its consideration and resolution, and after the completion of the trial and the issuance of a court decision on the merits of the dispute under consideration²⁹.

According to part 2 of article 262 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan, labor dispute commissions are created on an equal footing by the employer and the trade union committee or other representative body of employees. It seems that this rule can be changed and provide for the possibility of forming a commission on labor disputes on a

²⁷ Буянова М. О. Трудовые споры. – 2010.

²⁸ Буянова М. О. Индивидуальные трудовые споры: материально-процессуальные вопросы правового регулирования //Право. Журнал высшей школы экономики. – 2014. – №. 2. – С. 48-60.

²⁹ Бережнов А. А. Досудебный порядок разрешения индивидуальных трудовых споров //Юрид. наук. М. – 2012.

professional basis, that is, from "full-time" mediators and persons with knowledge and skills in the field of dispute resolution (mediation technologies). At the same time, neutrality in the consideration of the dispute will be ensured by professional and ethical requirements.

It seems that such a system of pre-trial settlement of individual labor disputes through mediation is quite justified and meets the goal of increasing the stability of labor relations and stimulating the parties to out-of-court settlement of disputes on the basis of mutually beneficial agreements.

REFERENCES:

1. Масидиков Ш.М. Сущность медиации и проблемы ее правового регулирования в Республике Узбекистан. Дис...на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Ташкент, 2008; Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг тамойиллари ва уларни суд амалиётида татбиқ этиш муаммолари. Юрид. Фанлар номзоди илмий даражаси олиш учун ёзилган автореферат. – Тошкент: ТДЮИ. 2007. – Б.18.

2. Наумов А.М. Правовое регулирование коллективных трудовых споров: Дис. ...канд. юрид. наук. – М, 2003; Чуча С.Ю. Социальное партнерство в сфере труда: становление и перспективы развития правового регулирования в Российской Федерации: Дис. ...д-ра юрид. наук. Омск, – 2004.

3. Наумов А.М. Правовое регулирование коллективных трудовых споров: Дис. ...канд. юрид. наук. М, – 2003;

4. Чуча С.Ю. Социальное партнерство в сфере труда: становление и перспективы развития правового регулирования в Российской Федерации: Дис. ...д-ра юрид. наук. – Омск, – 2004.

5. Наумов А.М. Правовое регулирование коллективных трудовых споров: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. – С.18;

6. Трудовое и социальное право зарубежных стран: основные институты. Сравнительно-правовое исследование / Под ред. Э.Б. Френкель. – М.: Юристъ, 2002. – С. 437.

7. Бережнов А. А. Досудебный порядок разрешения индивидуальных трудовых споров //Юрид. наук. М. – 2012. – С.15.

8. Курушин А.А. Трудовые споры: понятие, структура, виды, подведомственность: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ульяновск. – 2003. – С. 9.

9. Бережнов А. А. Досудебный порядок разрешения индивидуальных трудовых споров //Юрид. наук. М. – 2012. – С.9

10. Мостовщиков А. Г. Порядок рассмотрения индивидуальных трудовых споров : дис. – Томск : [Том. гос. ун-т], 2004.

11. Чуча С. Ю. Участие представителей работников и работодателей в досудебном разрешении трудовых споров // Трудовое право. - 2004. - № 11. - С. 37.

12. Чернышева Л. А., Лебедева Г. П. Трудовые споры: проблемы теории и практики // Ленинградский юридический журнал. – 2017. – №. 2 (48). – С. 160-167.
13. Шепелева А. А. Основные направления эффективности внесудебной защиты трудовых прав и законных интересов или к вопросу о необходимости функционирования комиссии по трудовым спорам // Трудовое право. - 2007. - № 8. - С. 14.
14. Мамасиддиқов М.М. Меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоли ишларни судда кўришнинг процессуал хусусиятлари. Юридик фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун дисс. Т.: 2002.–160 б.
15. Хакбердиев А., Абдуллаева Р. ВОПРОСЫ ДОСУДЕБНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ТРУДОВЫХ СПОРОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН //Scientific progress. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 786-791.
16. <https://sud.uz/wp-content/uploads/2019/07/mehnat-hukukij-munosabatlaridan-kelib-cikadigan-nizolar-amalij-kullanma.pdf>
17. Буянова М. О. Трудовые споры. – 2010.
18. Буянова М. О. Индивидуальные трудовые споры: материально-процессуальные вопросы правового регулирования //Право. Журнал высшей школы экономики. – 2014. – №. 2. – С. 48-60.
19. Бережнов А. А. Досудебный порядок разрешения индивидуальных трудовых споров //Юрид. наук. М. – 2012.

AMIR TEMURNING 1391 YILDA OLTIN O'RDAGA QILGAN
HARBIY YURISHI

Mamajonov Soyibjon Halilovich

Farg'ona Davlat Universiteti harbiy ta'lim fakulteti katta o'qituvchisi,

Abdulbattoyev Orifjon Muhiddinjon o'g'li

Farg'ona Davlat Universiteti harbiy ta'lim fakulteti 2-bosqich kursanti,

Abdufattoyev Ro'zimuhammad Ravshanjon o'g'li

Farg'ona Davlat universiteti harbiy ta'lim fakulteti 2-bosqich kursanti,

Kenjaboyev Azizbek Alhamjon o'g'li

Farg'ona Davlat universiteti harbiy ta'lim fakulteti 2-bosqich kursanti.

Ubaydullayev Saidakbar Saydaliyevich

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jaloliddin Manguberding jang olib borish usullari va harbiy san'ati xaqida qisqa yoritilgan. Ushbu maqola Oliy va O'rta maxsus ta'lim muassasalari talabalariga harbiy san'at sirlari bilan yaqindan tanishish uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Jang, harbiy san'at, o'rnak ko'rsatish, taktik usul, qipchoq cho'llari, stavka.

Xulagid yerlarini zabt etish va xazinasini to'ldirish maqsadida Amir Temur, 1386 yilda o'zining uchta katta yurishlaridan birinchisi hisoblangan uch yillik harbiy yurishini boshladi. Uch yillik harbiy yurishlar davomida (1386-1388 y.) Ozarbayjon va Fors (Eron) ishg'ol etildi. Amir Temur qo'shinlari Eronning shimoliy yerlarini, Armanistonni, Van ko'ligacha bo'lgan yerlarni bosib oldi.

1389-1391- yillarda Amir Temur o'z qo'shinini To'xtamishga qarshi yo'naltirdi. Amir Temur Oltin O'rdaning qanday xavf solib turganidan boxabar edi. Movarounnahrda shimol tomondan xavf solib turgan ekan Amir Temur hech qanday yurishlarni amalga oshira olmas edi.

1387-1388- yillarda Amir Temurning Movarounnahrda yo'qligidan foydalangan To'xtamish davlat ichkarisiga hujum boshladi. To'xtamish Samarqand va Buxoro viloyatlari hududiga bostirib kirdi. Bu vaqtda Eronda turgan Amir Temur 30 minglik qo'shinni Movarounnahrda yordamga jo'natdi, o'zi ham shoshilinch ravishda vataniga qaytdi.

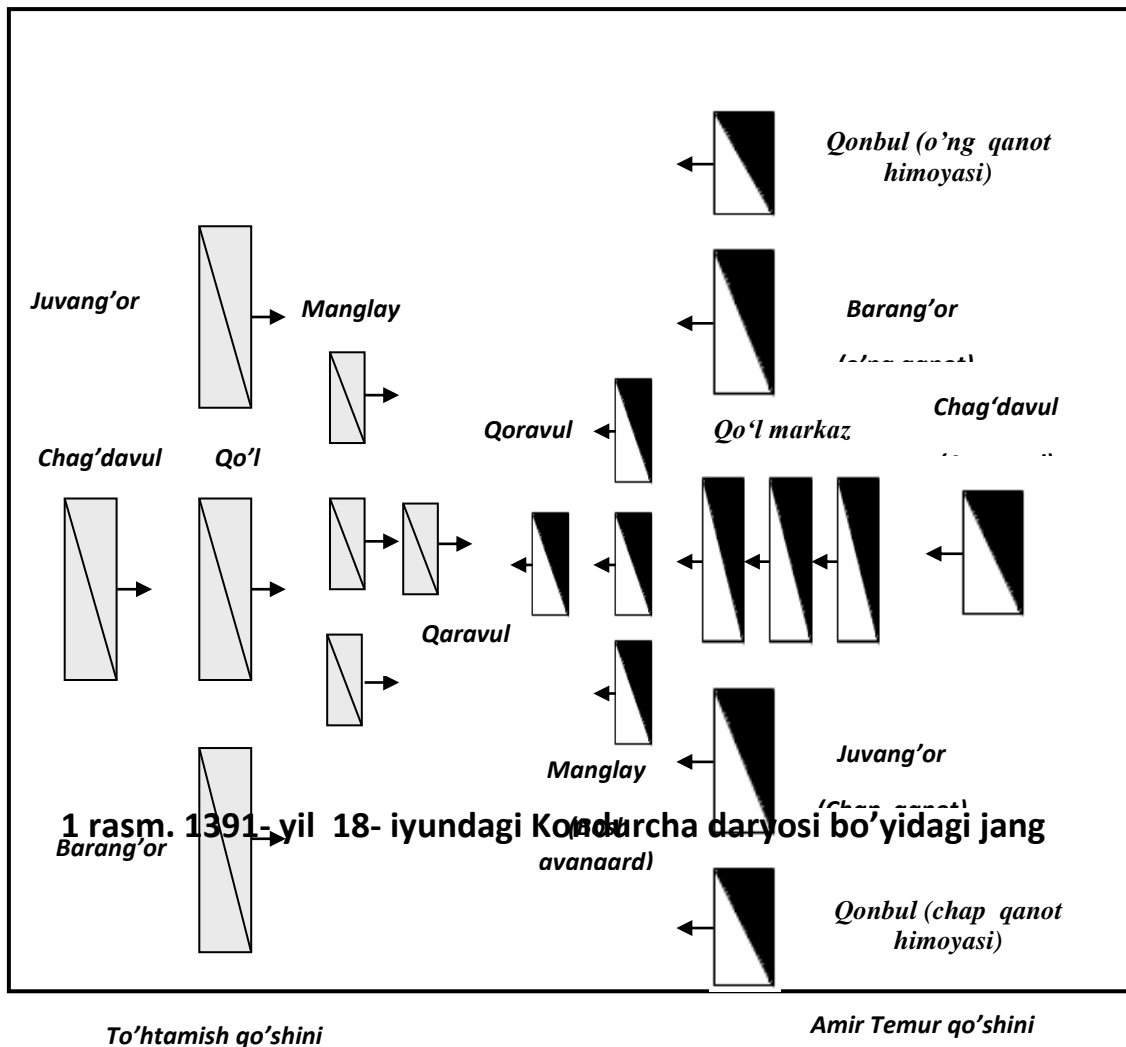
1391- yilning qishida Sohibqiron To'xtamish tomonidan kutilayotgan xavfni bartaraf etishga va Oltin O'rdaning Misr mamluklari bilan birga Amir Temur davlatiga qarshi ittifoq tuzishiga yo'l qo'ymaslikka qaror qildi. U To'xtamishga qarshi yurishni boshlash uchun qo'shinni to'plashga farmon berdi.

1391- yilning 18- iyunida Kondurcha daryosi bo'yida (Rossiya hududidagi hozirgi Samara viloyati) Amir Temur va To'xtamish qo'shini o'rtasida jang bo'lib o'tdi (1-rasm). Ushbu jangda har ikkala tomondan taxminan 400 ming jangchi qatnashdi va bu jang o'sha davrning eng yirik janglaridan biri bo'ldi.

To'xtamish eski mo'g'ul taktikasi tamoyillarga amal qildi, unga ko'ra jangning oqibatini otliq armiyaning qanotdan beradigan zarbasi hal qilar edi. Amir Temur aksincha,

o‘zining tajribali, oqil va donishmand sarkarda ekanligini ko‘rsatib, qo‘shinni yetti qo‘ldan iborat murakkab tartibda safladi.

Amir Temur armiyasining ushbu jangdagi jangovar tartibi Nizomiddin Shomiy va Sharofiddin Ali Yazdiyning asarlarida to‘lig‘icha aks ettirilgan. U Sohibqironning shaxsan o‘zi tomonidan tuzilgan edi. Amir Temur birinchi bo‘lib jangovar tartibni «yetti qo‘l», ya‘ni korpuslar usulida tashkil etdi, shu vaqtgacha hech kim bunday jangovar tartibni qo‘llamagan edi. Sharofiddin Ali Yazdiy bu to‘g‘risida shunday yozadi: «Hukmdor o‘zi yurib qo‘shinni yetti qo‘l tartibida safladi. Shu paytgacha hech bir podshoning qo‘shinni bunday saflaganini eshitmaganman». Shunday tartibda saflangan qo‘shin g‘animning qanotlardan beradigan zarbasiga yoki uning aylanib o‘tishiga muvaffaqiyatli qarshi tura olar edi. Yana uning ma‘lumot berishicha g‘animning qo‘shini Amir Temurning qo‘shiniga qaraganda bir nechta qo‘shinga (500 kishiga ega bo‘lgan harbiy bo‘linma) ko‘p edi. Undan tashqari Sohibqiron o‘rdaliklar otliqlarining manyovrlariga to‘sqinlik yaratilgan sharoitda (daryoning sohilida) jangga kirdi.

Amir Temur qo‘shinining jangovar tartibi quyidagicha edi. Markazda saflangan qo‘lga amir Sulaymonshoh qo‘mondonlik qildi. Bu qo‘lning ortidan mirzo Muhammad Sulton boshchiligidagi ikkinchi qo‘l saf tortdi. Barang‘orda Mirzo Mironshohning qo‘li saflandi, Xo‘ja Sayfiddinning qo‘li qonbul ro‘lini bajarib o‘ng qanotda saflandi. Juvang‘or mirzo

Umarshayxning qo'shinidan tashkil topdi. Qonbul sifatida – chap qanotda Berdibek Saribugning qo'li joylashdi. Qo'shin jangovar tartibining markazi manglay (avangard) tomonidan to'sib turildi. Qo'lning front ortida Oliy Bosh Qo'mondon Amir Temurning qarorgohi bilan chag'dovul joylashdi. U qo'shini safidan 20 minglik qudratli zaxira yaratdi, ushbu zaxira kuchlari jangning natijasi uchun hal qiluvchi ro'l o'ynadi. SHunday zaxira kerakli vaqtda To'xtamishda yo'q edi.

Qarama-qarshi tomonda To'xtamish o'z qo'shinini besh qismga bo'ldi, ularga ko'zga ko'ringan sarkardalar va Dashti Qipchoqning bahodirlari qo'mondonlik qildilar.

To'qnashuvdan oldin Amir Temur barcha yetti qo'llarni jangga kiritishga hozirlandi, lekin kutilmaganda hujumdan voz kechib turib, hayratda qolgan dushmanning ko'z o'ngida chodirlar tikishga buyruq berdi. Bu dushmandan hech qanday hayiqish yo'q ekanligining belgisi bo'lib, xohlagan paytda dushmanga tashlanishi mukinligini bildirar edi. Esankirab qoldi. Dushmanning xurofot tuyg'usiga ta'sir o'tkazish va o'z qo'shinida dushmanga nafrat uyg'otish uchun u nabirasi Mirzo Abubakir otryadiga chodirlarning oldida qozonlarda ovqat pishirishga buyruq berdi. Bunday ruhiy hujum dushmanni shunday esankiratib qo'ydi, u turgan joyida qotib qoldi. Birinchi bo'lib jangga kirishga botin olmay turgan To'xtamish, oxir-oqibat qo'shinni pala-partish jangga kiritdi. Bu bilan Sohibqiron ikki maqsadga erishdi: dushmanning ruhiyatiga ta'sir o'tkazdi va uning o'zi uchun noqulay joydan hujumga o'tishiga erishdi.

Jang uch kun davom etdi. Avval amir Xo'ja Sayfiddin To'xtamishning juvang'origa hujum qildi va uni chekinishga majbur etdi. Oltin O'rdaliklarning boshqa qismlari amir Xo'ja Sayfiddinning hamlasini to'xtatdi va uni qo'shinini siqib kela boshladi. Dushmanning rejasini anglab yetgan amir Jahonshoh o'z qo'shini bilan To'xtamish qo'shinining o'ng qanotini to'xtatib qoldi.

Mirzo Umarshayx dushmanning barang'origa qarshi hujumga o'tdi. To'xtamish Sohibqiron qo'shinining markaziga hujum qilishga botina olmadi va asosiy zarbani Amir Temur qo'shinining chap qanotiga berishga qaror qildi. Uning shaxsan o'zi bu hujumga boshchilik qildi. Jangning oxirida Oltin O'rdaliklarning qo'shini Sohibqiron qo'shinining chap qanotini yorib o'tdi va front ortidan qurshab olish xavfini tug'dirdi. Yuzaga kelgan vaziyatni hisobga olib Amir Temur o'zining qismlari–zaxirani jangga kiritdi va u jangning natijasini Sohibqironning foydasiga hal qildi. Amir Temurning zaxirasi yorib kirgan Oltin O'rdaliklarni tormor etdi. Qo'shinining zarbdor qismi yakson etildi. Markazda jang qilayotgan mo'g'ullar To'xtamishni ko'zdan yo'qotdi, uni halok bo'ldi deb o'yladi, uning bayrog'dori katta shtandartni egiltirib, motam belgisini ko'rsatdi, mo'g'ul askarlari orasida vahima keltirib chiqardi.

To'xtamish dahshat bilan o'z armiyasining mag'lubiyatini chekkadan kuzatib turdi, qo'lga tushmaslik uchun cho'lga yashirindi.

Minglab mo'g'ullar jangda halok bo'ldi. Ammo Sharafiddin Ali Yazdiyning yozishicha Amir Temur uchun ham bu g'alaba oson bo'lmadi. Bu Sohibqironning Volgani kechib o'tib, uning o'ng sohilida harbiy harakatlarni davom ettirmaganligida ko'rinib turibdi.

Tor-mor etilgan To'xtamishning qo'shinini ta'qib etish uchun Amir Temur har bir o'nlikdan yettitadan jangchini ajratishga buyruq berdi. Ta'qib Volga daryosi bo'ylarigacha olib borildi va shunday shijoat bilan tez olib borildiki, To'xtamishning qo'shini o'z bayrog'i qayerda ekanligini ko'rmay, qayerda yig'ilishni bilmay tarqalib ketdi, uning bir qismi qurol zarbidan halok bo'ldi, ikkinchi qismi daryoga cho'kib ketdi.

Jangda erishilgan buyuk g'alabaga qaramasdan hali Oltin O'rdaning qudrati to'lig'icha yakson etilmagan edi. To'xtamishxon o'z kuchini tiklab olish uchun hali katta zaxiralarga ega edi. Hal qiluvchi jang hali oldinda ekanligiga hech qanday shubha qolmadi.

1391- yilda To'xtamishga qarshi qilingan birinchi harbiy yurishni va olib borilgan jangovar harakatlarni tahlil qilib quyidagi asosiy natijalar va ta'limni ko'rsatish mumkin:

1. Amir Temur qo'shini og'ir va murakkab sharoitlarda rejalashtirilgan yurishni amalga oshirdi, bunda faqat cho'l hududlaridan bosib o'tilgan yo'l 2500 kilometrdan oshib ketdi.

2. Amir Temur qo'shini safarning og'ir va harakatlanish qiyin bo'lgan uchastkalaridan dushmanga sezdirmasdan o'tdi.

3. O'zining mohirona manyovrlari bilan Amir Temur To'xtamishning qo'shinini, Azov bo'ylaridan qo'shimcha madad kuchlari kelishi ehtimoli bo'lgan janub tomondan kesib qo'ydi.

4. Sohibqiron o'zining mohir harakatlari tufayli To'xtamishni katta jangga kirishga majbur etdi va shu bilan uni og'ir safarni amalga oshirgan Amir Temur qo'shinini holdan toydirishga qaratilgan kichik urushlarni olib borish imkoniyatidan mahrum etdi.

5. Safar chog'ida Amir Temur armiyasi katta va kichik suv to'siqlaridan kechib o'tdi. Bunda sayoz kechuv joylaridan (brodlar), ko'priklardan va suzib o'tish usulidan foydalanildi.

6. Qondurcha jangida Amir Temur birinchi bo'lib o'z qo'shinini yetti qismga bo'lishdek yangi jangovar tartibni qo'lladi. Qudratli zaxira ham ajratildi.

7. Jangdan oldin Sohibqiron dushmanning ruhiy ma'naviyatiga putur yetkazishga qaratilgan ruhiy hujumni o'tkazdi.

8. Jangning natijasini zaxirani jangga kiritilishi va Amir Temurning qanotdan bergan qudratli zarbasi hal qildi.

9. Dushmanni ta'qib etish shunday shiddat bilan olib borildiki u bir joyga yig'ilishga ulgurmasdan tarqalib ketdi yoki tor-mor etildi.

ADABIYOTLAR:

1. Юнус Ўғуз. Амир Темур "Юкшалиш сари". – Т.: Янги аср авлоди, 2018. – 584 б. Хиндистон.
2. Юнус Ўғуз. Амир Темур "Дунёнинг ҳокими". – Т.: Янги аср авлоди, 2018. – 590 б. Туркия.
3. Mixail Ivanin. Chingizhon va Amir Temur. – Т.: Yangi asr avlodi, 2018. – 301 b.
4. Harbiy tarix san'ati, darslik H.Dadaboev. Toshkent 2013.
5. Harbiy tarix, darslik S.Mamajonov. Toshkent 2021.

SURXONDARYO VILOYATINING JANUBIY XUDUDLARDA TARQALGAN
TUPROQLARNING AGROEKOLOGIK XOSSALARI

Eshnazarov Shamat Normeyliyevich

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti.

Agrokimyo va agrotuproqshunoslik kafedrasasi assistenti

Annotatsiya: Maqolada tuproq mustaqil tabiiy jins bo'lib, o'ziga xos tuzilishga, tarkib va yana bir qancha xossalarga hamda rivojlanish xususiyatlariga ega. Binobarin, yer yuzining unumdorlik xususiyatiga ega bo'lgan ustki g'ovak holdagi qatlami nazariy jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar oziq-ovqat mahsulotlari. suv, havo, issiqlik, ammosfos va mochevina o'g'itlar, zovurlar qazish, kollektor-drenajlar.

Аннотация: В статье грунт представляет собой самостоятельную природную горную породу со своей структурой, составом и рядом других свойств и особенностей развития. Поэтому уточнены теоретические аспекты плодородного верхнего пористого слоя земной поверхности.

Ключевые слова: продукты питания. вода, воздух, тепло, аммофосные и карбамидные удобрения, рытье канав, коллекторно-дренажный.

Abstract: In the article, the soil is an independent natural rock with its own structure, composition and a number of other properties and features of development. Therefore, the theoretical aspects of the fertile upper porous layer of the earth's surface have been refined.

Key words: Food. water, air, heat, ammophos and urea fertilizers, ditch digging, collector-drainage.

Tuproq qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining birdan-bir vosiitasi va har bir mamlakatning bitmas-tuganmas tabiiy boyligi hamda kishilik jamiyati uchun zaruriy oziq-ovqat mahsulotlari va turli xil xom ashyolar yetishtiriladigan asosiy va yagona manbadir.

Tuproq ma'lum sharoitdagi turli tabiiy omillar va tirik organizmlarning birgalikdagi o'zaro ta'siri natijasida yer yuzasidagi har xil tog' jinslarining nurashidan paydo bo'lgan. Tuproq mustaqil tabiiy jins bo'lib, o'ziga xos tuzilishga, tarkib va yana bir qancha xossalarga hamda rivojlanish xususiyatlariga ega. Binobarin, yer yuzining unumdorlik xususiyatiga ega bo'lgan ustki g'ovak holdagi qatlami tuproq deyiladi.

Unumdorlik, ya'ni tuproqning o'simliklarni suv, oziq moddalar, issiqlik va boshqa zarur hayot sharoitlari bilan ta'minlash qobiliyati tuproqning eng muhim va ajralmas asosiy belgisidir. Shu sababli, tuproq o'zining unumdorlik xususiyati bilan tog' jinsidan farq qiladi.

O'simliklar hayoti uchun zarur oziqa moddalar, suv, havo va issiqlik qay darajada bo'lishiga qarab, unumdorlik turli tuproqlarda turlicha bo'ladi. Masalan, chirindiga boy, donador strukturali tuproqlarda o'simliklarning yaxshi o'sib rivojlanishi uchun zarur bo'lgan sharoit qulayligi tufayli o'simliklarning hosildorligi yaxshi bo'ladi.

O'zbekiston territoriyasidagi tuproqlarni mukammal va har tomonlama chuqur o'rganish, tuproqlardan unumli foydalanish, usullarini amalda joriy etish va tuproq

unumdorligini oshirish orqali qishloq xo'jalik ekinlaridan yanada ko'proq hosil olish kabi muammolarni hal etish tuproqshunoslik fani oldida turgan hozirgi kundagi eng muhim vazifalardandir.

Surxondaryo viloyati janubiy mintaqalarida tarqalgan tuproqning oziqa erjimini yaxshilash usullarini izlab topish orqali qishloq xo'jalik ekinlari hosildorligini oshirish uchun tegishli tavsiyalarni ishlab chiqish bilan xarakterlanadi.

Sanoat salohiyati past agrar iqtisodiyotga ixtisoslashgan aholisi nisbatan tez o'sib borayotgan Surxondaryo viloyati tuproqlarning agrokimyoviy xossalarini o'rganish orqali ekinlar hosilini oshirishning samarali yo'llarini izlab topish maqsadida ilk bor har xil turdagi yuqori konsentratsiyali murakkab o'g'itlarning tuproqqa yutilish jarayonini va istiqbolli murakkab polimer o'g'itlarning va unga tenglashtirilgan ammosfos va mochevina o'g'itlarining tuproq oziqa rejimiga, g'o'zaning o'sish rivojlanishiga va hosildorligiga ta'sirini aniqlash orqali, eng samarali me'yorlarni belgilash, o'g'itlarni tuproqqa berish me'yorlarini va muddatlari to'g'risida ilmiy jihatdan asoslangan tavsiyalar ishlab chiqichdan iborat.

Hozirgi vaqtda Surxondaryo viloyatining umumiy yer maydoni 2,1 mln. gektarni tashkil etadi. Shundan 331,5 ming gektari sug'oriladigan, 287,7 ming gektari dehqonchilik qilinadigan yerlardir. Viloyatda o'rmon xo'jaligiga qarashli yerlar 277,0 ming gektar bo'lib, 198,5 ming gektari daraxtzor va butazorlardan iborat. 35,3 ming gektar yerni mevali bog'lar tashkil etadi.

Sug'orish suvi tanqis bo'lganligi sababli viloyatda mavjud sug'orish tizimining foydali koeffitsientini oshirish, tejamkorlik hisobiga ko'proq maydonlarni sug'orishga erishishi talab etiladi. Ammo amalda sug'orish ishlari noto'g'ri olib borilganligi, sug'orish tizimlari talab darajasida bo'lmaganligi tufayli yer osti suvlari ko'tarilib tuproqning sho'rlanish holatlari kuzatilmoqda.

Surxondaryo viloyatida sho'rlangan yerlarning umumiy maydoni 128600 gektarni tashkil etadi. Ayniqsa, Muzrobod, Sherobod, Angor, Qiziriq, Bandixon tumanlarida turli darajada sho'rlangan yerlarni uchratish mumkin.

Sho'rlangan yerlar holatini yaxshilash tadbirlarining eng asosiysi - yer osti suvlari sathini pasaytirish, yangi zovurlar qazish, eskilarini tozalash va sho'r yuvish ishlarini olib borishdir.

Surxondaryo zonasi tuproqlari sho'rlanishning asosiy sabablaridan biri, bu zonada yog'ingarchilik kam bo'lib, bug'lanish ko'p bo'lganligi bo'lsa, yer osti sizot suvlarining yer yuzasiga yaqin joylashganligi va suv tarkibidagi tuzlar bug'lanishi sababli tuproqning yuza qismida qolib, tuproq sho'rlanishining ikkinchi sababi hisoblanadi.

Yana eng muhim sabablaridan sug'orish texnikasiga rioya qilmasdan, shudgorlarni ko'llatib sug'orish, yer yuzasining bir tekisda shudgorlanmaganligi, ya'ni past-baland xolicha tekislanmasdan shudgorlanib, suvning sho'ri tuproq yuzasida qolib ketishi, yerni obi-tobiga keltirmasdan sug'orish ham tuproqning sho'rlanishga olib keladi.

Shamol va suv eroziyasi ham tuproqning sho'rlanishga olib kelishi mumkin. Chunki shamol ta'sirida sho'rlangan tuproqlar bir joydan ikkinchi joyga ko'chishi oqibatida tuproqning sho'rlanishiga olib keladi. Bu kabi sho'rlanishning oldini olish uchun ixotazorlar tashkil qilish kerak. Relif sharoitlari murakkab bo'lgan dalalarda sug'orishni

to'g'ri tashkil qilish, suvdan tejamli foydalanish imkonini bersa, ikkinchi tomondan tuproq yuvilishini oldi olinadi. Tuproq sho'rlanishining yana bir sababi shudgorlarga og'ir texnikalarning ko'p kiritilishi, tuproq obitobiga kelmasdan shudgorlash, tuproq g'ovak qatlamining zichlanishiga olib keladi va buning natijasida tuproqning mexanik tarkibi og'irlashib, qatlamlarning zichlanishi yuzaga keladi va sho'r suvlar 3 m dan ham chuqur bo'lganda tuproq yuzasiga ko'tariladi va tuproqning sho'rlanishiga sabab bo'ladi.

Bir yilda ekin maydonlarining ko'p martalab sug'orilishi, tuproq tarkibida har xil tuzlarning to'planib borishiga va natijada tuproqning yana qayta sho'rlanishiga olib keladi. Sho'rlangan tuproqlar juda ko'p muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bajarilgan ilmiy tadqiqot ishlar yuzasidan quyidagi xulosalar chiqarildi:

Birinchidan, tuproqlarning dehqonchilik muammosidan chiqib ketishiga va ekin ekish uchun yaroqsiz holga kelib qolishi;

Ikkinchidan, faqatgina galofit o'simliklar o'sib, boshqa o'simlik ekishning iloji bo'lmaganligiga;

Uchinchidan, ekilgan ekinlarning juda kamchilik qismi o'sib chiqib, shunda ham hosil bermasligi, hosildorlikning pasayib ketishi va bundan tashqari sho'rlangan yerlarda faqatgina sho'rga chidamli ekinlar ekishga olib kelmoqda;

To'rtinchidan, sho'rlangan yerlarni tiklash, ya'ni rekultivatsiya qilish juda katta mablag'larni talab qiladi. Ya'ni, sho'rlangan yerlarga kollektor-drenajlar o'tkazish, zovurlar qazish va eskilarini tozalashning o'zi bo'lmaydi. Buning uchun bir necha o'nlab texnikalar oylab ishlashi, yoqilg'ining ko'p sarflanishi nosoz texnikalarni ishga jalb qilishdan oldin ularni sozlash ham juda ko'p mablag'ni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kimberg N. V. Почвы пустынной зоны Узбекистана, Tashkent, 1974 g.
2. Tojiev U., Namozov X., Nasretdinov Sh., Umarov K. O'zbekiston tuproqlari, Tashkent, 2004 g.
3. Методика полевых и вегетационных опытов с хлопчатником, Ташкент, СоюзНИХИ, 1977 г.
4. Дала тажрибасиуслугиёти, Тошкент, ЎзПТИ, 2007 й.
5. Методы агрохимических и агрофизических анализов почв и растений, Ташкент, СоюзНИХИ, 1977 г.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF CULTURE IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE

Juraev Ergash Gayratovich

Norkuchkorov Erkin Shoturaevich

Pulatova Janarabonu Uktamovna

Students of Termez State University (Termez, Uzbekistan)

Annotation: *Learning a foreign language requires a powerful urge, a decent memory, ordinary practice and furthermore persistence from the understudy. As a matter of fact, realizing a foreign language depends on specific variables like having a decent educator, being in a genuine English air, voyaging, learning another jargon, applying learned words to an everyday existence. These elements assist learners with learning the language quicker, better and all the more impeccably. The best of learning of foreign language is concentrating on the way of life of Target Language.*

Keywords: *foreign language, teaching culture, cross-cultural communication, sociocultural relationships, intercultural learning.*

Introduction

Learning a foreign language requires a powerful urge, a decent memory, ordinary practice and furthermore tolerance from the understudy. As a matter of fact, realizing a foreign language depends on specific variables like having a decent educator, being in a genuine English climate, voyaging, learning another jargon, applying learned words to an everyday existence. These elements assist learners with learning the language quicker, better and all the more impeccably. The best of learning of foreign language is concentrating on the way of life of Target Language. So Kramsch's sharp perception shouldn't be ignored: Culture in language learning is certainly not a disposable fifth ability, attached, as it were, to the educating of speaking, listening, reading and writing. There are a few ideas that students can apply pleasantly in their local language. Indeed, even they can interpret the ideas straightforwardly as in exactly the same words interpretation. In any case, it doesn't give a careful outcome they expect, it doesn't sound precisely like their local language, it doesn't give the importance they need to communicate. To that end students really should gain proficiency with a foreign language through its way of life. How about we see pragmatic way to deal with showing English through its way of life. It's difficult to show culture straightforwardly, on the grounds that the point isn't to show culture as a subject, however to show a foreign language making its way of life one of devices. So food, occasions, clothing, time, music cash, customary stories, religion, history, family and different subjects can be social devices. Such subjects are hard to instruct or make sense of without social foundation data. The accompanying ideas to educate may be useful to youthful instructors or future educator as me. Food. Sorting out a food fair is one of the most incredible ways of showing the language past culture. An educator can request to cook or draw the conventional feasts or food of English talking nations for the following example. What's more, learners carry their creativities to the class. They can make

discoursed, pose inquiries in their foreign language while they see, contact and practice the realia. Music Live event can be inspiration movement for students of English. In the present life a large portion of learners have their #1 English vocalist. An instructor asks students to make their wonderful vocalists' pictures (in the event that an understudy hasn't a most loved one, then, at that point, s/he can decide) for the accompanying example. In the class an educator causes learners to talk about their pictures, in any event, sing in English. The movement can work on their tuning in and speaking Money. It's great that the vast majority of educators use ICT show outside nations customary things. Then again, long-lasting fascination of students with ICT isn't in some cases conceivable. The facts confirm that more youthful age is enamored with hello specialists, yet utilizing similar strategies can likewise be terrible. All things being equal, when topic is about cash an instructor might bring models of monetary certificates, coins or bills of English talking nations which are portions of culture. Learners have discussions, sort out pretends, trade or do some other exercises. Tomalin and Stempleski, changed Seelye's "seven objectives of social guidance", and recorded the objectives of showing society as follows: 1.To assist learners with fostering a comprehension of the way that all individuals display socially adapted ways of behaving. 2.To assist learners with fostering a comprehension that social factors like age, gender, social class, and spot of home impact the manners by which individuals talk and act.

3.To assist learners with turning out to be more mindful of regular conduct in like manner circumstances in the objective culture. 4.To assist learners with expanding their consciousness of the social undertones of words and expressions in the objective language. 5.To assist learners with fostering the capacity to assess and refine speculations about the objective culture, concerning supporting proof.

6.To assist learners with fostering the fundamental abilities to find and arrange data about the objective culture.

7.To animate students' scholarly interest in the objective culture, and to support compassion towards its kin.From all above, it is clear that, much as the component of culture has picked up speed in foreign language learning, most teachers have seen it at this point another ability at the removal of the people who try to become acquainted with the set of experiences and life of the objective local area as opposed to as a vital piece of informative capability and intercultural mindfulness at which each "informed person" ought to point. Additionally, culture information permits students to think in another dialect. Culture is something fundamental while concentrating on foreign languages. Since getting it social foundation workmanship, writing, way of life assists learners with arriving at language capability and truly experience the language while they learn.

Conclusion. To summarize, culture is imperceptible device to approach of English instructing that works with and speed up the course of English learning. Besides, it enlarges learners' viewpoint by allowing them opportunity to learn new practices, customs, customs and ways of life. Assuming educators think about social issues while instructing, high consequences of students can be anticipated.

REFERENCES:

- 1.Kramersch, C. (2013). Culture in Foreign Language Teaching. Iranian Journal of Language Teaching Research, 1(1), 57-78.
- 2.Lado, R. (1964). Language Teaching: A Scientific Approach. University of Michigan, 25.
- 3.Mamatkulova, B. (2017). The Concept of "Fire" and the Process of Studying It in History. Science and Education Today, 5(16), 39.
- 4.Deneme, S., Ada, S., & Uzun, K. (2011). Teaching A Foreign Language and Foreign Culture to Young Learners. International Journal of Business, Humanities and Technology, 1(1), 153.
- 5.Thanasoulas, D. (2001). The Importance of Teaching Culture in the Foreign Language Classroom. Radical Pedagogy. Retrieved from http://radicalpedagogy.icaap.org/content/issue3_3/7thanasoulas.html.
- 6.Learning About Culture is Essential to Learning a Language. Clear Words Translations. (2017). Retrieved from <http://clearwordstranslations.com/learning-alanguage/>
- 7.Khodjamkulov, U., Makhmudov, K., & Shofkorov, A. (2020). The Issue of Spiritual and Patriotic Education of Young Generation in the Scientific, Political and Literary Heritage of Central Asian Thinkers. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(05), 6694-6701.
- 8.Makhmudov, K. (2020). Current Problems of Teaching English and New Approaches to Resolve in Secondary Education Schools. In Modern Trends in Linguistics: Problems and Solutions (pp. 271-273). Retrieved from <http://conference.adu.uz/>